

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XXIX.

Fasciculus 4.

RUSZOLY JÓZSEF

**A népképviselői önkormányzat szegedi
történetéhez (1848-1871)**

SZÉGED

1982

Redigunt

ELEMÉR PÓLAY, ÖDÖN BOTH, LAJOS TÓTH

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

PÓLAY ELEMÉR, BOTH ÖDÖN, TÓTH LAJOS

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0563—0606

I.

ELŐZMÉNYEK ÉS ALAPOK

1. Zsigmond király 1412-ben elrendelte, hogy Szegeden az addig „lázongások és verekedések” közepette, az egész lakosság részvételével lebonyolított bíróválasztó városi közgyűlések helyét egy szűkebb választott testület vegye át. A város lakossága ezután minden évben Szent György napján, azaz április 24-én 40 olyan „alkalmas” képviselőt választott, akiknek feladata a tanács: a bíró és az esküdt polgárok megválasztása volt. „Így fejlődött ki — fűzi hozzá Reizner János — a választott község (communitas), a város régi képviselőtestületének intézménye.”¹ A város történetírója feltevésével aligha szállhatnák vitába, bár a Zsigmond-kori 40 tagú elektor-testület és a 18—19. századi választott község közötti évszázadok városi testületeinek fejlődéstörténetéről a kutatások jelenlegi állása mellett alig tudunk valamit. Az kétségtelenül biztos, hogy a szabad királyi városi jogállás 1715-ben való visszanyerése nyomán Szegednek három testületi szerve volt: a belső tanács, a külső tanács és a választott község.

A *belső tanács* (tanács, magistratus), a Város legősi testületi szerve, 12—14 tagból állott, élén a városbíróval. Hatásköre általános volt, mind az igazgatási, mind az igazságszolgáltatási területre kiterjedt.

¹ R 3: 55., 69. — A tanulmányban használt rövidítések:

- Áb.* = állandó bizottmány,
- Hu.* = Helybeli újdonságok (rovatcím az SZH-ban),
- Kgy.* = közgyűlési tudósítás az SZH-ban,
- Kir.* = Szeged város közgyűlési iratai a Csongrád megyei Levéltárban,
- Kjkw.* = Szeged város közgyűlési jegyzőkönyvei a Csongrád megyei Levéltárban,
- Ngv.* = népgyűlés,
- OL* = Magyar Országos Levéltár,
- R* = Reizner János: Szeged története (Szeged, 1899-1900),
- SKM* = Somogyi- könyvtári Műhely,
- SZH* = Szegedi Híradó,
- SZNé* = Szegedi Néplap,
- Tjkw.* = Szeged város tanácsi jegyzőkönyvei a Csongrád megyei Levéltárban.

Itt jegyzem meg, hogy jelen közlemény *A népképviseleti önkormányzat kezdetei Szegeden (1848—1871)*. Előtanulmány a Szeged története c. monográfiához (Szeged—Miskolc, 1981.) c. terjedelmesebb, a szegedi Somogyi-könyvtárban elhelyezett kéziratom bevezető és első, Fejlődés három korszakban — visszaesésekkel c. részének szövegével lényegileg azonos. E munkám második, *A népképviseleti önkormányzat intézményei c. része*, valamint a hozzá kapcsolódó Adattár várhatóan *A szegedi népképviseleti közgyűlés 1848—1871* címmel a Somogyi-könyvtár Szeged múltjából c. sorozatának 3. számaként 1983-ban jelenik meg. Ezúton mondok köszönetet az *Acta Jur. et Pol. Szeged* szerkesztőbizottságának, s személy szerint dr. Both Ödönnek, kiadványsorozatunk szerkesztőjének, hogy a miskolci Állam- és Jogtudományi Intézetbe való távoztamban is lehetővé tették számomra, hogy elmúlt évekbeli szegedi közigazgatástörténeti kutatásaim eredményének egy részét itt közreadhassam.

A külső tanács 24 tagú volt, élén a szószólóval; hatásköre az eddigi feldolgozásokból nem állapítható meg. Minden bizonnyal a belső tanácsot segítette, neki adott véleményeket, s a szószóló révén ellenőrizte is tevékenységét.²

A választott hites község (*electa iurata communitas, sexaginta-viratus, centum viratus*) volt a „város régi képviselőtestülete”. Tagjainak száma változó: az eredetileg 64 tag helyett az 1741-i tisztújításkor 60-at választottak; 1790 táján — a külső tanácsal egyesülve — tagsága állítólag 104-re emelkedett, a 19. században viszont csak 84-ről tudnak a források. Eredeti hatásköre feltehetően csupán csak a tisztújítások alkalmával gyakorolt választás lehetett, a külső tanáccsal való egyesülés — helyesebben: annak beolvadása — nyomán elnyerte az utóbbi tanácsadó és ellenőrző jogkörét is. Erre vall, hogy a szószóló oldalán két segédjével a külső tanács megszűntével immáron ennek a testületnek a vezetőjévé vált.

A belső tanács és a külső tanácsot is magába olvasztó választott hites község egymáshoz való viszonya nemcsak Szegeden, hanem más szabad királyi városokban is vitás volt. A választott község a tisztújításokon ősi soron az egész polgárságot képviselte, bár e tágabb közösséggel való intézményes kapcsolata a 18—19. századra háttérbe szorult. A tisztújításokon saját megüresedett tagsági helyeit is maga töltötte be, rendszerint ugyanazon polgárcsaládok fiatalabb nemzedékéből.

A választott községet csak a tanács hívhatta össze, vagy leglábbis az ő beleegyezésével ülésezhetett, s a jelentősebb anyagi kihatású tárgyokban (építkezések, állás-szervezés stb.) ki is kellett kérnie véleményét. Ha a tanács erről „megfeledezett”, vagy kész helyzet elé állítva a választott községet, késve terjesztette elő az ügyét, az *electa iurata communitas* csupán a jövőre kérhette az ilyen és hasonló mulasztások elkerülését. A választott község az eléje terjesztett ügyben nem hozhatott a tanácsra kötelező határozatot, csupán véleményt nyilvánított, mert a döntés joga csakis a tanácsot illette; véleményeltérés esetén viszont álláspontját az illetékes kormányzók (magyar kir. Kamara, Helytartótanács) elé terjeszthette. Ilyenkor rendszerint a tanács is jobb belátásra jutott.

Különösen megerősödtek a választott község önállósodó törekvései a reformkorban. Már 1832-ben azt kérte, hogy maga is résztvehessen az országgyűlési követek választásában, erre azonban ekkor még nem, csupán az 1843. évi választásokon került sor.

A legjelentősebb gazdasági ügyekben e két szerv lehető egyöntetű véleményének és döntésének kialakítását célozta az *elegyes ülés* intézménye, melyen mindkét testület tagjai részt vettek.

E testületek megüresedett tagsági helyeinek betöltését és a tisztviselők megválasztását szolgálták az eredetileg rendszeres — éveknénti, majd háromévenkénti — Szent György napi, ünnepélyes keretek között megejtett *tisztújítások*, amelyek között azonban olykor — pl. az 1833-i és az 1844-i között — a megszokottnál jóval hosszabb idő is eltelt. A tisztújítást az erre a célra kirendelt *királyi biztos* vezette, aki olykor — így pl. Babarczy Antal 1847-ben — személyes befolyásával maga is közrehatott az eredmény kialakításában. A tisztújítást rendszerint *tárvizsgálattal* is egybekapcsolták, ami fényt derített a tanács előzőleg folytatott pénzkezelésére, gazdálkodására. A családi összefonódásokat volt hivatva megakadályozni az a rendelkezés, amely tiltotta, hogy a tanács és a választott község tagjai közelebbi rokoni (atyafiságos) kapcsolatban lehessenek egymással. E tilalom alól felmentést csakis a király adhatott.

Noha a mai köztudat, sőt a jogtörténet oktatása is csupán néhány jelentősebb tisztségviselőt — a tanácsbeli bírót, a polgármestert, a városkapitányt, a hozzájuk kapcsolódó főjegyzőt és a külső tanácsot, később a választott községet képviselő

² Vö. Bónis György: *Pest-budai hivatali utasítások a XVIII. században*. Bp. 1974. 118.

szószólót — tartja számon, a tisztségviselők és a városi szolgák száma a 18. században a nagyobb szabad királyi városokban, köztük Szegeden, jóval több volt, ami igen fejlett és differenciált városigazgatási szervezetre utal. Szegeden már az 1741. évi tisztújítás alkalmával az említett három testület: a belső tanács 14, a külső tanács 24 és a választott község 60 tagján felül választottak még: két adószedő bírót, melléjük egy biztost és két irnokot, két árvagyámot, egy kórházfelügyelőt, továbbá városrészenként két-két kisbíró, hat fertálmestert, tizenhat tizedest, két vásárbírót, három népszószólót, egy borbírá, hét utcakapitányt, három kántortanítót, két harangozót, három kapust, öt városi muzsikust, öt hajdút, egy börtönőrt, egy börtönőr-szolgát, valamint egy hóhért.³ A városi tisztségviselők és szolgák száma a 18—19. században tovább emelkedett.

A városi vezető testületek tagsági helyeinek és a tisztviselői posztoknak a betöltésénél a választott községnek, a tisztújítás alá nem eső tisztviselői és szolgálai személyzet esetén pedig a tanácsnak fokozottan ügyelnie kellett a városban élő magyar és nem-magyar (szerb és német) ajkú polgárság, valamint az egyes városrészek arányos képviselőtére. Ez utóbbit mutatja pl. a választott község, melynek 60 tagja közül eredetileg 15 Palánkot, 20 Felsővárost, 25 pedig Alsóvárost képviselte; 1741-ben ez az arány 16:18:26-ra módosult.⁴ Rókus ebben az időben kezdett kialakulni, ezért külön nem juthatott szóhoz.

2. A reformországgyűlések egyik fontos kérdése volt a szabad királyi városok helyzetének rendezése, a *városi reform* ügye, melynek két fő összetevője volt: a külső, az országrendiséggel és a belső, a városok társadalmával és belső szervezetével kapcsolatos kérdéskör.

A szabad királyi városok renddé válásának záró és betetőző momentuma a 15. században éppen az országgyűlésre való meghívást volt.⁵ Mivel ekkor és a következő évszázadokban is a hazai országgyűléseken későbbi értelemben vett szavazás nem is alakult ki, a votumokat ugyanis nem számlálták, hanem mérlegették, s a *pars sanior*, azaz a bölcsőbb — értsd: az erősebb, hatalmasabb — rész döntött, a negyedik rendként meghívott városi követek nem sok vizet zarvarhattak. Amikor pedig a 18. század végétől a törvényhatóságok szavazatait külön-külön is számlálni kezdték, a városok két összességükben egyetlen egyként vették csak figyelembe. A szabad királyi városok követei érthetően szavazatainak a megyékével és a szabad kerületekével azonos számbavételéért, legalábbis az egyetlen szavazatszámnak lényegesen többre (16-ra) való fölemeléséért küzdöttek. Mindhiába, mert a megyék többsége, közöttük a mégoly haladók is, nem kívántak nagyobb szerepet számi a kormányzések által könnyen befolyásolható, javarészt német ajkú polgárok által uralt, megmerevedett társadalmú és belső szervezeti, többségükben lélekszámukat és anyagi erejüket tekintve sem túl jelentős városoknak. A reformellenzék a városi szavazatok növelését a szabad királyi városok belső szervezeti reformjával kívánta összekötni.

Szeged, az alsó Tisza-vidék gazdasági és kulturális központja, a 19. század első felére az átlagos szabad királyi városok közül sok tekintetben kiemelkedett⁶ ugyan, alapvetően mégsem különbözött sorstársaitól. A városi polgárok a többi — javarészt paraszti — városiakéhoz viszonyítva törpe kisebbségben voltak, a város vezetése mégis kezükben, sőt közöttük is a vagyonosabb családok kezében összpontosult. Az eddigi kutatások — elsősorban a „jó öreg” Reizner majdnem kortársinak számító

³ Kovács János: *Szeged és népe*. Szeged, 1901. 90—93.

⁴ Uo. 84., 91.

⁵ Reizner föltételezi, hogy Szeged már ekkor résztvett a diétákon, forrásokkal azonban ezt a Mohács előtti korban csak 1514 és 1526 között tudja bizonyítani. R 3: 47.

⁶ Ruszoly József: *Magyarország története 1790—1848*. SKM 1981: 102. (Ism.)

munkái — arra vallanak, hogy Szegeden nagyjából az országos reformmozgalommal egyszerre bontakozott ki az újításokért való küzdelem. Vannak olyan jelek, amelyek a tanács és a választott hites község közötti surlódásokat és civódásokat is e harc részeként való számbavételre ösztönöznek. Alapvető társadalmi vagy politikai ellentétet aligha fedezhetünk fel e két szerv tagjai között, annyi mégis biztos — amint azt más városok példája is mutatja —, hogy a választott község már nagyobb létszámánál fogva is jobban érzékeltette és közvetítette a poltgárság, sőt az egész lakosság törekvéseit, mint a szűkebb körű tanács.

Az országgyűlési követek választása, jobban mondva kiküldése, és utasításokkal való ellátása eredetileg Szegeden is a tanács hatáskörébe tartozott, így ők elsősorban magát a szűk testületet képviselték. A választott község 1832-ben az országgyűlésre küldendő követek választásában a „...Tanácssal egyetemben részt venni óhajtván”, annak ellenkezésével találkozott, mire Babarczy Imre királyi biztoshoz fordult, akitől azt kérte, hogy a követek megválasztását és utasításukat illetően „foganatos befolyást jövendőre a [Választott] Községnek felsőbbi helyen kieszközölni méltóztasson”.⁷

Tíz év múltán, a híres szatmári 12 pont hatására ennél is tovább ment a community, amennyiben nem csupán azt állította, hogy a követküldés és -utasítás joga magamagát, hanem azt is, hogy egyenesen a polgárság egészét illeti, ezért 1842. április 10-én bizottságot küldött ki a követutasítás kidolgozására. A helytartótanács az ekkor hozza intézett választottközségi fölterjesztés eredményeként megengedte, hogy a jövő országgyűlésre a Város követeit a tanács jelöltjeiből a két vezető testületnek, a tanácsnak és a választott községnek a polgárok által választott elektorokkal kiegészített együttes ülése válassza meg. Az elektorok száma a választott község tagságának csupán fele, 42 lehetett; közéjük a Belváros (Palánk) 13, Felsőváros 14, Rókus 7, Alsóváros pedig 8 tagot választott. A megválasztottak névsora elveszett, vagy talán csak lappang valahol, Reizner mindenesetre még tudta, hogy az „ifjúság ugyyszólván kivétel nélkül megválasztatott ily képviselőnek”.⁸ A vezető testületekben eddig részt nem vevő polgárok ezen a módon némi befolyást nyertek a követek megválasztására, a követutasítás azonban továbbra is az elegyes ülés joga maradt. A valóságban az „ifjúság” legjobbjai, a fiatal szabadelvű ügyvédek és más értelmiségiek itt is érvényesítették befolyásukat, s az elegyes ülés az általuk kidolgozott haladó követutasítást tette magáévá.⁹

E más tekintetben is igen jelentős követutasításnak ehelyütt csupán 26., a szabad királyi városok rendezését érintő pontját emelem ki. Ez azt célozta, hogy a városok felügyeletét a magyar királyi Udvari Kamarától kizárólag a más törvényhatóságok felügyeletét is ellátó Helytartótanács vegye át; a városokon belül válasszák szét a törvénykezést és a közigazgatást, ez utóbbi kereteiben a „rendőri” és a gazdasági ügyköröket; büntető ügyekben pedig esküdtszék járjon el. A város közgyűlése a lakosság — nem csupán a polgárság! — 20 évet betöltött, becsutenítő ítélet hatálya alatt nem álló adófizető tagjai által titkos szavazással választott képviselők közül álljon. Ezek számát 1:40 arányban a lakosság létszámától tette függővé az utasítás, így az Szeged esetében — az akkor 40 000-nyi lélekszámra tekintettel — kerek 1 000-ben nyert megállapítást. E képviselők a nyilvánosan havonta tartandó rendes és rendkívüli üléseken a város belkormányzatát illető valamennyi kérdésben jogosultak határozni. Őket illeti a tisztviselők 6 évre való megválasztásának, valamint a követutasítások

⁷ Miklós József: *Szeged város választott hites községének tevékenysége (1832—1833)*. Szeged, 1981. 14. A szerző irányításával írt évfolyamdolgozat-kéziratban a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának irattárában.

⁸ Reizner János: *A régi Szeged I. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden*, Szeged, 1884. 56.

⁹ Uo. 52—56.

kidolgozásának joga is. Az országgyűlési követeket — a városi képviselőkhez hasonlóan — a lakosság közvetlenül választja. Az utasítás vitában felmerült ugyan néhány jelentős módosítási indítvány — így pl. a tisztviselek közvetlen, a követek közvetett választása —, mindez azonban sikertelenül. Így 1843. május 2-án az említett egyes összetételű választói gyűlés által titkos szavazással követül megválasztott Szilber [később: Bérczy] Antal tanácsnok és Aigner [később: Rengy] Ferdinánd főügyész a városok között példátlanul haladó utasítással léphetett az országgyűlés színe elé.¹⁰ Utasításának elvhu és bátor képviseletével nem csupán maguknak, de az alsótáblán szellemesen „Szeged vármegyé”-re keresztelt Városnak is megbecsülést szereztek követársaik körében. A belsezervezetét *népképviseleti* alapra állítani szándékozó Szeged elegyes ülése mégsem csatlakozott azon pesti körlevélhez, amely a városoknak külön-külön önálló szavazattal való ellátását célozta, hanem megelégedett a valamennyi várost együttesen illető, a követi tábla városi bizottsága által javasolt 16 (kettőzve 32) vokssal.¹¹

Az országgyűlési képviselet szélesítésével egyidejűleg a változatlan szervezetű városvezetésben is mutatkozott némi megújulás. A tanácsnál jóval mozgékonyabb választott község 1841. május 2-án kimondta, hogy üléseit nem zárt ajtók mellett, hanem nyilvánosan tartja. E határozat „felsőbb helyen megsemmisítettett” ugyan, az ifjúság hallgatóként mégis résztvett az üléseken. A tanácsot képviselő Wöber György főbírónak 1843. március 10-én a hallgatóságot: az ügyvédifjakat és másokat csellel sikerült ugyan kitessékelní a követutastást tárgyaló elegyes üléséről, de — a mellettük kiálló „választott polgárok”-kal szemben — meg sem kísérelhetette, hogy a követutastási javaslatból törölje a nyilvánosságot elvét.

E pyrrusi győzelem az idők változásának jele volt akkor is, ha az 1843—1844. évi országgyűlést követően konzervatív jelenségek is mutatkoztak az 1844., majd az 1847. évi tisztújításokon. Az előbbi után pl. az országgyűlésen magát bátran viselő Bérczy Antalt — Lengyel Pál tanácsnokkal való rokoni kapcsolatai miatt — a Helytartótanács kizárta a tanács tagjai sorából.

Az utolsó, 1847. évi rendi országgyűlési választások előtt hiába választotta meg újra a polgárság az 1843. évi rendszerben képviselőit, nemcsak ők nem vehettek részt a követválasztásban, hanem a választott község sem, mivel az ismét visszacsúszott a tanács kizárólagos hatáskörébe. A korábbi követutastítás változatlan maradván, azzal mehetett Pozsonyba a két követ: konzervatív Wöber György főbíró és a haladó Rengy Ferdinánd főügyész.¹²

E személyek megválasztása is arra vall, hogy a reformkorban hiba lenne a Város vezető testületeit, beleértve a tanácsot is, általánosítva csak konzervatív jelzővel illetni, bár az kétségtelen, hogy akár tagjainak hajlandóságát, akár a királyi biztosoknak és a kormányzéseknek való szoros alávetettségüket tekintjük is, aligha kétséges, hogy inkább a „fontolva haladók” nézeteit vallották. Természetesen ők sem vonhatták ki magukat az egyre szabadelvűbbé váló közhangulat hatásá alól. Ha nem is jellemző, mégis említésre méltó a „szegedi Koriolán”, Petrovics István „óhitű” (szerb) tanácsnok esete, aki 1843-ban követé választása érdekében maga is a haladást sürgető ifjak pártjára állt a nyilvánosság kérdésében, 1848-ban mégis az első között csatlakozott az ellenforradalomhoz, a délvideki szerb (rác) felkeléshez.¹³

A haladás, a reformok szegedi híveinek, közöttük a kaszinóalapító Fadgyas Pál ügyvédnek s néhány társának a törekvései, vagy az innen induló csongrádi követ,

¹⁰ Uo. 56—57.

¹¹ Uo. 58—59.

¹² Uo. 76.

¹³ Péter László: *A szegedi Koriolán*. SKM 1980: 91—93.

Klauzál Gábor országgyűlési tevékenysége aligha találhattak volna kellő visszhangra a városban az 1840-es években tanulmányaik végeztével Szegedre hazatérő ifjak pezsdítő hatása nélkül. Javarészüik jogvégzett, foglalkozása szerint ügyvéd volt, de csatlakoztak hozzájuk orvosok és mérnökök is. Az ifjú ügyvédek a városi *pertárban* szoktak volt összejönni, ahol nem csupán ügyeiket, de a Város és az ország kérdéseit is megbeszélhették. Itt fogalmazódtak meg először azok a gondolatok, melyek végül is utat találva a nyilvánossághoz, az 1843. évi követutasításban öltöttek testet. E legelső „szegedi fiatalok” később más utat-módot is találtak elveik terjesztésére. Amikor a felsőbbbbség és a tanács együttes erővel kizárta a nyilvánosságot a választott község saját és a tanáccsal tartott elegyes üléseiről, kulturális és társadalmi téren teremtették meg elveik terjesztésének lehetőségeit, műkedvelő előadások tartásával, szegényápoló egyesület szervezésével, a közteherviselés érdekét szolgáló aláírássok gyűjtésével. Elsősorban ők készítették elő Szeged lakosságát a polgári átalakulásra, benne a népképviselő és a helyhatósági önkormányzat bevezetésére.

Reizner megadta névsoruk¹⁴ valóban impozáns. Megtalálható közöttük szinte mindenki az elkövetkező, az önkényuralom sötét esztendein is átívelő három évtized szegedi szereplői közül. Vezetőjük *primus inter pares*ként Osztróvszky József, a városi kórház gondokának tehetséges fia, aki jogi tanulmányait Pozsonyban végezte, ahol nem csupán az 1832—1836. évi diéta jeles politikusait hallhatta, de „benső barátságot kötött” Somogyi Antallal, a Pozsony megyei ellenzék egyik vezetőjével, a szatmári 12 pont megfogalmazójával is, aki éppen az ő révén jutott el később Szegedre. Szükségtelen itt az ő ifjúkori kezdeményezéseit és tevékenységét felsorolni, csupán azt jegyzem meg róla, hogy mint a Kossuth Lajos alapította *Pesti Hírlap* tudósítója az országos nyilvánosság erejével is befolyásolta a szegedi eseményeket.

A majdani jeles személyiségek közül az ifjú ügyvédek sorában találjuk pl. Danné [később: Dáni] Ferencet, Kolb Antalt, Misics [később: Ligeti] Dánielt, Mészáros Lajost és másokat. Az életutak persze el is tértek. Az együtt indulók egymással ellentétes táborba juthattak, olykor inkább sodródtak. Az elveken, az országos és a helyi politikai gyakorlaton túl szerepe volt ebben az egyéni szerencsének, vagy egészen egyszerűen a megélhetés szorításának is. Osztróvszky József útja városi tanácsnokságon, országgyűlési képviselőségen és kormánybiztonságon (1848/49) át az önkényuralom börtönébe, majd a „kis forradalom” (1860/61) idején a Város polgármester-polgárnagyi székébe vezet, hogy azután 1867-ben e pozíciótól méltatlanul elüssék, s végül 1869-ben kuriai bírói kinevezéssel is bukott emberként távozzék ifjú- és férfikora városából. Dáni Ferenc életútja sem sokkal simább, ő mégis a Város főispánjaként, a kor, immáron a dualizmus kora, legmagasabb rangú helyi tisztviselőjeként fejezi be tevékenységét. Kolb Antal életútja a minden rendszert kiszolgáló városi hivatalnok pályáját példázza, az Osztróvszky-ellenlábás Réh János időelőtti lemondása (1871) nyomán pár hónapig még polgármester is lett belőle.

Egyelőre persze még az események előtt vagyunk. Hogy pár mondtban felvillantottam néhány szereplő pályáivét, az nem minden szándék nélküli: a *történelmi folyamatosságot* kívántam vele érzektetni. Mert olykor megfedkezünk arról, hogy a kor-szakos események nem csupán elválasztják az előzményeket a következményektől, hanem össze is kötik azokat. E folytonosság különösen jól érzékelhető az intézményekben. A város feudális kori apparátusának jelentős elemei — maga a tanács és a tisztviselői álláshelyek többsége — csaknem érintetlenül jutnak be a polgári kor egymástól elütő első szakaszaiba; az 1848. áprilisi törvényekben testet öltött népképviselői rendszer 1848/49. utáni „nyugvása” nyomán változatlan formában bár, de a kor társadalmi és politikai viszonyaihoz igazodva éledt újjá 1860/61-ben, majd

¹⁴ Reizner 1884. 34.

1865/67-ben. Végül pedig mind a feudális, mind az 1848-ból származó átmeneti polgári intézmények 1871/72-ben átadták helyüket az újonnan szervezett városi köztörvényhatóságnak és királyi bíróságoknak. Tanulmányom célja ennek az önkényuralom és provizórium által jócskán megszabdalt korai polgári népképviselési önkormányzati rendszernek, az 1848: *XXIII. tc. szegedi gyakorlatának bemutatása*, ami által a helytörténetkutatáson — jelesen a *Szeged története* c. monográfia előmunkálatain — túl az intézménytörténet országos szintű feltárásához is adalékot kívánok nyújtani.¹⁵

¹⁵ E törvény előzményeit részletesen bemutatta Csizmadia Andor *A magyar városi jog. Reform törekvések a magyar városi közigazgatásban* (Kolozsvár, 1941) c. alapvető munkájában.

II.

A FORRADALOM ÉS A SZABADSÁGHARC IDEJÉN 1848/49

I. Szegedre 1848. március 17-én érkezett meg a forradalom híre. A város országgyűlési követeinek — Wöber György főbírónak és Rengey Ferdinánd főügyésznek — sebespostán küldött jelentését — a több ezerre rugó tömeg nyomására — a tanács még aznap felolvastatta, másnap pedig „a városház előtti nagy téren egész nyilvánossággal tartott népgyűlés” elé terjesztette, ahol Lengyel Pál tanácsnok, helyettes főbíró adta elő. A Grün Jánosznál nyomtatott népgyűlési jegyzőkönyv 1. pontja szerint Lengyel először a bécsi forradalom győzelmét, gr. Apponyi György főkancellár lemondását jelentette be, majd hangoztatta: „hazánk törvényhozó testülete a jog- és kötelesség-egyenlőséget elhatározta, s az úrbéri viszonyoknak a státus által történő kárpótlás melletti megszüntetése s a városi követeknek a szabadság s függetlenség alatt még a jelen hongyűlésen adandó eldöntő szavazata indítványoztatott”. A városi tanács saját bevallása szerint azért tartotta különösen fontosnak e népgyűlés összehívását, mert a fővárosban is kiűtött a forradalom, s a 12 pont nyomán a Helytartótanács a „törvényellenes cenzurá”-t eltörölte, így „a sajtó szabadsága tetteleg helyreállított”. A tanácsból Petrovics István szolt még „az európai eseményekből keletkezett viszonyokról”; különösen aláhúzta, hogy „a közrend és személyes, úgy vagyoni batorság a teljes egyetértés és közös összemunkálás által volna biztosítható”. A nép Bérczy Antalt, a liberálisok tanácstagságtól 1845-ben elűtött egyik vezetőjét követelte, aki szónoklat helyett jobbank tartotta a pesti 12 pont felolvasását és a szegedi népgyűlés általi elfogadását. A népgyűlés pontonként magáévá is tette a fővárosi petíciót, s „elősorolt pontjait követ uraknak egyértelemmel utasításul adatni, s ez utasítással a követeket ezen népgyűlési jegyzőkönyv megküldése mellett értesíteni sebes postán elhatározá”. E lépéssel a népgyűlés addig csupán a tanácsot (1843-ban vele együtt a választott községet is) megillető fontos, az ülésező utolsó rendi országgyűlés alatt még használható jogot, a *követutasítás jogát* ragadta magához. A népgyűlés ettől a pillanattól megszűnt a pusztán publikációs fórum lenni: fontos közjogi hatáskört gyakoroló szervvé vált.

E forradalmi pótutasítás nyomán egyéb, helyi érdekű határozatokat is hozott az első népgyűlés. A cenzura megszüntetésének példáján fellelkesülve elhatározta, hogy ezután „a tanácsi [...], választott községi, gazdasági [gazdaszéki!] és elegyes ülések teljes nyilvánossággal tartassanak”. A *nyilvánosság* elvének már 1843—44-ben követelt, akkor mégis elutasított megvalósítása így vált a forradalom első szegedi vívmányává. Egyuttal azt is elhatározta a népgyűlés, hogy „a nemzeti őrsereg szabad institutio mellett rendeztessék”. E megfogalmazásban — miként nyomban látni fogjuk — a *nemzetőrségnek* mint a polgári forradalom védelmi alakulatának gyors megszerzése rejlett.

A népgyűlés kimondta azt is, hogy „a közrend, csend s bátorság fenntartása végett állandó bizottmány alakításék”, mégpedig „oly világos megjegyzéssel, hogy ők most a népgyűlés választottai, annak kifolyása lévén, a közrend, csend úgy a személy s vagyonsbátorság fő[n] tartása iránt intézkedni, s végzéseikről a gyakrabban tartandó nép-gyűlésnek jelentést tenni tartoznak; elhagytározatván az is, hogy minden követi jelentés s országos állapotokruli tudósítás ezentúl mindig a népgyűlés elé terjesztessék, a annak jegyző-könyvei az állandó bizottmány által hitelesíttessenek”. Az idézett körmondatból két elem különösen kiviláglik: 1. a népgyűlés rendszeressé tenni, intézményesíteni kívánta önönmagát; 2. „a közcsend- és bátorság”, azaz a közrend és biztonság fenntartására *állandó bizottmányt* választott, amely a neki alárendelt *végrehajtó szerv* funkcióját látta el.

Az állandó bizottmány tagjai részint a Város régi hatóságát — tanácsát (3), választott közsgét (8) és albíróságait (2), részint az ügyvédek (8) képviselték, de voltak közöttük megyei táblabírák (2) is. Talán több a pusztá véletlennél, hogy a 25 tag közül 13 a hatóság s csak 12 az „ellenzék” képviselője. A bizottság elnöki székébe Tary Pál főkapitány került, jegyzők viszont Somogyi Antal táblabíró és Osztróvszky József ügyvéd lettek.¹⁶

A népgyűlés ezután Vadász Manó haladó szellemű ügyvéd előterjesztésére köszönetet szavazott „Kossuth Lajos Pest megyei követnek”,¹⁷ az „ország békés átalakulásának megünneplésére” másnapra a város kivilágítását rendelte el,¹⁸ végül „e népgyűlés határozatai, az azokra alkalmat szolgáltatott fővárosi megállapodásokkal együtt kinyomtatni rendeltettek”, ami és „a legközelebbi népgyűlésig teendők elhatározása az állandó bizottmánynak meghagyatott”.¹⁹

Ezt követően egy jó hónapig Szeged — miként maga az ország is — sajátos *kettős hatalom* állapotában élt. Még működtek a régi testületi szervek — a Városban a tanács és az elegyes ülés —, mintha mi sem történt volna, mellettük azonban a politikailag jelentős ügyeket a közvetlen demokratikus alapon összejövő népgyűlés és az általa választott állandó bizottmány látta el addig is, amíg a megalkotás és kihirdetés alatt lévő városi népképviseleti törvény alkalmazásával meg nem ejthették a tisztújítást. Érdekes és jellemző, hogy ezek az ügyek továbbra is keresztül mentek a tanács-ülésein, de ez csupán a közvetítő „postás” szerepét játszotta. Érdemi határozatok már általában az állandó bizottmányban megszülettek; ezeket a népgyűlés rendre elfogadta, jóváhagyta, szerepe — már bizonytalan összetételnél, eljárásánál fogva is — inkább a közzétételre és a mozgósításra korlátozódott, persze ez sem volt lebecsülni való.

Már Reizner is arról panaszkodott, hogy e forradalmi szervek jegyzőkönyvei s iratai csak töredékesen maradtak fenn, magam ezekből, az „1848 év Martius 18-tól fogva Nép- és Közgyűlési Jegyzőkönyvek kivonatai” c. mutatókönyv, valamint Budapest Főváros Levéltárában őrzött egyik szegedi átiratból rekonstruáltam a népgyűlések, valamint az állandó bizottmány azokon előadott napirendjeinek legalább a tárgyát, egyes esetekben magukat az előadmányokat is.²⁰

¹⁶ CsmL Szeged város nép- és közgyűlési iratok 1848—1849. [=Népgy. ir.] sz. n. Az 1848. március 18-i népgyűlés nyomtatott jegyzőkönyve: 1. (Erre és az alábbiakra lásd R 2: 69—76.)

¹⁷ Uo.: 2., a fogalmazvánnyal együtt.

¹⁸ Uo.: 3.

¹⁹ Uo.: 4.

²⁰ Népgy. ir. sz. n. passim, CsmL Nép- és közgyűlési mutatókönyv 1848. március 18-tól, Fővárosi Levéltár Pest sz. kir. város tanácsának iratai. Rendőri iratok 1848—1849: 128. Ez utóbbi iratra Habermann Gusztáv hívta föl figyelmet, amiért ehelyütt is köszönetet mondok neki. A továbbiakban e forráshelyekre külön nem hivatkozva csupán a népgyűlési vagy az állandó bizottmányi számot adom meg.

Az ülésekről az alábbi táblázatot állítottam össze:

A népgyűlés
napja és napirendi számai
1848. március 18. Ngy. 1—4.

1848. március 22. Ngy. 5—10.

1848. március 26. Ngy. 11—18.

1848. április 4. Ngy. 19—28.

1848. április 12. Ngy. 29—35.

1848. április 24. Ngy. 36—41.

Az állandó bizottmányi ülés
napja és napirendi számai

1848. március 18. Áb. 1—5.
1848. március 19. Áb. 6—8.
1848. március 20. Áb. 9—15.
1848. március 21. Áb. 16—18.

1848. március 24. Áb. 28—32.
1848. március 25. Áb. 33—17

1848. március 27.
1848. március 28.
1848. április 2.
1848. április 3.
1848. április 3.

1848. április 5.
1848. április 7.
1848. április 8.

1848. április 11.
1848. április 13. Áb. 79—81.
1848. április 17.
1848. április 23. Áb. 85—88.

Az állandó bizottmányi napirendi pontok számozása szerint 1848. március 22-én vagy méginkább 23-án is kellett lenni ülésnek, ennek határozatai azonban nem kerülhet tek népgyűlés elé; persze az is lehetőség, hogy pusztá tévedésről („ugrásról”) van szó a napirendek számozásában. Az állandó bizottmány április 23-án tartván utolsó ülését, végső napirendi pontjában kimondta : „A legközelebb múlt hongyülésen alkotott törvények kihirdetése végett folyó hó 24-én de. 10 órára a városház udvarán tartandó népgyűlés határoztatik, melly alkalommal egyszersmind a bizottmány addigi eljárásával számot adva tisztét a népgyűlés kezébe visszadandja.”²¹ 1848-ban ez volt az utolsó népgyűlés.

A két testület érdemi munkáját vizsgálva, mindenekelőtt az országgyűlési *követi jelentések* közzétételét említem, mint amelyet a népgyűlés elve magához vont.

Az 1848. március 22-i népgyűlésen olvasták fel Wöber György március 15-i és 17-i tudósításait a „követi tábla nyilatkozatáról és a feliratnak a király általi elfogadásáról”;²² a március 26-i népgyűlés elé került a követek március 19-i, 20-i, 21-i, 22-i jelentése,²³ az április 4-i gyűlésen pedig a március 29-i beszámolót hallgatták meg.²⁴ A követválasztásokról, Magyarország és Erdély egyesüléséről szóló törvénycikkeket

²¹ Áb. 1848: 88.

²² Ngy. 1848: 6.

²³ Ngy. 1848: 12. (= Tir. 1848. március 23./830.), Ngy 1848: 14. (Mindkettő = Áb. 1848: 30), Ngy. 1848: 15—16. (= Áb. 1848: 34.)

²⁴ Ngy. 1848: 22. (= Tir. 1848: 959/1716.)

illető március 31-i követi jelentéseket az április 12-i népgyűlés hallgatta meg,²⁵ az utolsó, április 24-i ülésen pedig az alkotott törvénycikkeket adhatták-elő a követek, s egyuttal ki is hirdették azokat.²⁶

Az állandó bizottmány feladata elsősorban a *személy- és vagyonbiztonság* fenntartása volt, ami működése időszakában igen kedvezően alakult a városban. Amint az állandó bizottmány március 19-i ülésén az elnök jelentette: „a közrend [a] legkevésbé sincs megsértve”.²⁷ A bizottmány leszögezte, hogy „a rend és szabályszerűség a szabadsággal azonos”.²⁸ Amikor pedig gr. Batthyány Lajos miniszterelnök válaszolt Lengyel Pál helyettes főbíró jelentésére, elrendelve „a közrend fenntartását és a még fennálló viszonyok netáni tapodóinak szigorú fenyítését”, s intvén a helyhatóságot, hogy „egyefelül a törvényes körét és hatalmát alkalmazza — más felül hazafiúllag törekedjék a bizalom lelkét”, a nádor és a „törvényesség organumai iránt fejleszteni, s öregbíteni”, az állandó bizottmány kijelentette, hogy „a túle telhetőket a magát szabadságánál fogva is bötösülni tudó nép segélyével teljesíté, egész hittel reményli, hogy a nép iránti bizodalmban jövendőben sem csalatkozván, az első felelős miniszternek semmi méltó megrovásra okot s alkalmat nem nyújtand”.²⁹

A bizottmány első, március 18-i ülésén rögtön elhatározta a „rend bővebb biztosítása tekintetéből a polgári őrsereg szaporítását”, azaz az addigi egyenruhás polgárság számának növelését. Ebből a célból egy *őrhadi választmányt* küldött ki, melynek Bába Antal, Joó József, Diczgen József, Dáni Ferenc és Schmidt Ferdinánd voltak a tagjai, feladatukká téve, hogy „a város házán naponta megjelenve ott aláírási ívet tartsanak nyitva, melybe az önként jelentkező egyének magukat írják”.³⁰ Érdekes, hogy a választmány tagjai sorába a lemondott Kohen Károly helyébe Ditzgen Józsefet, a polgári őrsereg kapitányát csupán a március 22-i népgyűlésen vették fel az állandó bizottmány, más néven a „csend fenntartási választmány” tagjai sorába,³¹ Joó József viszont soha sem lett a kiküldő testület tagja. A március 18-i állandó bizottmányi ülés az elnököt bízta meg, hogy „az őrhadnak alkalmazása iránt annak ujon választott alezredesével, Korda Jánossal és az őrhadi választmánnyal intézkedjék”.³² Ugyanekkor határozták meg azt is, hogy „polgári őrsereg szakaszonként vadászkar alkottassék”, melybe a löfegyverrel rendelkezők vételhetnek fel.³³ Az őrhadi választmány rendszeresen be is számolt a rábízott toborzás és fegyverszerzés állásáról, persze az utóbbi terén kevés eredményt vallhatott magáénak.³⁴

Jellemző a viszonyokra, hogy az „ideiglenes ministeri bizottmány” tudtul adta ugyan, hogy külföldről százezer fegyvert rendelt, addig is azonban, amíg ezek megérkeznek, felszólította a Szegedet, hogy a „nemzeti őrsereg fölfegyverzésérül a hatóság telhetőleg intézkedjék”, mire az állandó bizottmány az őrhadi választmánynak az országban való általános fegyverhiányról panaszkodó jelentése nyomán, ismételten felkérte az ideiglenes miniszteri bizottmányt, hogy „a város és haza ótalmára fölállott helybeli őrhadat fegyverrel mielőbb ellátni szíveskedjék”.³⁵

Az őrhadi választmány által kidolgozott *őrhadi alapszabályokat* március 24-én

²⁵ Ngy. 1848: 30.

²⁶ Ngy. 1848: 37—38. (= Áb. 1848: 88.)

²⁷ Áb. 1848: 6., 28., 33.

²⁸ Áb. 1848: 6.

²⁹ Áb. 1848: 18.

³⁰ Áb. 1848: 1.

³¹ Ngy. 1848: 8.

³² Áb. 1848: 6.

³³ Áb. 1848: 7.

³⁴ Áb. 1848: 8., 9., 31., 35., 79., 87.

³⁵ Áb. 1848: 87.

fogadta el a bizottmány,³⁶ s másnap már jóvá is hagyhatta „az őrsereg által is egyhangúlag elfogadott alapszabályok” alapjáni új választás eredményét, amely szerint Korda János ezredes, ifj. Osztróvszky József alezredes, Bába Antal őrnagy, Grün János „segéd” lett, „a többi tisztek pedig újra meghágyattak”.³⁷

Az állandó bizottmány határozatot hozott egy *puskaporos ház* építéséről is, amit a népgyűlés azzal a módosítással fogadott el, hogy a „felső városi makkoserdő helyett a Palánki régi temető melletti tér, mint célszerűbb” legyen a helye, egyben megbízta a polgármestert kivitelezésével.³⁸

Már ekkor szóba került a várbéli építményekről a császári színek és a kétfejű sasok eltávolítása, valamint a személyekről elnevezett utcák újrakeresztelése is. A népgyűlések sorra üdvözölték az országgyűlés tábláit, a kormányt, az uralkodót s az új rendszer előkészítőit és vezetőit, biztosítva őket támogatásukról. Deák Ferencet, Mészáros Lázárt, Bezeredy Istvánt, Szentkirályi Mórict, Szemere Bertalant, gr. Battyhány Lajost, herceg Eszterházy Pált, br. Wesselényi Miklóst és br. Eötvös Józsefet, valamint Kossuth Lajost felvették a város *diszpolgárai* sorába.³⁹ Ekkor nyert polgárjogot a liberalizmus hazai vándorapostola, Osztróvszky József hűséges barátja és a bizottmány tagja, Somogyi Antal „táblabíró” is, aki polgári esküjét Bérczy Antal felszólítására az április 12-i népgyűlésen tette le.⁴⁰ Ő ugyanekkor forradalmi szellemű feliratot indítványozott a kormányhoz és Pest város közcsendbi bizottmányához, amit a népgyűlés lelkesen fogadott.⁴¹ Az új polgári címek megszavazásával egyidejűleg Babarczy Antal királyi tanácsos, volt királyi biztostól megvonta a népgyűlés a diszpolgárságot.⁴²

A bizottmány és a népgyűlés még számos ügygel foglalkozott. Így többek között foganatosítottak a Helytartótanács ideiglenes sajtórendszabályait;⁴³ kérték Tóth Mihály ügyvédnek „nyelvkötési” büntetése alól mentesítését;⁴⁴ megszüntették a sorsjátékot.⁴⁵ A népgyűlés Ököl Máté indítványára „a mészárosok húsmérési zsarolásának meggátolására” utasította a tanácsot a szükséges intézkedések megtételére, hangsúlyozván, hogy „a fennálló rendszabályok értelmében az illető mészárosok a székeknél, ill. a húsmérésnél személyesen jelen lenni köteleztetnek”.⁴⁶

Az április 24-i népgyűlés a közelgő városi tisztújítás elnökét is megválasztotta Kárász Benjámon személyében,⁴⁷ így a törvény szerint az április 26-i utolsó elegyes ülésnek csak a tisztújítás miként megatartására vonatkozó „miniszteri rendelvénny” tudomásul vétele és a képviselők számának a népesség arányában (185-ben) való megállapítása maradt.⁴⁸

2. A „régii” tanács ezután már valóban csak immel-ámmal folytatta tevékenységét, több fontos ügyben — így pl. a sajtótörvény (1848: XVIII. tc.) végrehajtása tárgyában kiadott belügyminiszteri rendelet esetében is — elmulasztott intézkedni, amint azt jogutódja később szemére is vetette. Az 1848. május 14-i tisztújítás és városi

³⁶ Áb. 1848: 32.

³⁷ Áb. 1848: 36.

³⁸ Ngy. 1848: 29. (Áb. 1848: 70.)

³⁹ Ngy. 1848: 26.

⁴⁰ Ngy. 1848: 34.

⁴¹ Ngy. 1848: 33.

⁴² Ngy. 1848: 28.

⁴³ Ngy. 1848: 5., 6.

⁴⁴ Áb. 1848: 37.

⁴⁵ Ngy. 1848: 19.

⁴⁶ Ngy. 1848: 35.

⁴⁷ Ngy. 1848: 40.

⁴⁸ Elegyes ülés 1848: 43., 44. (A 20. sz. jegyzetben hivatkozott mutatókönyv alapján.)

képviselőválasztást, melyre a maga intézményi helyén még visszatérünk^{48a}, a konzervatív és a liberális irányzat élénk agitációja előzte meg. A konzervatív tábor a korábbi tanács köré tömörült, a liberális irányzat magvát pedig az Osztrovszky József vezette ifjak alkották, kiegészítve az idősebb nemzedék haladó elemeivel, közöttük Vadász Emáuel (magyarosan: Manó) ügyvéddel és Rengey Ferdinánd volt városi főügyész, országgyűlési követtel. A tisztújítás a liberálisok győelmével végződött: Vadász Manó lett a polgármester. A liberálisok pártja korántsem volt egységes. Osztrovszkyékkal szemben már a tisztújításon, majd később az országgyűlési képviselőválasztásokon is föllépett egy csoport, melynek szellemi irányítója Réh János volt. Reizner szerint Tóth Mihály, a reformkorban a városi tanács ellen bátran fellépő, vádaskodó természetű, népszerű ügyvéd neki köszönhette főbíróságát; az ő révén — bár ez a új tisztség a városi törvény értelmében második funkcióvá vált — a tanács működését is befolyásolhatták. Tóth Mihály és a tanács többi tagjának 1848/49-i viszálykodása alighanem éppen ide vezethető vissza. Anélkül, hogy a másfél-két évtized múltán kialakult társadalmi-politikai pártcsoportosulást visszavetítenénk, fel kell figyelünk a szembeálló személyeknek és a mögöttük lévő tömegeknek a későbbi pártokkal való azonosságára. A liberális tábor Osztrovszky József vezette nagyobb része Palánk (Belváros) és Felsőváros értelmiségét, iparos és kereskedő polgárságát képviselte, kisebbik része, így Tóth Mihály és a mögötte lévő Réh János csoportja pedig a szegényebb, főként alsóvárosi, elsősorban paraszti foglalkozású lakosok hangadója volt. Ha a várospolitikai apróbb-nagyobb kérdéseiben el is tértek érdekeik, a polgári átalakulás ügyének szolgálatában aligha volt közöttük lényeges különbség. A város korábbi történetírója elsősorban mentalitásbeli különbségekkel magyarázta ellentéteket. Osztrovszky tehetséges, jó fellépésű fiatalemberként, Tóth Mihály a tanács ellen valaha jogosan fellépő, de szűklátókörű, az idősebb korosztályhoz tartozó, kákán is csomót kereső demagógnak, Réh pedig visszahúzódó, inkább háttérből irányító várospolitikus ügyvédként tűnik fel műveiben.⁴⁹ Bár ellentéteikben magam fontosabbnak tartom az általuk képviselt társadalmi csoportok érdekeinek különbözőségét, e mentalitásbeli különbségeknek is jelentőséget kell hogy tulajdonítsak. Kár lenne tagadni, hogy a személyes rokon- és ellenszenvnek is szerepe lehetett az újat kívánó erők megosztásában. Ez ekkor inkább még csak csírájában fedezhető fel a város közéletében, s csak egyes kérdésekben nyilvánult meg. A város közvetlen közelében folyó hadi események 1848/49-ben korántsem voltak alkalmasak e belső pártárgyalatok kibontakozására. Ha egyes ügyekben ellentétek meg is maradtak, a választási küzdelmek múltán a Város hatósága és lakossága kifelé egységet mutatott.

3. A népképviselői önkormányzat szervei 1848 májusában a törvényes keretek szigorú betartásával kezdték meg mindennapos tevékenységüket, intézték a közosság és a lakosok ügyeit. E rendes funkciók gyakorlása mellett szinte az első napoktól kezdve a *forradalmi honvédelemmel kapcsolatos rendkívüli feladatokat*, így a fegyveres erők szervezését, ellátását és pénzeszközök előteremtését is el kellett látniuk.⁵⁰ Az idő előrehaladtával ez utóbbi munka egyre inkább lekötötte figyelmüket és erejüket, olyannyira, hogy a békebeli feladatok ellátása, pl. az igazságszolgáltatás hátrányokat is szenvedett. Ámbár a törvény szellemét nem sértették meg, a várost közvetlenül is fenyegető hadi események nem mindenben tették lehetővé annak betűszerinti, pontos betartását.

Ebből a szempontból a *hadi választmány* (vagy bizottmány) szerepe érdemel figyel-

^{48a} Vö. az 1. sz. jegyzettel!

⁴⁹ Reizner 1884. 133—135., 151., R 2 :77—78., 89—90. s másutt is.

⁵⁰ Mivel a *hadszervezés kérdései* Reizner hivatkozott művében eléggé központi helyen állnak, e helyütt magam lemondok részletesebb bemutatásukról.

met. Az első, az ideiglenes hadi bizottmányt a közgyűlés már 1848. június 1-én megalakította. E közgyűlésen a polgármester arról tett jelentést, hogy Szentesről, Makóról, valamint Krassó és Temes vármegyékből mintegy 350 „önkéntes hazafi” sereglett a városba, akiket „a minoritá atyák... kolostorukba beszállásoltak”, mivel viszont a nemzeti kormánytól még nem érkezett semmilyen rendelkezés a honvédség ügyében, addig is míg ez megérkezik, a honvédségbe való besorolásukat a közgyűlés elrendelte. Erre a célra küldték ki Korda János ezredes, nemzetőrparancsnok elnökletével az említett kilenc tagú bizottmányt.⁵¹ Amikor pedig 1848. június 13-án, Török Gábor nemzetőrségi ellátási kormánybiztos megjelent a szegedi táborban, a közgyűlés 25 tagú állandó hadi választmányt rendelt melléje, melyben a tanács 10 tagja mellett 15 képviselő is volt.⁵² Nem csupán véleményező és javaslatkészítő szerv volt már ez sem, hiszen saját hatáskörében véglegesen eldöntötte a hadi jellegű megkeresésekből származó ügyeket, intézkedéseiről azonban köteles volt jelentést tenni a közgyűlésnek. Ennyiben hasonlított a többi állandó bizottmányra. Jelentéstételre mégsem került sor, mert a városatyák csakhamar rájöttek, hogy a hadi jellegű ügyek bizalmas elintézését igényelnék; 12-re szűkítették hát a tagok számát, s feljogosították a választmányt, hogy „az előforduló tárgyak megkívántatóságához képest” *zárt ajtók mögött*, ne pedig nyilvánosan tartsa üléseit, Hogy az így titkossá tett ügykezelést még a közgyűlési utalványozás se zavarja meg és nehogy „az efféle kiadások különlegessége által a városi társi számadásokban némi nehézségek vagy bonyodalmak okoztassanak”, a választmány 1000 ft-os részletekben *utalványozási jogot* is kapott.⁵³

Bár a hadi választmány a kiküldetéséről rendelkező határozat alapján önálló intézést alakított ki, egyes, elvőbb vagy nagyobb jelentőségű esetekben maga is szükségét érezte határozatát közgyűlésileg megerősíttetni. Egyik ilyen ügy a szállásolási biztosok napidíja volt.

Gombás József nemzetőr-százados a „hadválasztmány” megbízásából keltezeten körözvényben közölte az érintettekkel, hogy „felsőbbi határozatok következtében nagyobb katonaságnak lakást adni, ezeknek elhelyezésére a hadi választmány szükségesnek találta a városnak mind a négy részében szállásolási biztosokat nevezni ki, kiknek kötelessége lenne a nap[on]ként beérkezendő lovas és gyalog katonaságot az albírák és esküdtek segítségével a városi lakosok házaival szállásolni”. A tudomásulvételt igazoló aláírások szerint Palánkban Tokár József, Felsővároson ifjabb Homay Antal, Alsóvároson Tólas András, Rókuson pedig — „minden díj követelés nélkül, önkéntes ajánlkozásra” — Varga Vendel lett a szállásbiztos. (Tálast 1848. július 11-re már Kertész Ferenc váltotta fel.) A hadi választmány 1848. július 11-én „a megérdemlett díj elnyeréséért” esedező három szállásolási biztonság 30 krajcár napidíjat szavazott meg, minek folyósítását a „nagygyűlés”, azaz a közgyűlés jóváhagyásától tette függővé. Úgy látszik, hogy az illetők kevesellték e járandóságot, mert fáradozásukért napi 1 pengőforintot kérve újból a választmányhoz fordultak, mondván: „miután a’ tisztelet hadi választmánynak, úgy Korda János ezredes úrnak, de a kapitányi tisztségnek megbízásából is a katonaságnak nem csak elszállásolása, hanem egyéb [!] ellátása éjjel nappali szakadatlan működésük igénybe véteti, annál fogva a jelen szorgos időben saját dolgainkat nem csak mellőzni, hanem sokszor drágábban fogadott munkások által megtétetni kénytelenítettünk”. Az 1848. augusztus 7-i közgyűlés — június 20-tól számítva — 40 krajcár napidíjat szavazott meg részükre.⁵⁴ Napidíjat egyébként később is csak a közgyűlés állapíthatott meg.⁵⁵

⁵¹ Kjkv. 1848: 31.

⁵² Kjkv. 1848: 48., vö. R 2 :94.

⁵³ Kjkv. 1848: 234.

⁵⁴ Kir. 1848: 274.

⁵⁵ Kir. 1848: 486. Fölvéve az 1849. január 8-i közgyűlésen.

A következő közgyűlésekre jelentősebb hadiválasztmányi ügyek kerültek. Vadász Manó polgármester az 1848. augusztus 16-i közgyűlésen bejelentette, hogy Török Gábor ellátási kormánybiztos előző napi 502. sz. rendeletére, amely szerint „az itti őrseregből egy zászlóalj őrvitéznek f. hó 17-ére” az óbecsei táborban kell lennie, „az illető hadi Bizottmány” sorshúzással állapította meg a kiinduló 7 századot, egyben felhívta a közgyűlést „ezek eltartása, otti maradása s felváltása éránti gondoskodásra”. Irat híján is megállapítható, hogy ez már olyan nagy anyagi kihatású döntést igényelt, amelyért a szűkkörü hadi választmány nem vállalhatta a felelősséget. A közgyűlés ezen elnöki felhívásnak eleget téve 30 váltóakrajczár napidíját szavazott meg a kisorsolt századok tagjainak. (A korábban önként kiindulók 30 pergőakrajczárt kaptak.) Arra az esetre pedig — mondta ki a közgyűlés —, „hogyha a harcmezőn véreznék el életük, e Város özvegyeik és árváikról illetően [illendően!] gondokodand”; gondoskodik a város a rokkantakról is. A határozat szerint e zászlóaljat szeptember 4-én ujjal váltják fel, távollétük idejére pedig családjukhoz nem szállásolhatók be „katonák, őrvitézek vagy honvédek”.⁵⁶

Még meg sem száradhatott a tinta e jegyzőkönyvön, amikor a hadi választmány tárgyalta gr. Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 13-i rendeletét, amely a már kiindítottak vagy a hadügyminiszter által még ebben a hónapban igénybe veendő kivételével leállította a „nemzeti őrseregek kimozdítását”, egyben a hatóságok kötelességévé tette helyettük „egy nemzetőrökből álló s önkénytelen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből álló hadi erőnek azonnali kiállítását”-t. A hadi választmány 135. sz. határozatával — legalábbis egyenlőre — visszatartotta az indulásra kész zászlóaljat, és a „közgyűlési jóváhagyás reménye alatt elhatározta, hogy minden egyén, ki [...] magát az önkényes had seregbe besoroztatja, a honvédsereg számára országosan biztosított fizetés és tartáson, úgy hadias felszerelésen kívül váltói 100 ftokat várostól olly formán nyerend, hogy ebből 25 váltó forintokat felpénz gyanánt be állása után, a többi 75-(öt) pedig a midőn e hadierő feloszlatik, fogja kézhez kapni; ezen felül ha a beállott mesterlegény vadorlói idejét kitöltötte vagy csupán kitöltendi, minden remeklés nélkül fog bevétetni”, ti. a céhbe. A választmány Korda János elnökletével nyomban meg is bízta a toborzó bizottmányt. A közgyűlés elfogadva a választmányi határozatot 600 önkéntes kiállítását szavazta meg fejenként 40 pengőforint díjjal és 20 pengőforint felszerelési kiadással. A végösszeg — egyéb kiadásokkal kerekítve — 40 000 pengőforint lett; fedezésére *pótadó* kivetését határozta el a közgyűlés, amit az 1848. évi hadiadó arányában kívánt kivetni a lakosok-sokra, „különös tekintettel az ingatlan birtok nélküli tőkeépzésekre”. Az adókimutatás Lengyel Pál tanácsnok elnökletével kiküldött bizottságra hárult.⁵⁷

Az 1848. szeptember 18-i közgyűlésen Tóth Mihály főbíró „a Város minden lakosai felkelését”, azaz *népfelkeltést* indítványozott, amit ott közhelyesléssel el is fogadtak, és „fogantatba vételével a’ hadi Bizottmány”-t bízta meg.⁵⁸ Kossuth Lajos „népfelkelési országos biztos” októberben Vadász Manó polgármestert ki is nevezte népfelkelési polgári biztossá, minek közgyűlési bejelentését kitörő lelkesedéssel fogadta a képviselők testülete. Mint a jegyzőkönyvben olvasható, a közgyűlés „az esküt, melyet a nép ezrei a nagy hazáfnak a szabad ég alatt f. 5-én esküdtek, tettel beváltani, mielőbb készen álland”. A hadi választmány a „népfelkelési összeírás és rendezés iránt” már intézkedett is.⁵⁹

⁵⁶ Kjkv. 1848: 299.

⁵⁷ Kjkv. — ír. 1848: 303—304.

⁵⁸ Kjkv. 1848: 346.

⁵⁹ Kjkv. 1848: 355.

A hadi választmány és a közgyűlés együttműködését jól mutatja a délvidéki táborokban lévő szegedi nemzetőrökről való határozat közgyűlés elé vitele is. Az ügy kiinduló pontja az az 1848. október 20-i tanácsi határozat volt, amely „az alsó táborba indított 200 főből álló gyalog és 500 főből álló lovas nemzetőreink” felváltását sürgette az Országos Honvédelmi Bizottmánynál. Nyáry Pál alelnök válaszában elismerte ennek jogosságát, a súlyos helyzetre való tekintettel mégis kérte, hogy a város egyezzen bele a kimozdítottak további maradásába, s egyben jelezte, hogy a további költségeket az állam viseli. A hadi választmány november 4-én jóváhagyta a 10, ill. 15 napig való további táborban maradást, amit november 8-án a közgyűlés is elfogadott.⁶⁰ Az OHB által biztosított 6000 pengőforintot Egressy Gábor kormánybiztos utalványozta az állampénztárul is szolgáló helybeli sóhivatalnál. Átvételére az 1848. november 16-i hadiválasztmányi ülés Lengyel Pál tanácsnokot és Nagy Pál képviselőt küldte ki. Ők a felvett pénzt átszolgáltatták Pintér János főkamarásznak, aki az 1848. november 21-i közgyűlés határozata nyomán „bevételezte” azt.⁶¹

Miután Szőreg alatt 1849. február 13-án a „rabló rácok” megfutamították a szegedi nemzetőröket, s a polgármester maga kért segítséget a város nevében Kossuthtól, a február 17-i közgyűlésen „indítványoztatott, hogy jövődőre illyes magány felterjesztések mellőztessenek”. A közgyűlés bár helyeselte Vadász Manó segélykérelmét, mire Kossuth Damjanichot Szegedre is küldte, mégis kimondta, hogy „a jövődőre nézve minden felterjesztések a Város hatósága avagy védbizottmánya meghagyása folytán eszközöltetni fognak.”⁶²

Hogy a mostmár következetesen védbizottmánynak nevezett választmány hadi dolgokban valóban a Város hatóságával — közgyűléssel és tanácsával — azonos szinten állott, mutatja a február 15-i üléséből az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett felterjesztése, amelyben azt kérte, hogy a szerb parlamentekkel való tárgyalásokon a jövőben a város megbizottjai is résztvehessenek. E kérést egyébként annál is inkább nem teljesítette a kormány, mert a teljhatalommal felruházott gr. Batthyány Kázmér vezérfőispán is résztvett a bizalmas megbeszéléseken, és „többnyire a mi a hadi működések körülményei által megengedhető, [...] e város védbizottmányával közöltetendnek”.⁶³

Megesett, hogy a védbizottmány hiába fordult megkereséssel külső hatóságokhoz, ilyenkor azután a közgyűlés maga is megismételte azt. Így Igmándy alezredes katonai térparancsnoktól kérte az önkényes beszállásolás megszüntetését,⁶⁴ valamint — a védbizottmány január 24-i és március 18-i eredménytelen felirata után — futárt küldött Kossuthhoz azért, hogy lással el aprópénzzel a várost.⁶⁵

Az érintett ügyekből kitűnően a közgyűlés és az általa kiküldött hadi választmány (bizottmány) között ellentétek nem merültek fel. A közgyűlés csak ritkán foglalkozott a választmány által megtárgyalt és eldöntött ügyekkel; ha ez előfordult, akkor sem foglalt másként állást, sőt mindig erősítette a választmány állásfoglalását. Operatív szerv lévén, a választmány különben is inkább a tanács hatáskörét csorbította. Ha a tanács elé valamilyen okból — talán csak azért, mert az iktató tanácsi számot adott az iratnak — be is került egy-egy honvédelmi jellegű ügy, a tanács általában megjegyzés nélkül a hadi bizottmányhoz továbbította azt. Amikor persze a felsővárosi minorita atyák a kolostorukba elszállásolt önkéntes nemzetőrök viselkedésére panaszkodtak, az 1848. június 6-i tanácsülés érdemben is állást foglalva kimondta:

⁶⁰ Kjkv. — ír. 1848: 405.

⁶¹ Kjkv. — ír. 1848: 426.

⁶² Kjkv. 1849: 36—37.

⁶³ Kir. 1849: 64.

⁶⁴ Kir. 1849: 68.

⁶⁵ Kjkv. — ír. 1849: 80.

a „hadi Bizottmány oda utasíttatik, hogy a szóban levő önkénytesek kicsapongásai s féktelenkedései ellen egész szigorral a kellő rendet foganatba vegye”.⁶⁶ Ugyancsak e szervhez utalta az 1848. július 17-i tanácsülés a korábban általa elbírálni szokott nemzetőri szolgálat alól való felmentés ügyét.⁶⁷ Amikor a „hadi bizottmány” Korda János ezredes, nemzetőrparancsnok mellé írnokot rendelt, annak tiszteletdíját — miként a sajátjaiét — a tanács fizette.⁶⁸ Az Országos Nemzetőrségi Tanácsnak Szilaveczy Ágoston nyugdíjas századost az egyik szegedi nemzetőr zászlóaljhoz parancsnokul kinevező iratát a tanács szintén áttette a hadi válaszmányhoz,⁶⁹ amikor pedig a százados panaszára a kinevező szerv azt kérte, hogy „e város közönsége mind a polgári, mind a katonai pályán egyaránt [...] érdemeket szerzett egyén intézkedéseit nem csak elfogadni, de közre munkálkodás által melegen pártolni szíveskedjék”, a tanács kellő intézkedésre hívta fel a hadi bizottmányt.⁷⁰ Ha a táborban lévő nemzetőröknek ruhára vagy „aprólékos szükségék fedezésére” pénzre volt szükségük, ugyancsak a hadi bizottmány kapta meg az ügyet.⁷¹

A hadi válaszmány jegyzőkönyvei nem maradtak fenn; feltehetően már a szabadságharc végnapjaiban megsemmisülhettek. Bár iratai sem kerültek önálló levéltári egységbe, a részben tévesen „nép és közgyűlési iratok”-nak nevezett fondban javarészt e válaszmánynak szóló, iktatás nélküli átiratok találhatók. Ugyancsak e válaszmány iratai találhatók a tévesen „Egressy Gábor kormánybiztos iratai” címmel ellátott fondban is.

4. Az 1848: XXIII. tc. a hadi események általi korlátozásának külső szervei közül különösen figyelmet érdemel az egymást váltó *kormánybiztosok* intézménye. Amint fentebb írtam, elsőként Török Gábor nyert kormány megbízatást a szegedi tábor ellátásának biztosítására,⁷² de hatásköre később a nemzetőrök mozgósítására is kiterjedt.⁷³

Először Szentkirályi Móric nyert kinevezést „tellyes hatalmú királyi biztosul” Bács, Torontál, Csongrád és Csanád vármegyék, valamint Zombor, Szabadka és Szeged területére.⁷⁴ István nádornak Szemere Bertalan belügyminiszter ellenjegyzte közrendeletét Beöthy Ödön bihari főispánnak a jászkun seregek vezérségét átvevő Szentkirályi Móric helyébe *királyi biztossá* való kinevezését 1848. szeptember 3-án vette tudomásul a közgyűlés azzal, hogy „a kellő engedelem hazafiui és tartozó kötelezettségnek ismertetik”.⁷⁵

Különösen megnőtt a kormánybiztosok szerepe 1848 őszén, amikor az ország szorongatott helyzetbe került. Rengyey Ferdinánd népfelkelési kormánybiztos mellett, akinek tényleges szegedi működéséről jelenleg nem állnak rendelkezésemre adatok, Egressy Gábor kapott hasonló megbízatást. Kossuth Lajos alföldi toborzó útvjáról Pestre visszaérkezve, 1848. október 15-án *Nyílt Rendeletet* adott számára, amely így hangzott:

„[...] Egressy Gábor nemzetőrségi százados úr, ki mint segédem a Tisza vidéki népfelkelés rendezésénél már jelenvolt, ezennel megbízatik, hogy népfelkelési biztosul Szegedre és Csongrád s Csanád megyékbe lemenvén, az illető hatóságokkal s

⁶⁶ Tjkv. 1848: 1447/1546.

⁶⁷ Tjkv. 1848: 1866/3198.

⁶⁸ Tjkv. 1848: —/3379.

⁶⁹ Tjkv. 1848: 2114/3599.

⁷⁰ Tjkv. 1848: 427/3868.

⁷¹ Tjkv. 1848: 1867/3199., 2710/4190.

⁷² Kjkv. 1848: 113.

⁷³ Kjkv. 1848: 299.

⁷⁴ Kjkv. 1848. augusztus 7.

⁷⁵ Kjkv. — ir.: 1848: 306.

tisztviselőkkel egytértőleg, az általános népfelkelést Szegeden, Csongrád megye alsó részében és Csanádban mobilizáltassa, s a Nagyikikindát elfoglalt Rácz.pártutók megsemmisítése végett Kiss Ernő és Eder tábornokok hadimunkálatainak elősegítése végetti kiindulásukat eszközölje.

Melly megbízatásban neki segédkezet nyújtani minden hatóságok és tisztviselők a Nemzet nevében utasíttatnak.”⁷⁶

Bár a Kossuth által kilátásba helyezett népfelkelésre végül is nem került sor, Egressy megbízatása érvényben maradt. Erre vall a szegedi hadi bizottmányhoz intézett 1848. október 27-én Pesten kelt levele, amelyben felvilágosítást kért az Aradra küldött, de Szegeden „letartóztatott” lőszeres ügyében.⁷⁷ Nem sokkal később, 1848. november 2-án újabb meg bízást kapott, ezuttal Nyáry Páltól, az Országos Honvédelmi Bizottmány helyettes elnökétől, aki a korábbinál szélesebb hatáskörrel ruházta fel.

„Az alvidék hadainak ellátása többnyire Szegeden keresztül eszközöltetvén — hangzott a Nyílt Rendelet — a küldemények kellő rendét, valamint a vidék éberen tartását és ha kell, védelmi állapotainak rendezését biztosítani szükséges.

Ennek elérésére Egressy Gábor, ki eddig biztosi minőségben lélekéberség, hazafiúi buzgalom, erély és tevékenység által magát különösen kitüntette, Szeged városára és vidékére teljhatalmú kormánybiztos gyanánt küldetik ki, oly meghagyással: hogy mind azt, mit a hadi szállítmányok rendezésére, az alkotmány és a törvény uralmának fenntartására, a tisztviselők köteleességteljesítés és a védelmi buzgalom élénkítésére, szóval a haza érdekeinek biztosítására és megóvására célszerűnek, hasznosnak, szükségesnek ítéland, cselekedhesse, és elrendelhesse.

Meghagyom ezennel Szeged város hatóságának és a vidék előjáróinak, tisztviselőinek, községeinek, nemzetőreinek és minden egyéneinek, hogy jelen [rendeletemnek] felmutatása, tekintőleg hírdetése után minden intézkedéseit és rendeleteit pontosan teljesíteni felelősség terhe alatt elengedhetetlen köteleességnek ismerjék.”⁷⁸

Nyáry 1848. november 9-i [kísérő] levelében ismételten felhívta a figyelmét, hogy miután az Országos Honvédelmi Bizottmány „Szeged városának és környékének teljes hatalmú kormánybiztosává kinevezte, oda utasítja [...], hogy felhasználjon minden lehető törvényes eszközt honunk megmentésére”.⁷⁹

Egressy Gábor teljhatalmú kormánybiztosi kinevezését Pesten november 5-én kelt 3. számú levelében tudatta a Várossal, amelyet annak rendje és módja szerint a november 8-i közgyűlésen ki is hirdettek.⁸⁰ Ide került az ugyanekkor írt 6. számú átirata is a honvédujencok felruházásáról, mire a közgyűlés a céhbiztosok révén fel szólította az „illető tagok”-at, hogy „a kívánt felszerelési munkákat [...] azonnal felvállalni s röktön [!] elkészíteni szoros polgári köteleességünknek tartásák”⁸¹. Hogy a kormánybiztos pontosan mikor érkezett Szegedre, egészen biztosan nem tudni; az 1848. november 9-i tanácsülésen jegyzőkönyvből mindenesetre az tűnik ki, hogy személyesen megjelent a tanácsülésen, így igen valószínű, hogy vagy az előző nap délutánján, vagy éppen ezen a napon lépett a Város földjére. A jegyzőkönyv szerint Egressy „haladék nélkül készítendő s kinyomtatandó hirdetémények által a közönséggel tudatni” rendelte, hogy „a hamis hírek koholása és terjesztése, a lakosságnak ok

⁷⁶ OL 1848/49-i minisztériumi lt. Egressy Gábor kormánybiztos iratai (OL Egressy-ir.) sz. n. Vö. Barta István (sajtó alá rend.): *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, Első rész. 1848. szeptember—december*, Bp., 1952. 204.

⁷⁷ Kir. 1848: 387.

⁷⁸ OL Egressy-ir. 21. Vö. Barta im. 337.

⁷⁹ Uo. sz. n.

⁸⁰ Kjkv. 1848: 415.

⁸¹ Kjkv. 1848: 417.

nélküli fellármázása s ingerlése, melynek csendzavazás és rakoncátlanság az eredménye — legszigorúbb megrovás alá veendő; a tiltott fegyverek ok nélküli elsütése szinte tilalmaztatván, a lakosságnál kint lévő állami töltények az illető nemzetőri vagy kapitányi tisztségnek számon adandók [?] engedelmesség, rend, közbátorság megóvása mindenki kötelessége”⁸² A tanácsülés után 31. számú átiratában nyomban kérte a nemzetőrség létszámának és fegyverzetének kitmuatását a polgármestertől, amit ő elnökieleg teljesített is, így csupán fel kellett jegyezni a következő tanácsülésen.⁸³ Ezen a november 13-i tanácsülésen hirdették ki az Országos Honvédelmi Bizottmány — fentebb már idézett — november 2-i kinevező iratát, melyet tudomásul véve a tanács kimondta, hogy „városunk közönségének közremunkálási készsége tartozó hazafiúi készséggel felajánlatik”.⁸⁴

Nem itt a helye, hogy Egressy tevékenységének minden apró részletét ismertessem. Egymást érték a katonai felszerelések elkészítését vagy összegyűjtését sürgető átiratai, melyeknek a Város kellő igyekezettel tőle telhetően eleget is tett, december elején mégis igen feszült viszony alakult ki közte és a vezető testületek — a közgyűlés, a tanács és a hadi bizottmány —, valamint a nemzetőrség vezetői között. Reizner — nyilván kortársi visszaemlékezések alapján — a cseppet sem kedvező hadi helyzet túldramatizálásával vádolta a szakmájából eszközöket is felhasználó színész-kormánybiztost.⁸⁵ Annyi bizonyos, hogy Egressy Gábor túlfűtött lelkesedéssel, meglehetősen türelemtelenséggel végezve feladatát, olykor fenyegette és sértegette is a 40 000 lakos élet- és vagyonbiztonsága fölött éberén őrködő, némileg vontatottan működő városi vezetőket.

Különösen kiéleződött a helyzet az 500 tanyai nemzetőrnek a déli táborba való kiküldése ügyében. Ez a csapat ugyanis nem nyert kellő fegyverhasználati kiképzést, feladata inkább a külterületi közbiztonság fenntartása volt. Az ügy előzményéhez tartozik, hogy Vadász Manó polgármester annak rendje és módja szerint megküldte a kormánybiztosnak a nemzetőrök és fegyverzetük azóta sajnos elveszett jegyzékét, külön megjegyezvén, hogy a „tanyai nemzetőrök nagyobb része csőszökből, kapásokból s így cselédségből állván, valódiilag s törvény szerint nemzetőri képességgel nem bírnak — besoroztattak csak azért, hogy a külső felvigyáztatra annál többen alkalmazassanak, de biz ezek kimozdítását a mezei külső gazdaság tönkre tévése nélkül nem is lehet eszközölni”.⁸⁶ Egressy november 15-én 76. számú átiratában mégis a „tanyai nemzetőrség mozgóvá tétele s általa a versetzi táborban levőknek felváltása” mellett döntött, mire másnap a hadi választmány újólág hivatalosan értesítette a kormánybiztost: „ügynevezett tanyai nemzetőrségünk, mely nem is törvényes képesség szerint, hanem önkéntesen tanyai zsellérek, cselédek, csőszök, szóval az összes tanyai lakosság összevegyítésétől, egyedül a határbeli bátorság fenntartása s némileg a városi nemzetőrség belső szolgálatának segítésére alakíttatott — mind rendezés és fegyelem, mind pedig fegyvergyakorlat tekintetében sokkal hátrább áll nemzetőrségünknel”. Fegyverrel való ellátásukat a választmány nem vállalta, de hiába is vállalta volna, mert nélkülözhető fegyver nem is volt kezében. A választmány arra is hivatkozott, hogy a „mezei gazdálkodással foglalkozó nemzetőrségünk nagyobb része” éppen az őszi szántás-vetés alatt monzdíttatott ki a városból, s ha most a „tanyai lakosok őszvéssége is kimozdíttatnék, úgy lakosaink nem csak a téli szükségek beszerzésében akadályozva, hanem egyszersmind a jövő termés kilátásá-

⁸² Tjkv. 1848: —/4018.

⁸³ Tjkv. 1848: 2556/4024.

⁸⁴ Tjkv. 1848: 2560/4028.

⁸⁵ Reizner 1884. 190., R 2: 121.

⁸⁶ OL Egressy-ir. sz. n.

ból végkép megfosztva” lennének. Büszkén sorolták, hogy szeptemberben 240 önkéntest küldtek a harcokba, azóta — váltva — 5500 nemzetőr volt a táborokban. Csak november 9-én 1000 nemzetőr ment ki váltásra; a városra kivetett 550 honvédujonc csekély hiánnyal megvan, 19-én pedig 130 lovas nemzetőrt küldenek Versecre. Többet nem tudnak.⁸⁷

Miután a kormánybiztos továbbra is kitartott az 500 tanyai nemzetőrnek a kivezénylése mellett, a hadi választmány újból ellentmondott: felfüggesztette a no-kiindítást: „[...] Damjanich ezredes úrnak nyilatkozataiból is az tűnik ki, hogy a fegyverek átadására nagyobb szükség létezik, mint gyakorlatlan emberek elküldésére, annál fogva a térparancsnokság oda utasítatik, hogy a tanyai századokat a kiindulástól felfüggesztvén, a náluk levő 500 fegyvert beszedje”.⁸⁸ „Éppen midőn nemzetőreink egy részét utnak indítani szándékoztunk — magyarázkodott tovább Vadász polgármester —, jött Kossuth Lajos úrtól Csuhá ezredes úrhoz s általa hozzánk olyantén rendelet, minél fogva a legsúlyosabb felelet teher alatt 1000 drb fegyvereket nemzetőreinktől elszedvén a honvéd zászlóaljnak számára [...] Ezredes úrnak kiszolgáltatnánk”. A maradék fegyverre itthon lévén szükség, a tanyai nemzetőrök nem mehettek el.

Erre Egressy 169/1848. számú, december 1-i átiratában elrendelte, hogy a 30. honvédzászlóalj számára szükséges fegyvereket külön gyűjtsék össze, „a táborba sietve mozdulni kellendett 500 tanyai nemzetőr” között pedig osszák ki a tőlük beszedettek, „s csak annyi puská hagyasson hátra, a mennyi szükséges, a többi őrhelyek vadász puskákkal lévén ellátandók”. Rendeletének három napon belüli végrehatását parancsolta meg, „figyelmeztetvén egyúttal a hatóságot ide vonatkozó Rendeletének azon pontjára, mely a haza megmentését gátló tisztviselői eljárást haza áruházzal bélyegzi s a szerént sújtandónak nyilvánítja.”⁸⁹

A hadi választmány december 2-án válaszolt a kormánybiztosnak. Részint arra hivatkozott, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány elfogadta a közgyűlés által felajánlott, a nemzetőröket pótló, négy évre kiállítandó 600 katonát, akiknek gyors toborzását is elrendelte, részint pedig ismét a gazdálkodási érdekekre helyezte a hangsúlyt. Kiadta ugyan a nemzetőri térparancsnokságnak a tanyai nemzetőrök kiindítására való parancsot, de mindjárt hozzátette: „ezen elindítás ugyan nem fog hátramadást szenvedni, de szenvedni fognak városi nemzetőreink, kik közül számosznak cselédjeik, kapásaik, csőszeik, kik egyedüli őrzői gazdaságuknak, vitetnek el”, nélkülük pedig, „a külső vagyonos tanyai lakosok táborba menni sem akarnak”. „Számos panasz és kérelem nyújtott már hozzánk e végett — hangoztatta a választmány —, s ámbátor a szükséges csőszőkre, egyetlen kapásokra, mint amúgy is nemzetőri képességekkel nem bírókra [...] tétetett is rendelés, de mind hiába, egymást erőltetve kényszerítik a távozásra, a helybeli gazdák pedig, kiknek e végett tanyájuk, szöllejük a külső gazdaságuk őrizet nélkül hagyatik, a kétségbeesésig orvoslást sürgetnek”. Végül a választmány arra is hivatkozott, hogy a 600 katoná kiállítása „tehetősebbjeink erszényéből” történhet csak meg, az illetők „nem akarják hinni, hogy eme áldozatok által fel lesznek mentve mind maguk, mind pedig cselédjeik a rendes táborozástól, s így közremunkálásuk lehanyaglik”. Végül felsorolta a választmány a fegyverek sorsát: a beszedett 1106 fegyvert a 30. honvéd zászlóaljnak kell átadniuk, amint azt Damjanich is kérte, a helybeli nemzetőrségnek megmarad 490 szuronyos fegyver, közte 93 egészen használhatatlan, nélkülük ugyanis a térparancsnok nem vállal felelősséget a várbeli foglyok őrzéséért. „Kormánybiztos urat kémelő bánás-

⁸⁷ OL Egressy-ir. sz. n. (=1848. november 16-i hadi választmányi jkv.)

⁸⁸ OL Egressy-ir., sz. n. (=1848. november 28-i hadi választmányi jkv.)

⁸⁹ OL Egressy-ir. 1848: 169.

módra nem annyira kerjük, mint figyelmeztetjük — fejeződik be a választmány válasza —, mi is szabad polgári lévén szabadságunkért vívó hazánknak.” Jellemző, hogy a kormánybiztos erre az íratra — valószínűleg jóval később — két megjegyzést írt: „Replika egy szigorú rendeletemre. E. G. A kupaktanács makrancoskodik. E. G.”⁹⁰

Egressy december 3-án még keményebben válaszolt. Abból indult ki, hogy minden, a helyi viszonyokra alapozott figyelmeztetést szívesen vesz ugyan „e város derék polgáraitól,” de „a haza tetteleg ostromállapotban van — a rendkívüli állapot [pedig] rendkívüli szabályokat tett szükségessékké”. „A haza megmentésére célzott rendeletek sikertelensége, akár szándékos mulasztás okozza, akár erélytelenség vagy féltett magán érdekek, a végre egyre megy — folytatta. Az erélytelen vagy önző tisztviselő, mint haszonvéhetetlen organuma az álladalomnak, az útból félre vettetik, a szándékosan akadályozó pedig megsemmisítetik. A kormánybiztosi teljes hatalomnak most ez az értelme van. Szeged városa tisztviselőisége most ehhez tartsa magát.” Megismételte, hogy a tanyai nemzetőrségnek már rég a táborban lenne a helye. „Ha most azon pont védtelenül elvész, melyet a szegedi utóbbi mozgó csapat odahagyott — mielőtt felváltatott volna, akkor a veszteség súlya azokat terhelne — fenyegette meg a választmányt —, kik ez új csapatot annak idejében kimozdítani elmulasztották, hogy a helyét elfoglalja”. A mulasztás tényének ismételt megállapítása után patetikusabb és fenyegetőbb hangra váltott a kormánybiztos: „A népen semmi sem múlik, mert a nép tudja, hogy ki akarják irtani, és a nép megesküdött Kossuth Lajosnak, hogy magát és honát védeni minden percben kész. Kik a népet akár mely módon vissza tartják önvédelemöktől, azok a népet meggyilkolják. Ja j nekik, ha a nép őket voltaképpen meg fogja ismerni! Kinek tanyai gazdasága van, az nem egyedül van, annak kell lenni cselédgényének is, ki tanyáját néhány hétig megőrizze. Nagy teher viselések, nagy áldozatok gyakori emlegetésének jelen percekben reactionarius szaga van. Ki legtöbbet teszi is, csak némi részben tellyesíti tartozását a honnak. Egész tartozását csak a fizeti le, ki meghal a honért vagy megmenti azt.” Mindezek után megismételte, hogy a tanyai nemzetőröknek kedden⁹¹ indulniuk kell. „Minél nagyobb az, ami e percben kockán áll — fejezte be a levelét a kormánybiztos — annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mulasztások. A választmány ne replicazzon, hanem tegyen.”⁹²

Ezzel betelt a pohár. Az ügy másnap a tanács elé került, amely nyomban áttette a közgyűlésre, kimondván: „a Tanácsot a haza megmentését gátló eljárással, s ennél fogva hazaárulási bűnnel bélyegző érdemtelen kifejezés miután tiszta öntudata, hogy szeretett hazája megmentése arányában kötelességeit legszebbnek esmérven, teljesítésüket s e részben minden rendeleteknek foganatosítását legbuzgóbb pontossággal teljesíti — merő alaptalan rágalomnak nyilvánítván, visszautasíttatik s erről kormánybiztos tudósítani rendeltetik”⁹³

A december 7-i közgyűlés aggodalmát nyilvánította a „teljességgel rendezetlen és gyakorlatlan tanyai századok” táborba indítása miatt, különösen azért, mert így a Várban elhelyezett 300 „álladalmi fogoly”, közöttük a „96 kardot viselő horvát tiszt-fogoly” őrzése megnehezült, s „a hatóság által megbízott hadi választmány előterjesztései”-t figyelemre sem méltatta a kormánybiztos. Ezután olvasták fel Egressy inkriminált 169. sz. levelét, „mellyben a hatóságok részéről tett figyelmeztetések, nemhogy méltánylással fogadtattak, avagy egyszerűen tudomásul vették volna,

⁹⁰ OL Egressy- ir. sz. n. (= 1848. december 2-i hadi választmányi átirat.)

⁹¹ OL Egressy-ir. sz. n. Kedden, azaz december 4-én.

⁹² Uo.

⁹³ Tjkv. 1848: 2683/4173.

sőt inkább a legkíméletlenebb megrovás figyelmeztetésével viszonzozhattak”. Miatán pedig „a kormánybiztos eddigi eljárásának tapintatlansága, kérlelhetetlen szélysége s a tisztviselés buzgalmának nem élénkítésére, hanem lehangolására megszibbasztására szolgáló kíméletlen bánásmódja felderítetvén, annak balkövetkezményei már is súlyosan nyilvánultak”. Az „ernyedetlen hazafiságukról ismert” Korda János nemzetőrségi térparancsnok és segédje, Gombás József a közgyűlésen benyújtották lemondásukat, melyet csak „az egyhangúlag nyilatkozott testület kérélére” vontak vissza. Erre is tekintettel a közgyűlés kimondta, hogy „minden további surlódás kellemetlenségének, s a jelen viszonyokban különösebb izgalmas kedélyek balhangulatának mellőzése tekintetéből” a honvédelmi bizottmányhoz fordul, hogy a „városunk közönsége a kormánybiztosi működés befolyása alól felmentessék”, különösen hangsúlyozva, hogy „a nép bizodalmaival felruházott tisztviselés eddig tanúsított ébersége s erélyessége a kormány üdvös intézkedésének sikerítésében, a haza bármily súlyos viszonyai között teljes biztosítékul szolgál”.⁹⁴

Egressy egy hét múlva megjelent a közgyűlésen, s mintegy bocsánatot kérve a nehéz hadihelyzettel magyarázta lépéseit, hangoztatva, hogy célját, a haza védelmét „csak egyedül a város lelkes és a haza oltárára annyit áldozott lakosságnak közremunkálása álta reményli elérhetni”, ezért tevékenységét „minden félreértés s minden eredhető kedvetlen surlódások elkerülésével gyamolítatni kéri”.

A „kölcsonös felvilágosítások által” a kormánybiztos elleni felirat ügye lekerült a napirendről, ugyanakkor a közgyűlés úgy határozott, hogy „Korda János térparancsnoknak abbéli eljárása, miszerint a város által vásárolt és ennek magány tulajdonát lévő puskaport és önt kormánybiztosi felhívásra felfedezni nem akarta — miután ezen lőszereknek senki előtt fel nem fedése még a martiusi nép gyűlésekben nyilvánítottatott [!], igazoltatván, nevezett [...] oda utasítottik, hogy kormánybiztosi kíváнат szerint a város védelmi szereiről jelentést tegyen”.⁹⁵

Az Országos Honvédelmi Bizottmány minden bizonnyal mégis csak tudomást szerzett a kormánybiztosnak a város vezető testületeivel szemben kialakult bizalmatlan viszonyáról, ezért Kossuth december 14-én fel is mentette Egressyt funkciójából. „Alsó vidéki ügyeinek az ottani táborok ellátását illető menete a rendes kerékvágásba térvén vissza” — írta Kossuth — az Országos Honvédelmi Bizottmány által a „rendkívüli körülményekre alkalmazott rendkívüli intézkedésekre szükség nincsen”.⁹⁶ Hogy mikor kapta meg kormánybiztosunk e levelet, nem tudni, de mindenképpen a december 22-i közgyűlés után, amely a 483. jegyzőkönyvi számmal végződött. A „szabad mozgó csapat részére e Város lakossaitól beszedett fegyverek árának kifizetése” ügyében írt átirata eredetileg az 1848:485. közgyűlési számot kapta, mivel pedig már ebben az évben több közgyűlést nem tartottak, átkerült az 1849. január 9-i ülésre.⁹⁷

Nincs okom kétségbe vonni Egressy Gábor őszinte jóakarátát akkor sem, ha tudom, hogy az önkényuralom korában rendőri besugóvá züllött. Idézett átirataiból, megjegyzéseiből a Város vezetői iránt tanúsított ellenszenven túl fontoskodás vagy még inkább egy jó adag beképzeltség is sugárzott. 1848 decemberének számára oly kritikus napjaiban Beöthy Ödönnel is hatásköri összeütközésbe keveredett. Kormánybiztos-társának leveléből kitűnően azt nehezményezte, hogy Beöthy az ő megkerülésével fordult Vadász polgármesterhez. Beöthyben emberére talált, megkapta a magáét:

⁹⁴ Kjkv. 1848: 439., vö. 438.

⁹⁵ Kjkv. 1848: 447.

⁹⁶ OL Egressy-ir. sz. n. (=Országos Honvédelmi Bizottmány [OHB] 4945 e/1848.); vö Barta im. 750., 765., 796., 861.

⁹⁷ Kjkv.-ir.: 1849: 2.

Újberbász, 1848, évi December hó 8-án

E folyó hó 7-én sürgöny útján vett levele teljhatalmú Kormánybiztos Úrnak váratlan és meglepő is volt.

Ha abból veszi származását, hogy legközelebb [értsd: legutóbb] Szegedre küldött Biztosomat a löfegyverek miatt [a] Szegedi Polgármesterhez utasítottam, úgy méltóztatssék kegyesen megengedni, hogy azt, kivel kellessék magamat érintkezésbe tenni, bízva egyedül csekély ítéleti tehetségemre.

Ha pedig *teljes* mértékű hatalmát, érdemei előismerését akarná velem tudatni, úgy ez merőben felesleges, mert sem egyikét, sem másikét soha kétségbe nem vontam.

Beöthy Ödön⁹⁸

Szeged 1849-ben egymás után több kormánybiztost is kapott. A február 2-i közgyűlésen „közörömmel” hirdették ki Kossuth levelét, amelyben tudatta, hogy Hunkár Antal Veszprém megyei főispánt „e vidékre teljhatalmú kormánybiztosnak” nevezte ki.⁹⁹ Nem sokkal később már Hunkár áthelyezéséről és gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánnak Bács—Bodrog vármegyébe és — „ha a rác lázadás addig ér” — környékére való kormánybiztosi kinevezéséről értesülhetett a város közönsége.¹⁰⁰ Igen érdekes, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány eredetileg már január 30-án Vukovics Sebővel kívánta felváltani Hunkárt; e kinevezést — már mint meghaladottat — szintén kihírdették a közgyűlésen.¹⁰¹

Egyik átiratából kitűnően gr. Batthyány Kázmér nem Szegeden, hanem Szabadkán székelt,¹⁰² mellette Szegeden segédkormánybiztosként, majd távoztával kormánybiztosként Osztrovszky József szolgált.¹⁰³ Minden bizonnyal a szabadharc kedvezőbbre fordulásának és a kormánybiztosok tapintatának, különösen pedig Osztrovszky József népszerűségének is szerepe volt abban, hogy — ha volt is surlódás — olyan kenyértörésre, mint az 1848 decemberében Egressy Gáborral történt, többé nem került sor.

⁹⁸ OL Egressy-ir. sz. n.

⁹⁹ Kjkv. 1849: 28.

¹⁰⁰ Kjkv.-ir. 1849: febr. 17. (=OHB 1868/1849.)

¹⁰¹ Kjkv.-ir. 1849: 46. (=OHB 1232/1849.)

¹⁰² Kjkv.-ir. 1849: 90.

¹⁰³ Kjkv.-ir. 1849: 110., 132., 147. (=213/1849. korm. bizt.), 176. (=219/1849. korm. bizt.)

III.

AZ ÖNKÉNYURALOM ALATT

1849—1867

1. Szeged népképviselői közgyűlése 1849. július 27-én tartotta utolsó ülését, ennek jegyzőkönyve azonban már hitelesítés nélkül maradt. Haynau csapatai augusztus 1-én vonultak be a városba. A nyomukban ideérkező gr. Cziráky János királyi biztos augusztus 5-én nevezte ki az ideiglenes tisztviselőket: Wöber György polgármestert, Szluha Gáspár főjegyzőt és Farkas János főkapitányt, a Gaál Eduárd kerületi királyi főbiztos által kiegészített „új” tanács pedig szeptember 6-án vette át hivatalát. Tanácsnokok lettek: Veszelinovics Bazil, Kolb Ádám, Lefter Mihály, Heszler József és ifjú Pintér János.¹⁰⁴ Csupa ismerős név. Kivétel nélkül szerepet játszottak már az 1848 előtti városi vezetésben, sőt hárman az 1848. májusi tisztújításkor is fontos posztokhoz jutottak. Az alkotmányos tanácsban a szegedi szerbiséget képviselő Veszelinovics főjegyző 1848 júniusában, Lefter tanácsnok pedig 1849 februárjában kerekelt oldott, Pintér és Farkas viszont végig szolgált. Az utóbbi — immáron Wolfként — ugyanazt a tisztséget viselte tovább, amit 1848/49-ben is betöltött: a főkapitányt. Később tanácsnok lett. Áruló voltához, miként a többiekéhez, nem férhet kétség, mégis elgondolkodtatók 1861-ben az új alkotmányos hatósághoz benyújtott, 57 éves, beteg, 28 évi szolgálat után hivatal nélkül maradt városi tisztviselő sorai: Az „1848. évi alkotmányos tisztújításkor városi főkapitánynak választván meg — és közbe[n] a legnehezebb időszakba[n] hivatnokoskodtam — írta —, és noha folyó évi Január hóba[n] tarott tisztújítás alkalmával a városi tisztelt közönség bizalmánál fogva meg nem választattam is, megnyugtatót azon ön tudatom, hogy a nehéz 12 évek alatt, ha polgártársaim sorsán tetteleg nem segíthettem is, de ártani s sorsukat nehezíteni nem céloztam, a mérséklet útján követvén, [a] jobbnak békés bevárását tanácsoltam”.¹⁰⁵ Szerencsenmosdatás? Persze az is, mégsem mondhatjuk, hogy állításai minden belső meggyőződés nélküliek. Egyelőre csak részlet-kutatásokra támaszkodva megkockáztathatom annak feltevését, hogy az önkényuralom kezdetekor a Város igazgatásában, különösen annak személyzetében visszaálltak az 1848. március 18. előtti állapotok. Wöber György volt főbíró — most polgármester — vezetésével visszatért a régi jellegű, egyelőre minden szélesebb testületi háttéről — a válaszott községtől, közgyűléstől — megfosztott tanács, amely — szigorú központi felügyelet mellett — intézte a Város ügyeit. Ha mások, a helyi társadalmi viszonyokkal kevésbé ismerős, polgártársaik érdekeire semmilyen tekintettel nem lévő idegen hivatalnokok veszik át azonnal a közvetlen vezetést, még nagyobb károkat okozhattak volna. Mindez természetesen nem menti a hivatalvállalók árulá-

¹⁰⁴ R 2: 175.

¹⁰⁵ Kir. 1861: 244.

sát, hiszen volt más út is, különösen a forradalmat és szabadságharcot híven szolgálók számára: a menekülés, a bujkálás, a börtön, majd a rendőri megfigyelés. A kiemelkedőbb vezetők közül erre a sorsra jutott Dáni Ferenc, Kárász Benjámín, Korda János, Osztróvszky József, Rengey Ferdinánd és Tóth Mihály.¹⁰⁶

A népképviselő és az önkormányzat fejlődésének fonala az önkényuralom tizenkét esztendejében megszakadt. Szeged szabad királyi város nem csupán az 1848: XXIII. tc. biztosította széleskörű önállóságát veszítette el, hanem — mint a többi hazai törvényhatóság — azt a korlátozott autonómiát is, amely a forradalom előtt megillette. Egyszerű városi községként a megyefőnöki hatalom alatt álló Csongrád vármegye része lett, s vele együtt előbb a nagyvárad, majd 1851-től a pest-budai kerületbe csatolták. Így — bár a város hivatalsszervezete 1849-ben érintetlen maradt — az ügyek intézésébe a megyefőnök, a hírhedt Bonyhádi István közvetlenül is belefolyt.¹⁰⁷ A város sorsa veszítette el régi törvényhatóságának nélkülözhetetlen intézményeit. Különösen súlyosan érintette a *bíráskodási jog megszűnése*: a városi törvényszék és az albíróságok helyébe a cs. kir. törvényszék és a cs. kir. járásbíróság felállítása, még akkor is, ha ez utóbbi elnöke városi tanácsnok, Szluha Gáspár lett.¹⁰⁸ Sajátos jelensége állam- és jogfejlődésünknek, hogy a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztását, ami Montesquieu óta polgári igény volt Európában, először éppen a [neo]abszolutizmus valósította meg hazánkban. A városi rendészeti igazgatás csorbulásával járt a hírhedt cs. kir. *zsandárság* intézményének 1851. októberi bevezetése.¹⁰⁹ Szeged valaha önálló rendőrségének emlékét csupán a 10 megmaradt pusztázó őrizte.¹¹⁰

A város igazgatási apparátusát kétszer is átszervezték. Az 1851. augusztus 18-i községi utasítás alapján a megyefőnök megalakította az egykori választott község helyébe lépő *községválasztmányt*,¹¹¹ 1856-ban pedig — immáron Gartner Antal volt budai helytartósági fogalmazó polgármestersége alatt — sor került a Bach-rendszer „végelges”-nek mondott városi szervezésére. Ennek leglényegesebb momentumai a *tanácsai ügyosztályok* bevezetése volt, melyek ugyan 1860/61-ben megszűntek, az 1871. évi szervezési szabályrendelet megalkotásakor mégis mintául szolgáltak. A tanácsnokok mellé beosztott fogalmazók előkészítő tevékenysége mindenképpen a közigazgatás szakszerűbbé tételét, a feudális gyökerű patriarchális ügyintézés kiküszöbölését szolgálta. Nem kétséges persze, hogy mindez csak fokozta az önkényuralom „hatékonyágát”, s a város lakói — egyelőre — a szakszerű bürokráciának csak a hátrányait „élvezhették”. Az 1856. június 3-án Gamperl Alajos — volt pesti tanácsnok — polgármester vezetésével kinevezett új tanácsban a régiek közül egyedül Farkas János maradt meg. „Az utolsó őrök is Budáról kapta kinevezését.”¹¹²

A város szélesebb körű testületi szerve 1851. november 16-tól 1860. december 7-ig a *községválasztmány* volt, amely — nevével ellentétben — nem választás, hanem polgármesteri javaslatra történő megyefőnöki kinevezéssel (1851), ill. „beigattással” (1856) nyerte el megbízatását. Tagjainak létszáma 36 volt; összeállításánál különösen arra ügyeltek, hogy a „Városban minden osztály érdekei és vallásuk kellőleg képviseltesse”. Így nyertek képviseletet a zsidók is, akiket az 1848: XXIII. tc. nem jutottak választójoghoz. Kétszer, 1851-ben és 1856-ban jött létre; minthogy a létrehozó tanács összetétele maga is változott. E két községválasztmány között is csak

¹⁰⁶ R 2: 173.

¹⁰⁷ R 2: 178—179.

¹⁰⁸ R 2: 177.

¹⁰⁹ R 2: 178.

¹¹⁰ R 2: 192.

¹¹¹ R 2: 179—180.

¹¹² R 2: 200.

néhány személy biztosította a folyamatosságot. Az ismertebbek közül említést érdemel 1851-ből Bauerfeind Ferdinánd, az egykori szászó, Zsótér János, öreg Götz János és Zombori János, 1854-ből pedig Felmayer Antal és újra Zsótér János.

E terület üléseit az elnök-polgármester hívta össze a szükséghez képest, megfélemlítő rendszertelenséggel. 1851-ben még nyilvánosan ülésezett, Bonyhádi István megyefőnök azonban — a Pest kerületi főispánság utasítására hivatkozva — 1852. január 26-án elrendelte a választmányi ülések *zárt ajtók melletti* tartását. „Most értesülünk, tegnapelőtt tanácskoztak az ügyben [ti. a tápai rét egy részének eladása ügyében — R. J.] a városházánál, a tanácskozás eredménye egyelőre titok előttünk s e város lakói előtt is [...] mindaddig, még a nemes tanács és nagyérdemű községválasztmány a nyilvánosság tárgyában eléje terjesztett kérelmünket teljesíteni jónak nem látandja” — írta az egykori szerkesztő.¹¹³ A nyilvánosság csak az Októberi Diplomát követő üléseken állt vissza. A választmány tanácskozási és jegyzőkönyvi nyelve — a Bach-rendszer minden németesítő törekvése ellenére — mindvégig a magyar maradt.

A kortás hírlapírók és Reizner is eléggé lesújtóan nyilatkoztak e „községi” képviselőről, a város történetírója főként azért, mert a választmány csak olyan ügyeket tárgyalhatott, melyek jegyzékét Bonyhádi megyefőnök már előzetesen jóváhagyta.¹¹⁴ Való igaz, hogy a megyefőnöknek való alárendeltség e szervet is nyomasztotta, azt mégsem lehet állítani, hogy fejbőlönt jánosok gyülekezete lett volna. Feladat- és hatásköre a tanácsnak való véleményadásban állt ugyan, számos eset mégis arra vall, hogy a tanács — különösen az első időszakban (1851—1856) — alárendelt helyzetbe került vele szemben. A választmány nem csupán javasolt, hanem határozott, s határozatait a tanács végrehajtotta. Bár jobbra egyetértés jellemezte a két szerv kapcsolatát, véleményeltérés esetén a választmány többnyire érvényesíteni tudta eltérő akaratát. A választmány, ha nem is az 1848/49-i közgyűlésnek, legalább az 1848-ig fenálló választott községnek a szerepét ellátta. A kifejezetten politikai ügyek kivételével mindennel foglalkozott: új szerveket és állásokat szervezett, megállapította a tisztviselői fizetéseket és nyugdíjakat, az éves költségvetéseket, lépéseket tett a pénzügyi egyensúly helyreállítására, nagyhorderejű döntéseket hozott a közlekedés fejlesztése, a Tisza-szabályozás és az árvízvédelem, a városrendezés és az iskolaügy terén. Magam is helyesnek tartom Buzási Gábornak tevékenységéről alkotott kedvező értékelését, aki szerint „a szubjektive konzervatív tagság objektive haladó tevékenységet fejtett ki”, és „városának jó gazdája” volt.¹¹⁵

2. A Bach-korszak két utolsó évében, 1859—1860-ban szabadabb szellők kezdtek lengedezni a városban, miként az országban is. A Szegedi Híradó, a Város és vidéke 1859-ben indult liberális szellemű hetilapja szinte minden számában tudósított a változások kisebb-nagyobb jeleiről. Az önkényuralom jegének olvadása előbb kulturális, társadalmi és gazdasági téren indult meg; az 1860. október 20-i császári és királyi diploma végre a politikai enyhülést is meghozta. Az önkényuralom korának tanácsa és községválasztmánya még működött ugyan, de — miként az országban másutt is — az addig hallgatásra kényszerített, 1848-i szabadelvű nézeteket vallók nyíltan színre léphettek. Kempelen Győző lapszerkesztő, aki nemrég tért haza a várfogságból, „teljes korlátlan sajtószabadság”-ot követelt, az „előleges vizsgálat”, a „megintés” és a „lapokra rótt pénzbeli biztosíték” mellőzésével.¹¹⁶ Közölte lapjá-

¹¹³ —: *Alföldi viszonyok. Lacikonyha és tápai rét*. SZH 1859. öszutó (november) 13.

¹¹⁴ R 2: 180.

¹¹⁵ Minderről részletesen szól Buzási Gábor *Szeged községválasztmánya (1851—1860)*. Szeged, 1980. c., a JATE Jogtörténeti Diákkörében e sorok írójának szakmai irányítása mellett készített tanulmányában, amelynek kézírata — mint a Kisteleki Ede-alapítvány 1981. évi jutalmazott pályamunkája — a Somogyi-könyvtárban is fellelhető.

¹¹⁶ Kempelen Győző: *A lapirodalom bilincsei*. SZH 1860. november 1.

ban az 1848. májusi tisztújítás jegyzőkönyvének egy, a Bonyhádi-féle befektetésről szerencsésen megmenekült példányát. „Vannak köztük olyanok — írta az 1848/49-i tisztviselőkről és városi képviselőkről —, kiknek ma már fontosabb téren veszi igénybe szolgálatukat a haza; vannak, kik meghaltak, vannak, kik megöregedtek s a szolgálat nehéz terhét nem viselhetik többé gyenge vállaikon. Vannak olyanok is, kik a 11 éves szomorú időszak alatt a hajdan irányukban nyilvánult bizalmat eljátszották s arra ma már érdemtelenek.”¹¹⁷

Ahogy közeledett a tisztújítás, úgy kezdtek mozgolódni a városban a pártcsoporthoz tartozások. Az abszolutista rendszer ellenfelei korántsem voltak olyan egységesek, mint az elnyomatás éveiben. A lapszerkesztő, maga is az Osztróvszky József vezette tábor tagja, tagadta e pártok létjogosultságát, mondván, hogy „nincsen párt a hazában, ma csak *kétféle* ember lakja Magyarországot, *hazafi és honáruló*”. „Nem azért emlegetnek ezek pártokat és szakadásokat, mintha ilyenek léteznének, hanem azért, mert csinálni akarnak meghasonulásokat, hogy majd a zavarosban halászháznak — írta az ellentáborról. — Nem oly idők járnak most, amely[ek]ben azokban higgyünk, kik — mivel a bukott rendszer alatt hivatalokat nem kaptak — *olcsó hazafiságukkal* dicsekszenek. A megbukott rendszer hősei találtak silány eszközöket két-három romlott lelkű emberben, kik az igaz hazafiak közt konkolyt hintenek.”¹¹⁸

A hallgatás éveiben ismét vezetővé magasodott Osztróvszky József terjedelmes programadó cikkben vázolta a „villanyszerű” hatást gyakorló Októberi Diploma utáni teendőket. Ő maga sem tekintette ugyan elegendőnek „az ősi alkotmánynak visszaadott foszlányai”-t, józan megfontolás alapján mégis kimondta: „a nyert tért elfoglalni s ez archimedesi pontot az ősi alkotmány csonkítatlan visszaszerzésére megragadni hazafiúi kötelesség”. Egyetértésre buzdított, minek elérése érdekében a közelmúltra — az önkényuralom sötét esztendeire — is hajlandó volt fátylat borítani. Megbocsátást, a megtérők visszafogadását és az egyéni szenvedések feledését hirdette. „Az elvetemült, megrögzött gonoszoktól — írta — [...] fordítsuk el arcunkat, legfőlegbb szánakozzunk rajtuk és vessük meg őket, kik még haragunkra sem méltók. Azon idegeneket pedig, kiket a bukott kormányrendszer vak eszközöknek dobott ide közénk, tekintsük mostmár vendégeknek, míg itt lesznek [...] jelszavunk legyen: *feledés a múltra, de hajthatatlan szigor a jövőre!*” Elítélőleg szólt azon kevesekről, akik „elhitetni szeretnék, hogy a jelen körülmények közt hivatalt vállalni hazafiatlanság”. Két csoportba osztotta őket: egy részük fél a megpróbáltatásoktól, ugyanis az adott bizonytalan viszonyok között közhivatalt vállalni „némi bátorságra” volt szükség, mások viszont „ismerve múltjukat nagyon is érzik, mikép a *közkívánság* távol van attól, hogy igénybe vegye szolgálati készségüket”. „Ezek a jó urak — lepellezte le a kishitűséget terjesztők e csoportját — úgy vannak a hivatalvállalással, mint a mesebeli róka a szőlővel.” Megsemmisítő iróniával szólt azokról a „bizonyos urak”-ról, akik nagyon is tolamaknak a hivatalvállalásnál. „Ezek urak az öszutó [október] 20-i okmányt tán feléig sem olvasták még, midőn lelkökben már a *tisztikari összeállítást* készíték, azóta is alig foglalkoznak egyébvel, mint hogy kik legyenek a tisztviselők. Sőt egyik-másik, hogy az általa tervezett tisztí névsornak némi nyomatékot s népszerűséget szerezhessen, ráfogja, hogy NN-től származik, holott utóbbi tán még *önmagával* sem beszélt a tisztújításról, annál kevésbé másokkal.” Az ő hazafiúi jóakarata ugyan nem vonta kétségbe, a közönségnek eleve irányt szabni mégis helytelennek tartotta: „Bízunk csak a népet saját józan ösztönére, mely biztosabban vezet, mint holmi magánérdek szerkesztette névjegyzékek. Ismeri a nép a maga embereit, s meg tudja ítélni, ki hova való.” Osztróvszky azt is elvetette, hogy

¹¹⁷ Kempelen Győző: *Szeged város tisztújítása 1848-ban*. SZH 1860. november 15.

¹¹⁸ Kempelen Győző: *Egyetértés*. SZH 1860. november 29.

csak egyik, vagy másik „osztályból” kerüljenek ki az új tisztviselők: „Bízzuk ezt is a népre, amely fölveendi az igaz gyöngyöt ott, ahol megtalálándja, habár a szemét közé keveredne is. Egy osztály van, melytől a népnek egészséges ösztöne kiválóan óvakodni fog: a *tolakodóktól!*” Végül a tisztújítás 1848-i legális alapjára utalt: „A tisztválasztás módját illetőleg nem képzelek magyar embert, azaz hazafit, ki más meggyőződésben lehessen, mint hogy az csak is az 1847/8. 16. és 17. s illetőleg 23. t. cikk sérhtetetlen alapján ejthető meg.”¹¹⁹

Miközben az újból összehívott 1848/49-i közgyűlés megtette a szükséges lépéseket a tisztújításra, melyekről tanulmányom más helyén szölok részletesebben,^{119a} a szegedi liberálisok ellenfelei nem hagytak fel mesterkedéseikkel. A lap 1861. január 3-i számában ismét megszólalt Osztrovszky, csak mostmár keményebb hangon. „Értésemre esett — írta — ,hogy holmi hitvány emberek, közöttük olyan is, kit a bukott rendszer alatt hivatalából kicsaptak, úton-útfélen, korcsmában, kortesgyülekezetekben s csapszékben azt hiesztelik, mintha én azon működném, hogy a legközelebb tartandó tisztújításkor csupa ierő schwarzgelbek-ből alakíttassék meg a tisztikar.” Most is kitartott a nép józan belátása mellett, „politikai elv tekintetében” pedig nem látta be, hogy „miért kellének olyan embert, ki mivel kénytelen volt vele, hivatalt vállalt, elmellőzni olyanért, ki csak azért nem vállalt császári hivatalt, mert nem kapott”. Mintegy természetes igényként mindjárt hozzátette azt is, hogy „mindenesetre azon szegedi fiakat illeti az elsőség, kik a lefolyt évtized alatt elvi következeteséget tanusítottak”.¹²⁰

Mint a tisztújítás lefolyása is mutatta, Osztrovszky aggodalmai nem voltak ugyan alaptalanok, mégis az általa vezetett tábor túlnyomó többsége ekkor még könnyen megakadályozta a kellően fel nem készült és feltehetően vegyes összetételű ellentábort, hogy eredményt tudjon elérni. A tisztviselőség csak közülük került ki, a képviselők soraiba viszont bejutattak néhányan, közöttük a majdani polgármester, Réh János is, akik nem mindenben osztották a többség állásfoglalását. Jelenlétük, miként 1848/49-ben, most is még csupán a későbbi pártszakadás halvány előzményének tekinthető.

3. Ezek a politikai ellentétek inkább csak az 1861. januári tisztújítás előtt mutatkoztak meg, a közgyűlés — ha természetesen lehettek és voltak is belső ellentétek a testületben — kifelé igen szép elvi egységet mutatott. A fő kérdés az ország és a Város számára 1860/1861-ben, a „kis forradalom” hónapjaiban, a „forradalom és kiegyezés válaszfútján” az 1848-i alap visszaállítása volt. A szegedi városi közgyűlés — miként sok városbéli és megyebeli testvérintézménye — ennek rendelte alá tevékenységét, s szállt szembe a király és a kormányzések ezzel ellentétes törekvéseivel.

Az 1861. januári közgyűlés ülészak 3. napján, 24-én olvasták fel azt a Bécsben három nappal korábban (21-én) kelt királyi kegyelmes leiratot, amely a) semmisnek nyilvánította „a birodalom határain kívül tartózkodó hűtlen és felségsértő vagy az ellenséghez szegődött egyének”-nek — elsősorban nyilván az 1848/49-i szabadságharc emigránsainak — bizottmányi (a városokban ennek megfelelően: közgyalési) tagokká való megválasztását és elrendelte b) „az egyenes és közvetett adók behajtásának megakadályozására, [...] új adók bevezetésére” c) „az ideiglenesen fenntartott törvénykezés megszüntetésére vagy működésének zsibbasztására”, d) „az 1848-ik évi törvényeknek egészben és feltétlenül tettegesítésére irányított — különben is éreynelennnek nyilvánított — kirleletek és határozatok”-nak felelősség terhe

¹¹⁹ Osztrovszky József: *Mit kell tennünk?* SZH 1860. december 2.

^{119a} Vö. az 1. sz. jegyzettel!

¹²⁰ Osztrovszky József: *Le az álarccal!* SZH 1861. január 3.

alatti azonnali megsemmisítését. A szegedi közgyűlés is, miként az ország legtöbb törvényhatósági képviselője, a „mély megilletődéssel fogadott” leiratot kerekén visszautasította. E határozat, melyre a későbbiekben is vissza-visszautalt, sőt utóbb a társ-törvényhatóságoknak is megküldött, képezte a további működés politikai alapját. A közgyűlés kimondta, hogy a leirat „fenyegető tartalma által magát sújtva annak tudata mellett se érezheti, hogy a f. évi Január 5-én és következő napokon folytatva tartott közgyűlése alkalmával különban lakó némely hazafiak a képviselői testület tagjává megválasztattak”, és mert egyrészt megválasztásuk „maga a nép egyeteme és nem a képviselői testület eszközölte, más részt, a választó közönségnek a felől, hogy a kegyelmes leirat szerint Ő Felsége ellenségeivel szövetkeztek, általános-ságban említett hűtlen és felségsértő egyének, de hogy ellenségei is — kik légyenek, tudomása valamint most sinsen, úgy az illető választás alkalmával sem volt”, e választás továbbra is érvényben marad.

A határozat — egyben a királyhoz intézett felirat első fogalmazványa — nem hánytorgatta fel ugyan az önkényuralom okozta sérelmeket, de ragaszkodott az ország alkotmányához. Abból indult ki, amire az Októberi Diploma is hivatkozott: a Pragmatica Sanctioból, melyet kétoldalú szerződésnek tekintett. E törvény „egyfelől a nemzetet az uralkodói ház örökösödési jogának megismerésére és fen[n]tartására, úgy más részről a nemzet alkotmányos önálló függetlenségének, szentesítve levő országos törvényeinek viszont csorbítlan megtartására és elismerésére s Fejedelmet is egyiránt kötelezi”. Ez utóbbi sérelme révén a leirat beleütközik e kölcsönösen jogalapnak tekintett alaptörvénybe, már pedig „a közgyűlés törvénynek és törvényes kiindulási álláspontnak a nemzet egyedüli jogalapjának mást el nem fogadhat, el nem ismerhet, mint az 1848-ik évi szentesítve levő összes törvénycikket”, melyeket — a többi törvénnyel együtt — „annál inkább egész terjedelemben érvénytelen levőnek tekinti, kell hogy tekintse azokat, mivel a sz.[abad] kir.[ályi] városok minden más hatóságtól független önálló törvényhatósági jelen állását és a vármegyékkel azonos jog körét egyedül az 1848-ik évi törvények biztosítják, és mert a városi közönség mint ilyen önálló törvényhatóság legközelebbi alkotmányos alakulásában és szervezésében is ugyanazon jogkörét egyedül az 1848-ik évi törvények biztosítják, és mert a városi közönség mint ilyen önálló törvényhatóság legközelebbi alkotmányos alakulásában és szervezésében is ugyanazon 1848-ik évi törvények maga a fejedelmi kormány által uszogatott”. Kimondta a közgyűlés azt is, hogy a vonatkozó törvények — az 104: I. tc., az 1790; XIX. tc. és az 1827: III. és IV. tc. — értelmében adó- és ujoncmegajánlásra csak az országgyűlés jogosult, ennek megajánlása nélkül nem ismer el törvényesnek „bárminemű adók és ujoncok adására és behajtására vonatkozó eljárásokat és intézkedéseket”, s nem vállalja a közreműködést „a nép által gyűlölt adónemek” behatásában.

A törvénykezés (bíráskodás) rendjét a király egyoldalúan nem változtathatja ugyan meg, amint azt az önkényuralom korában tette, miért is a közgyűlés elvben helyre kívánta állítani a törvényhatóságok bíróságait, de hogy „rögtöni átváltoztatás által a magánosok jogviszonyait fenyegetve előálló zavarok” elháruljanak, eleve megnyugodott az országbírói értekezlet nyomán várható országgyűlési határozatban, mindjárt kijelentette azonban, hogy „az alkotmányos élet törvényesítette azon jogát, hogy a törvényszolgáltatás önválasztása és nem a mostani ellenszerv tárgyául szolgáló bírák, törvények, költséges törvénykezési mód és forma szerint eszközöltség — mielőbb visszaállítani óhajta”.

A közgyűlés kérte a választott tisztviselők erkölcsi befolyásának és eddigi tekintélyének fenntartása érdekében a városba összpontosított csendőrség és a „mindenütt gyűlölettel találkozó pénzügyőrség” kivonását. E határozat alapján a felirat

szerkesztésére Osztróvszky József polgármester, Tóth István, Rónay Mihály és Wöber György képviselő, valamint Müller Lajos főjegyző és Kempelen Győző tiszteletbeli főjegyző kapott megbízatást.¹²¹

Ugyanekkor foglalkozott a közgyűlés Majláth György tárnokmesternek, a Helytartótanács elnökének a szegedi *rendűgyelő egyeslet* tevékenységét megszüntetni rendelő elnöki figyelmeztetésével. Az egyeslet 1860. december 28-án azzal a céllal alakult meg „lelkes ifjakból”, hogy a „bukott kormányrendszer eszközei”-től átvegye a csend- és rendfenntartást addig is, amíg a város alkotmányos szervei átveszik az ügyeket. Az egyeslet tagjai „önszántukból komoly férfiakat” választottak vezetőiknek. Vezérelnök Osztróvszky József, főparancsnok Mayráber Ágoston volt honvédtiszt, alparancsnok pedig Okraczkó Iván lett. A századosokat városrészenként választották: Palánkban Kempen Győzőt és Gombás Józsefet, Felsővároson Lengyel Józsefet, Rókuson Fluck Ferencet, Alsóvároson pedig Tarnay Rudolfot. A parancsnoki segédek között találjuk Bakay Nándort is. A tizedesek ötvennégyen voltak. Újév napjától az éjjeli őrtanyákon — a belvárosban az Oroszlán Kávéházban, Rókuson a Hét pacsirtában, Felsővároson a volt kaszinóban, Alsóvároson a Tigrisben — állandóan tíz-tíz *rendűgyelő* tartozkodott egy-egy tizedessel. Vadász Manó „alkotmányos polgármester” a lakosságot csendre és engedelmesre intő kiáltványában még azt is közölte, hogy a „rendűgyelők mellükön a város címerével, a tisztek ezen kívül még az ország címere jegyeivel is lesznek ellátva [...], hogy a népet azonnal működésükben ne csak fölismerhesse, hanem gyámolíthassa is”.¹²²

Mint a tárnokmester utalt rá, a szegedi egyeslet a pesti példára jött létre, tevékenysége a tisztújítás lezajlása után feleslegesnek, sőt ha kimondatlanul is, a Helytartótanács szempontjából egyenesen veszélyesnek látszott, hogy „Szegeden a közcsend feletti őrködés végett több százra menő fiatal ember tisztek vezérlete alatt fegyveres őrsgékként szerveztetik, minthogy a város újja szervezésének idő tartama alatt rendfenntartás tekintetéből polgárokból alakult szerve az önkényes rendőrségnek most, a midőn a városi Tanács szervezése már megtörtént, és a személy s vagyon biztonság feletti őrködés az e célra hivatott rendes közegek által a tanácsot illeti”, éppen ezért felhívta a tanácsot, hogy e „feleslegessé vált rendkívüli módokat” mellőzze és szüntesse meg „a fent érintett őrsgé”-et. A közgyűlés — a jegyzőkönyv sajátos fogalmazása szerint — ezt ismételten „megilletődéssel” fogadván arra hivatkozott, hogy „a személy s vagyon bátorság feletti őrködésre hivatott városi közegek aképp, hogy hivatásuknak tökéletesen megfelelhessenek, szervezve nincsenek [...], az alakult önkényes rendűgyelő egyeslet céljaitól [pedig] a csend és rend fenntartásán túl minden más eszme távol van”, éppen ezért a tárnokmesteri figyelmeztetéssel szemben elhatározta, hogy „az igen fényes sikerrel működő egyeslet fennállása a csend rend, személy és vagyon biztonság feletti őrködés szempontjából kívánatos, sőt szükséges lévén, annak feloszlatása ezuttal még nem eszközölhető”.¹²³

A következő közgyűlés nem volt hajlandó eleget tenni a 6. cs. kir. csendőrezred 3. szárnyparancsnoksága kérésének: nem egnedélyezte a Csongrád megyéből Szegedre összpontosított, főispáni rendelkezés alatt álló 32 csendőr és 25 ló elhelyezését.¹²⁴ A csendőröket mint átvonuló katonákat lovaikkal mégis beszállásolták a városba, ami ellen — 14 napon belüli elvezénylésüket sürgetve — a közgyűlés a Helytartótanácsához fordult.¹²⁵ Kisebbség nagyobb surlódások voltak a cs. kir. katonasággal is.¹²⁶

¹²¹ Kjkv.-ir.: 21., vö. Kir. 1861: 45. Vö. Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*. Bp., 1967. 229–242.

¹²² *Alföldi viszonyok, Szegedi rendűgyelő egyeslet*. SZH 1860. december 30.

¹²³ Kjkv.-ir. 1861: 34.

¹²⁴ Kjkv. 1861: 38., 47.

¹²⁵ Kjkv.-ir. 1861: 151.

¹²⁶ Kjkv. 1861: 180., 758.

Jellemző, hogy a város a 2. magyarországi cs. kir. katonai ménló parancsnokság többszöri sürgetésére vállalt csak felelősséget a katonai ménlovakért.¹²⁷

Amint az egyes intézményeknél is látjuk majd, ez a bátor magatartás jellemezte a későbbiekben is az 1861-i közgyűlést.^{127a} A szakkérdéseken túl a közgyűlés többször foglalt állást az ország területi integritásának ügyében. Így módon a Helytartótanács 1861. január 2-i, 3. számú „intézményét” tárgyalta a Vajdaság és Temesi Bánságnak a visszacsatolásáról, amely egyébként Újszeged révén a várost közvetlenül is érintette, nem mulaszhatta le, hogy Horvát—Szalvónországnak, Fiuménak, a végvidékeknek, „különösen pedig Erdélynek, melyeknek a magyar országgyűlésre az 1848. évi V. tc. alapjáni meghívása nélkül a törvény alkotó hatalom jogszerűleg nem gyakorolható ható”, a visszakebelezéséért szót ne melen.¹²⁸

1861. április 23-án csatlakozott a Város Esztergom vármegyének a februári pátenst elítélő, a tervezett birodalmi tanácsot ellenző feliratához, és kimondta, hogy „mindazt, ki a nemzet beleegyezése nélkül alkotott, a nemzet jogain okozott sérelmek legsúlyosabbika egyikét képező intézmény, a birodalmi tanácsban választói bár, vagy megválasztott képviselői minőségben részt venni el nem iszonyodnék, a hon üdvé ellen s a nemzet önállósága elenyésztetésére segélyt nyújtó cselekményekhez méltóan hazaárulónak nyilvánítja”.¹²⁹

Az egyéni sérelmek sem kerülték el a szegedi városatyák figyelmét. Így március 6-án szót emeltek Asbóth Lajos volt honvédtiszt Lugoson történt letartóztatása, „a társadalmi élet alaptétele, a személyi biztonság felforgatása mellett a köztörvényeken elkövetett nagyfontosságú sérelem” ellen is.¹³⁰ Amikor pedig Eger átiratából arról értesült a közgyűlés, hogy Petrovics Mihály tanulót magánlevélben kifejtett nézetei miatt Kassán katonai bíróság elé állították, ezen „erőszakos törvényszegésnek” titulált, „az alkotmány visszaállítása iránt hitet végkép lerontó [...] önkényi erőszakos eljárások jövődre elenyésztetésének” kérelmével pártfogó feliratot küldött a királyhoz.¹³¹

Az 1861. július 1-i közgyűlésen egy képviselő indítványt tett arra, hogy a „nemzet elévülhetetlen ősi örökségét kifejező alkotmányos szabadságért vívott 1848/9. évi dicsőségteljes önvédelmi harcban elvérzett hősök emlékének” megörökítésére emelendő *Országos Pantheon* ügyében küldjenek feliratot „a nemzeti képviselő testületnek”, a képviselőháznak. „Évtized szenvedés és türelmeben páratlanul gazdag évtized vonult át az élők sorától erőszakosan kitörölt nemzeten [...] — hangzott a politikai nyilatkozatként is értékelhető határozat — a régi pártok érdeke, ellenkező vallások gyűlölete, egymásra úszított testvérek versengése és a társadalmi osztályok irigysége a közös haza szeretetében olvadt fel. Megrendült a' zsarnok hatalom vitathatatlan hitt álláspontján és az ígéretek terére lépve szerepet cserélt, és még Európát alkotmányos elvek létesítésével akarja tév útra vezetetni, addig benn a valóságos polgári szabadság életszervét, a történeti és nemzeti jogot máról holnapra csinált alkotmányos állam örve alatt gúnyosan lábbal tapodja.”¹³²

A szegedi közgyűlés még Pest városának a Deák Ferencről készítendő arckép megrendelésére felhívó köriratát is arra használta fel, hogy „Hazánk [...] válságos perceiben” tüntessen az országgyűlés és a „haza bölcse” mellett.¹³³

¹²⁷ Kjkv. 1861: 173., 177.

^{127a} Vö. az 1. sz. jegyzettel!

¹²⁸ Kjkv.-ir. 1861: 117.

¹²⁹ Kjkv. 1861: 278.

¹³⁰ Kjkv. 1861: 128.

¹³¹ Kjkv. 1861: 221.

¹³² Kjkv. 1861: 542.

¹³³ Kjkv. 1861: 625.

Nyilvánvaló politikai céllal magyarította meg a közgyűlés Bérczy Antal főkapitány indítványára a város első tisztviselőjének címét a „németből átfordított” (Bürgermeister =) polgármesterből *polgárnagyra*.¹³⁴ Szeged átírata alapján más városok is követték e példát, sőt Arad még a kiegyezés után is fenntartotta. Szegeden Taschler József e címet viselte, Réh János viszont önkényesen visszatért a *polgármester* cím használatához.¹³⁵

Amikor pedig az országgyűlés feloszlása nyomán a király br. Vay Miklós udvari kancellárt felmentette, Vadász Manó indítványára neki is köszönetet szavazott a közgyűlés.¹³⁶ Magyar János alügyész indítványára Smoka Ferencnek is megköszönte „a” birodalom gyűlésben a magyar nemzet alkotmányos joga mellett tartott lélek emelő beszéde”-t, sőt még a város tiszteletbeli képviselőjévé is választotta.¹³⁷

E határozatok a törvényhatósági testületek fenyegető feloszlása előtt pusztán demonstratív jelentőségűek lehettek. Egyre szaporodtak azok a helyi jelenségek, melyek a közelgő kedvezőtlen változásokat jelezték. A bécsi Presse névtelen szegedi tudósítója a lap 1861. szeptember 19-i számában megjelent cikkében pl. már azt is tudni vélte, hogy „nálunk a bécsi központosító kormány újabb intézkedései teljes nyugalommal fogadtattak”; a „népboldogító kir.[ályi] biztosokból nekünk is kijutott volna már részünk *Standinger* úr személyében, ki — a levelező szerint — mint igazságos törvényszéki tisztviselő *népszerűsége* vergődött!! Végre: hogy csupán a polgárnagy [Osztrovszky József] és a másodkapitány [Maróthy József] — mint nyakas ellenzékiek — fognának a tanácsból eltávolíttatni”. A szemleíró nyomatékosan hangoztatta *hitét*, hogy mindez nem következik be. E „hitet osztja Szeged népe s törvényes akartának kifolyása: a *tisztviselő-kar* és *képviselő testület*, éppen azon okból ragaszkodunk edzett jellemű polgárnagyunk s másodkapitányunkhoz, mert a Presse zuglevelezője őket eltávolítani szeretné”.¹³⁸ Amikor pedig a bécsi lap helyi tudósítója túlzott hazafisággal [„ultra patriotische Gesinnung”] vádolta a szegedi liberálisok, szöcsösvét, a szerkesztő gúnyosan jegyezte meg, hogy a „levelező, ha magát nem [is], legalább kedvenceit szeretné újra hivatalban látni”.¹³⁹ Hogy ki volt az illető levelező, ma már nehéz lenne megállapítani, „kedvenceit” mindenesetre nemsokára valóban hivatalban láthatta, 1861 őszi hónapjaiban ugyanis Szeged népképviseleti szerveinek már csak az utócsatározásokra nyílt lehetőségük.

Az 1861. október 14-i közgyűlésen heves, a maga intézménytörténeti helyén^{139a} részletezendő vitára vezetett a Helytartótanácsnak a jegyzőkönyvek nyolc napon belüli felterjesztéséről kiadott leirata; élénk nemtetszést keltett a honvédegyelet fölloszlása, az utazók részére adandó igazoló jegyek (útlevelek) rendszeresítéséről szóló helytartótanácsi rendeletet pedig a közgyűlés félretette.¹⁴⁰

Az 1861. október 30-i rendkívüli közgyűlésen Osztrovszky József polgárnagy a szokásos helyi beszámoló helyett az ország politikai helyzetét elemezte, jól tudván, hogy a törvényhatósági népképviseletnek — az országgyűlés feloszlása, számos törvényhatóság testületi szervének feloszlása vagy felfüggesztése nyomán — Szeged közgyűlésének is meg vannak számlálva a napjai. A polgárnagy a Sürgöny c. félhivatalos lap előző napi, a Helytartótanácsnak a királyhoz intézett, a bizonytalan helyzet megszüntetését indítványozó felterjesztése alapján, amely a feloszlítás veszélyét

¹³⁴ Kjkv. 1861: 616.

¹³⁵ SZH 1867. december 5.

¹³⁶ Kjkv. 1861: 663.

¹³⁷ Kjkv. 1861: 664.

¹³⁸ SZH 1861. szeptember 21. Hu.

^{139a} Vö. az 1. sz. jegyzettel!

¹³⁹ SZH 1861. október 9. Hu.

¹⁴⁰ SZH 1861. október 16. Kgy.

igen közel hozta, azt ajánlotta, hogy ne csak a közgyűlés, hanem a tanács is függessze fel tevékenységét, az 1848: XXIII. tc. *nyilvánosságot* parancsoló szabályának megsértésével ugyanis nem működhet. Indítványára a közgyűlés, „mint a nép választás útján Szeged város törvényhatóságát képviselő bizottmány [...] törvényőri kötelesség-érzetétől áthatva” óvást emelt „azon szám nélküli törvénysértések ellenében, melyek a magyar alkotmány aláásására a kormányhatóságok részéről elkövetettek”, sőt jegyzőkönyvbe iktatta óvását „a magyar alkotmányos életet a törvényhatóságok nyilvános ülései betiltásával végkép megsemmisíteni célzó törvényellenes és az eddigi törvényszegések után méltán várható intézkedések ellenében”. A határozat szerint a „városi bizottmány” (közgyűlés) feloszlata esetén a választott tisztikar is elhagyja helyét, ha azonban a helyzet ismét jobbra fordul, mint szépen fogalmazták: „midőn az alkotmányos élet boruja eloszlik és e sokat szenvedett haza felett az alkotmányos szabadság derüje ismét felvirrad, a mostani bizottmánnyal együtt ezen alkotmányos tisztikar is helyét elfoglalni és megválasztása által nyert folytonosságánál fogva működését folytatni köteles leend”. „Kijelententi Szeged város törvényesen együtt lévő közönsége — hangzott az átmeneti időszakra való figyelmeztetés —, hogy mindazok, kik a bekövetkezhető változás alatt hivatalt vállalnak és ez által a magyar alkotmány elleneinek az ősi elévülhetetlen alkotmány szétrombolásához segédkezet nyújtanak, egyuttal ezen vállalt hivatali állásukban a város közbirtokosa kezeléséhez hozzájárulnak, hazaárulókká kinyilatkoztatva személyökkel és vagyonukkal felelőssé tételnek.” Ez volt az a legsúlyosabb megállapítás, mely miatt Petrovics István provizóriumai főispán eltüntette a jegyzőkönyvet, melynek szövege — az egykorú újságközleményen kívül — az Osztrovszky Józsefnek azonnal kiadott *hiteles kiadvány* formájában maradt meg. Ő egyébként — mint látni fogjuk — 1867-ben vizsgálatot is indítványozott a jegyzőkönyv előkerítésére.¹⁴¹ A közgyűlés — Maygraber Ágoston képviselő indítványára — elismerő köszönetet szavazott a tisztikarnak „rövid alkotmányos életünk tartama alatt osztályrészül jutott rögzös pályán a’ közjogi ügyekben” tanúsított „tán- toríthatatlan hazafiság”-áért és a „magán érdekű kérdésekben” nyilvánított „szoros részrehajlatlanság”-áért.¹⁴²

Az 1861. november 13-ra hirdetett rendes közgyűlésnek az „újabb felsőbb intézkedések következtében el kellett maradnia”. A tanács 1861. november 8-án gr. Forgách Antal kancellárhoz a november 5-én kelt 16086/1861. leirat miatt intézett felterjesztésében fájdalmát és „megilletődését” fejezte ki, különösen a törvényhatósági bizottmányok és a képviselőtestületek feloszlata miatt. Az előző közgyűlésen hozott határozat szellemében és rá való hivatkozással kifejtette a tanács:

„Minthogy [...] a törvényhatósági rendszernek legfőbb biztosítéka és leglényesebb nyilatkozása ép[pen] a közgyűlések tartásában rejlik, a közgyűlések tartásának meggátolásával a törvényhatóság csak névben él, de tettelesen nem létezik.” Mivel pedig a törvények végrehajtása csakis a törvényhatóság mint testület által megbízott törvényhatósági tisztviselők által történhet, a város törvényhatóságát pedig az 1848: XXIII. tc. 29. §-a szerint a képviselőtestület és a tisztviselői kar együtt alkotja, „az alkotmányos törvényhatóságot képező közgyűlések feloszlata után a tisztikar is mint a szétszatatott közgyűlésnek kiegészítő része” rendeltetésében a hivatalában tovább fön- nem állhat. A tanács megírta azt is, hogy a „közszolgálat folytonossága” érdekében a Város idejekorán felterjesztésben figyelemztette a Helytartótanácsot. A tanács felfüggesztette tevékenységét, nehogy azokban a közszolgálat, különösen pedig a magánszemélyek ügyeinek intézése hátrányt szenvedjen, elhatározta,

¹⁴¹ A hiteles kivonat jelenleg a Szeged város 1861-i tisztújítási fondjában található. Vö. SZH 1861. november 2. Kgy., R 2: 238—240. 1. jegyzet.

¹⁴² Kjkv. 1861: 750.

hogy 1861. november 30-ig — az 1848: XXIII. tc. értelmében továbbra is nyilvánosan — folytatja tevékenységét, intézi a be nem fejezett ügyeket, gondoskodik a közbátorság és rend fenntartásáról, a közvagyon kezeléséről és a „magánosok jogérdekei folytonosságát”-ról, de „közjogi ügyek ellátásába, vagy törvénybe ütköző rendeletek végrehajtásába esküjénél fogva” nem bocsátkozhatik.¹⁴³

Mivel az új tisztikar a tanács utolsó, 1861. november 30-i üléséig még nem alakult meg, a testület elhatározta, hogy míg az létrejön, folytatja, immár *bizottmány* gyanánt, tevékenységét.¹⁴⁴ Bizottmányként 1861. december 21-én tartotta utolsó ülését, melynek befejezéseként Osztróvszky József polgárnagy „szokott kedves modorával, de ezuttal a helyzet komolyságától is áthatva megható búcsúbeszédet intézett a tisztikarhoz”, mely — mint az egykorú tudósító írta — „méltó volt azon férfihoz, kit a város bizalma hazánk zivataros napjaiban ügyeinek élére állított”. A beszéd végén nem is a főnök beszélt már tisztársaihoz, hanem a „családfő családja tagjaihoz, a barát a barátaihoz, mi csakugyan megható jeleneteket idézett elő”. Utána Bérczy Antal főkapitány szavalt a *Szózat*ból. A búcsúzkodó tisztikarból egyetlen egy tag hiányzott... A főbíró meg így köszönt el a törvényszéki tanácsnokoktól: „Nem búcsúzunk[...] csak visszavonulunk a kérlelhetetlen sors szeszélyeiből, visszatérünk magánkörünkbe, de együtt maradunk, hogy ha majd ismét a törvényes térre kilépünk, újabb erővel oszthassuk az igazságot, melynek kiszolgáltatására törvényesen megválasztatnánk.” A hírvonatba szorult tudósításhoz a szerkesztő csak azt fűzte, hogy a „nép szeretete s az értelmesek elismerése fogja őket magányukba kísérni”.¹⁴⁵

4. A Híradó karácsonyi száma hozta a kinvezett új tisztikar névsorát is, melynek megalakítását zárt ajtók mögött két hétig készítette elő Petrovics István, a várost ismét magába foglaló Csongrád megye élére állított királyi biztos, egykori szegedi tanácsnok és főjegyző, aki 1861. december 3-án egyenesen Bécsből érkezett meg a városba.¹⁴⁶ Az új — egyelőre csonka — tisztikart 1861. december 23-án eskette fel Petrovics. „A tanács eddig kinevezett tagjai, három kívül — írta a Híradó — rendelkezés alatti cs. kir. hivatalnok, egy nyugdíjazott tisztviselő s egy az utóbbi provizorium alatti tanácsnok. A főügyész még nincs kinevezve; az aljegyzők, tisztí orvosok, pénztári, adószedői, árvaügyi tisztviselők, valamint irnokok többnyire megmaradtak.” A polgármester Taschler József rendelkezés alatti cs. kir. megyebiztos, főkapitány pedig Harsányi Pál rendelkezés alatti cs. kir. törvényszéki segéd lett. Tanácsnoki megbízatásokat: 1. Veszelinovics Bazil ügyvéd, nyugalmazott városi tisztviselő, 2. Kolb Antal volt alkotmányos első tanácsnok, 3. Schmidt Ádám rendelkezés alatti cs. kir. szolgabíró, 4. Groschmid Gábor rendelkezés alatti cs. kir. törvényszéki hivatalnok, 5. Gegus Dániel rendelkezés alatti cs. kir. megyetörvényszéki titkár, 6. Zombori János rendelkezés alatti cs. kir. segédszolgabíró, 7. Rakovszky Károly rendelkezés alatti törvényszéki segéd, 8. Farkas János provizórium tanácsnok, 1848/49-i főkapitány vállalt. Főjegyző Szrematz János volt provizórium tanácsnok lett. A főbíró és a 9. tanácsnok helye még nem talált betöltésre.¹⁴⁷

A városi közvélemény nyomására Ábrámovics Mihály irnok a lap következő számában közzétett nyilatkozatában sietve közölte: „az irnoki állomást, melyre kineveztetett, el nem fogadta”. Nováky György és Magyar János volt városi mérnökök sem fogadták el állásukban való megtartásukat.¹⁴⁸ Az év végére egyébként kiegészült

¹⁴³ Szeged tanácsának felterjesztése gr. Forgách Antal kancellárhoz. SZH 1861. november 16.

¹⁴⁴ SZH 1861. december 4. Hu.

¹⁴⁵ SZH 1861. december 25. Hu.

¹⁴⁶ SZH 1861. december 7. Hu.

¹⁴⁷ Szeged város új tisztí kara. SZH 1861. december 25.

¹⁴⁸ SZH 1861. december 28. Hu., 1862. január 1. Hu.

a tisztikar: miután Veszlinovics Bazil tanácsnok főbírává, Kelemen István első alügyész pedig főügyésszé lépett elő, tanácsnok lett Balog János és Szentgály István segédkapitány.¹⁴⁹

Az új tanács mindjárt közzé is tette az ügyek feosztását, amely szerint a közigazgatási ügyszak beosztása így alakult:

Taschler József polgármester az „általános ügyvezetést” és a főfelügyeletet látta el;

Harsányi Pál főkapitány hatáskörébe tartoztak a „közrendőri ügyek általában, különösen a rendőri kihágások, közcsend és rend, sajtó, színház, személy és vagyonbátorság, idegenek, útlevelügy, marha- és pásztorlevelek, fegyverengedélyek, cselédség, tüzi és vízi rendőrség, uti rendőrség, köztisztaság, közerkölcsiség, a város világitása fölötti felügyelet, közegészségi rendőrség, piac, mészárosok és mértékre felügyelet, honossági jog, a szakmájához tartozó cselédség, a börtönök és a börtönszemélyzeti felügyelet stb.”;

Schmidt Ádám tanácsnok általában a gazdasági ügyekkel foglalkozott, különösen pedig az adó-, a köz- és a letéti pénztárakra és a gazdasági cselédség feletti felügyelettel;

Zombory János [István?] tanácsnokhoz részint a katonai ügyek tartoztak, különösen a hadkiegészítés, a „tartalékhadserég”, az elszállásolás és élelmezés, a katonai elbocsátások és házasságok ügye és a szabadságosok berendelése, valamint a gyári, kereskedelmi és ipari ügyek;

Farkas János tanácsnokra az adó- és közmunka, a magánépítkezés, a Tisza-szábazás és az útépités tartozott;

Szentgály István tanácsnok pedig az egyházi, kegyuri, iskolai, alapítványi, köz- és jótékonyági intézetek, valamint a statisztikai és egyesületi ügyeket látta el.

A törvénykezés ügyszakban a polgári törvényszékek elnöke Veszlinovics Bazil főbíró, a büntető törvényszéké pedig Taschler József polgármester volt. Az árvaügy intézése, beleértve az árvapénztár felügyeletét is, Kolb Antal tanácsnok vezetésével történt.

A jegyzői, ügyészi, mérnöki, pénzügyi és egyéb hivatalok a korábbi rend szerint működtek. Az ülések időbeosztását illetően megmaradt az „eddig szokás”, hétfőn és kedden a polgári törvényszék ülésezett, szerdán tanácsülés volt, csütörtökön a büntető törvényszék, pénteken a szóbeli bíróság ítélezett, szombaton pedig ismét tanácsülést tartottak.¹⁵⁰

Petrovics István királyi biztos feloszlatta a külvárosi albiróságokat, melyek helyébe kapitányságokat szervezett. Egyébként maradt minden a régiben, külsőleg lényegileg az 1861-i állapotok szerint. A különbség „csupán” az volt, hogy a népképviselői közgyűlés megszűnt, így a privizórium alatti tanács sem képviselő, hanem kinevezés révén nyerte el megbízását. Ezért inkább a Bach-korszakbeli tanács jogutódjának kell tekintenünk az 1861. és 1867. közötti tanácsot, azzal az eltéréssel, hogy ezuttal nem hívták újra életre az 1860-ban megszűnt községválasztmányt.

Petrovics István és a tanács nagyobb jelentőségű ügyekben így sem nélkülözhetette teljesen egy szélesebb körű testület véleményét. Amikor éppen szükség volt rá, összehívták a *tekintélyesebb polgárok tanácskozását*. Ez történt 1862. szeptember 10-én a védőtöltések ügyében,¹⁵¹ 14-én pedig a fogyasztási adónak a város általi kibérlése kérdésében.¹⁵²

¹⁴⁹ *Szeged város új tisztikara kiegészítése*. SZH 1862. január 1.

¹⁵⁰ *Szeged szabad királyi város ügykezelése felosztatván...* SZH 1862. január 1.

¹⁵¹ SZH 1862. szeptember 13. Hu.

¹⁵² SZH 1862. október 1. Hu.

A harmadik és legjelentősebb ilyen jellegű értekezlet 1863. április 19-én volt a városi székház nagytermében. Az egykori tudósító szerint bár csak mintegy „180 előkelő polgár vala [...] meghíva; [...] alig kezdetvén meg a tanácskozás, nagy tömeg csődült a terembe az alsóbb néposztályok köréből”. Lehet, hogy Petrovics István főispáni helytartó és utódja azért nem hívták össze többé hasonló értekezletet. A téma — az alföldi vaspálya és a vízvezeték ügye — ehelyütt talán nem is olyan lényeges számunkra, mint maga a tény, hogy az értekezleten ismét szóhoz jutottak a másfél évvel korábban a várospolitika porondjáról leszorított haladó csoport vezetői. Osztróvszky József, akiknek ellenfelei később itteni szereplését nem kis demagógiával, Petrovicssal való együttműködéséért értékelték, kifejtette: „Politikai viszonyaink elzárják ez idő szerint a nemzet elől a cselekvési tért. Igaz. De tárva van előttünk a socialis tér. Ezen kell hatnunk és haladnunk [...] Az alföldi vaspálya Szegedre nézve életkérdés. Járuljon tehát annak létesítéséhez mindenki tehetségéhez képest, s mutassuk meg tetteleg is, hogy Szeged nem csak terjedelménél, de lelkületénél fogva is Magyarország második városa.”

A két napirendi tárgyon kívül „előkerült még egy folyamodvány a segítő-boldogasszony utca lakosai részéről, kik ezen utca feltöltését, lehető kikövetését s fasorokkali beültetését kérelmezték”, valamint a házaló kordulás megszüntetésének ügye. A főispáni helytartó mindkettőt támogatta. Bérczy Antal 1861-i főkapitány erre megjegyezte, hogy „a tárgyak tisztán a közigazgatás körébe tartoznak, abba pedig ezen értekezletnek különben sincs szólása, intézkedjék [...] legjobb belátása és tehetsége szerint a tek. tanács”. A főispán és a polgármester nem értetett vele egyet. Petrovics azt hangoztatta, hogy ezek olyan ügyek, melyeket csak „az összes lakosság hozzájárulásával lehet megoldani” s maga is „örömmel tapasztalja”, hogy „ama föltevésében nem csalódott, ha t. i. alkalmat nyújt a közönségnek e tárgy[ak]ban is nyilatkozni, ez a meghívottak osztalan részvételével találkozók”. Az értekezleten végül is az említett utcarendezésre bizottmányt küldött ki, a koldulás megszüntetését pedig elvileg kimondván, gyakorlati megoldását a tanácsra bízta.¹⁵³

Mindebből látható, hogy a provizórium hivatalnokai a maguk módján igényelték a közvélemény képviselőitől támogatását, ezt azonban csakis ezen, az önkormányzati testületeken kívüli, jogilag nem kötött tanácskozásokon kérhették ki. A gazdaságilag, társadalmilag rohamosan fejlődő polgárosodó város és a ráerőszkolt tanács közötti ellentmondást így aligha lehetett feloldani.

Petrovics István egyébként ezután még nem egészen egy esztendeig látta el Csongrád megye főispáni helytartóságát, ahonnan — nem 1863-ban, hanem 1864-ben — hasonló beosztásban a jóval nagyobb és jelentős szerb nemzetiséggel rendelkező Torontálba helyezték át.¹⁵⁴ Innen kerülhetett — feltehetően az 1865. szeptemberi nagy főispáni leváltások alkalmával — valamely osztrák törvényszékhez bírónak.¹⁵⁵

Utóda Rozgonyi Bertalan lett,¹⁵⁶ aki ugyancsak 1865. szeptember 16-án búcsúzott a megye, benne a város, lakosságától.¹⁵⁷ Helyébe a Város élére Wöber György került királyi biztosi megbízatással, s e minőségében az egykori főbíró, majd polgármester az 1867. áprilisi tisztújításig összekötő szerepet vitt a kormányzások és a tovább működő, még Petrovics István által kinevezett tisztviselők között. A konzer-

¹⁵³ *A múlt vasárnapi értekezlet.* SZH 1863. április 25.

¹⁵⁴ *Mélt. Petrovich (!) István úr, Torontálmegye főispánjának búcsú levelei.* SZH 1864. március 19.

¹⁵⁵ Erre lásd Péter Lászlónak a 13. sz. jegyzetben hivatkozott közleményét.

¹⁵⁶ SZH 1864. április 2. Hu.

¹⁵⁷ *Búcsú szótár Rozgonyi Bertalan ö méltóságától Csongrádmegye és Szeged város közönségéhez.* SZH 1865. szeptember 17.

vatív várospolitikus büszkén vallotta tisztviselői múltját, azt, hogy 1830 óta — nyilván megszakításokkal — 25 évet szolgált „különböző hivatalokban és folyvást a város törvényhatóságánál”. Bemutatkozásakor mintegy önigazolásként szólt arról, hogy ő már az 1848. májusi tisztújításkor óvta a népet a forradalomtól, egyben reményét fejezte ki, hogy ez a reformkorban indult nemzedék a Pragmatica Sanctio alapján létrehozhatja a kiegyezést, amely a „haza jövőjét századokra kiható és biztos alapokra” fekteti.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Szeged város királyi biztosának beszéde, melyet a városi szék-épület kisebb termében egybeült tisztikarhoz intézett. SZH 1865. szeptember 24.

IV.

A KIEGYEZÉS KORÁBAN

1867—1871

1. Reizner János úgy tudta, hogy 1861-ben még „Szeged társadalma és a lakosság minden rétege egyérzelmű s minden kérdésben egyértelmű volt”.¹⁵⁹ Ha ez nyilvánvalóan túlzás is, annyi bizonyos, hogy az akkori tisztújítást megelőző viták viszonylag hamar és majdnem nyomtalanul elültek, a közgyűlés pedig eléggé szilárd lakossági egységet tudhatott maga mögött. 1865/67-re gyökeresen megváltozott a helyzet. Az ellentétek elmélyültek a város egész társadalmában és politikai vezetőrétegében egyaránt.

A kutatások jelenlegi állása mellett a társadalmi ellentéteknek egyelőre inkább csak a körvonalait, semmint gyökereit ismerjük. Úgy tűnik, hogy az 1850—1860-as évek kapitalista fejlődése a vagyonosabb iparosok, kereskedők és a hozzájuk kapcsolódó értelmiségiek csoportjával szembeállította a város paraszti és kispolgári rétegeit. Szeged sajátos városszerkezetéből is következett, hogy ez az ellentét lényegileg az Alsóváros /Rókus és a Palánk/ Felsőváros közötti városrészi viszálykodássá fajult. Mivel pedig a Város közjogi (országgyűlési választókerületi) és közigazgatási beosztása is e városrészek szerint alakult, nincs benne semmi meglepő, hogy a fokozatosan újjáéledő alkotmányos szervek létrehozásakor — előbb az 1865. évi országgyűlési választások, majd az 1867. évi tisztújítás alkalmával — ezek az ellentétek másuttalig tapasztalható hevességgel törtek ki, és jóidőre meghatározták a város társadalmi-politikai helyzetét.

E részint társadalmi, részint városrészi ellentétek két, korábbi előzményekkel is rendelkező politikai csoportot formáltak ki: az Osztróvszky József vezette „zöld-cédulás” és a Réh János körül seregülő „fehércédulás” pártot. (Nevüket az 1867. évi tisztújításon megkülönböztető jegyként alkalmazott elérő színű cédulákról kapták.)

Osztróvszky József pártját aligha kell bemutatnom, hiszem tagjai kevés kivétellel ugyanazok voltak, akik 1861-ben az alkotmányos tanács tagjai és támogatói voltak. A jelentősebb vezetők közül négy 1861-i tanácsnok pártolt el tőlük, közöttük Ligeti [régebben: Misics] Dániel ügyvéd, aki most — az ellenpárt fehér színében — a főbíróságig vitte. Tudálékoskodó, inkább elkeletikus filozófiai okfejtésből, semmint meggyőző jogi érvelésből álló közgyűlési felszólalásai az ellenpárti sajtó, a Szegedi Híradó élcelődésének kedvenc tárgyai voltak.¹⁶⁰ A „zöldek” elsősorban a palánki és felsővárosi tehetősebb polgárookra és értelmiségiekre támaszkodtak.

A „fehércédulás” párt, melynek élén az 1867-i tisztújításon polgármesterré választott Réh János ügyvéd állt, sokkal változatosabb, heterogénebb összetételű volt.

¹⁵⁹ R 2: 250.

¹⁶⁰ Vö. Kovács István: *Egy szegény pórfüü önéletrajza*. Bp., 1981. 413—415.

Bár magvát a Réh-féle, alapján liberális csoport képezte, nagy szerep jutott vezetésében a provizórium-kori kinevezett tanácsnak is. Míg 1861-ben a korábbi jelenesebb tisztviselők közül senki sem került be az alkotmányos tisztikarba, addig 1867-ben többen megmentették pozíciójukat, ill. tanácstagságukat. Így pl. Taschler József és Veszelinovics Bazil tanácsnok lett, Szremácz János pedig a főkapitány tiszteletre jutott. Hogyan? E nehéz kérdésre a kortársak sem igen tudtak válaszolni. A kutatások jelen stádiumában két tényezőt vélek kiemelkedőnek. A régi tanács 1865-ösztől 1867 tavaszáig, a kiegyezés érdelölésének időszakában a konzervatív beállítottságú Wöber György királyi biztossága mellett megtartotta a helyi hatalmat, s ügyes taktikával megnyerte az 1861-i alkotmányos tanács minden rendű és rangú ellenfelét. A másik tényező a korábban említett társadalmi, sőt városrészi ellentét volt. A régi tanáccsal szövetkező Réh-csoport javarészt maga is értelmiségiekből állott ugyan, jelszavaival mégis népszerű lett a választók, különösen az alsóvárosi parasztok körében. Nem fukarkodtak az ígéretekkel, így pl. a piaci helypénz eltörlésének ígéréssel sem. Ezek növelték táborukat. Attól sem riadtak vissza, hogy a Város történetének egyik legtisztább liberális polgári politikusát, Osztróvszky Józsefet biztosító ügynöki munkájával kapcsolatban megrágalmazták, vagy azt állították róla, hogy együttműködött Petrovics István főispáni helytartóval.

Az 1867. májusi tisztújítást követően a tanácsot és a jelentősebb tisztségeket, valamint a közgyűlési többséget megszerző „fehércédulás” párt ellen Osztróvszky József és hívei igen élénk ellenzéki harcot vívtak a közgyűlésben és a város továbbra is kezünkben maradt sajtótermékében, a Szegedi Híradóban, melyre a kormány is szemet vetett.^{160a} Az 1861-i siker után kialakult helyi politikai helyzet eleinte szinte érthetetlen volt számukra, de a Deák-párt országos vezetői számára is.

Osztróvszkyék 1860/61 óta vonzódtak Deák Ferenchez és irányzatához, majd pártjához; ellenzéki minvolutan is e párt szegedi szervezetének tekintették magukat, különösen a helyi Szabadelvű Kör létrejöttét követően. (Sokkal kevésbé mondható el a „fehércédulás” pártról, hogy mindjárt 1867-ben a balközép vagy a szélbal helyi megtestesítője lett volna. Az 1869. évi országgyűlési választásokon viszont már kétségkívül az utóbbi párt jelöltjét támogatta.)

2. A Szegedi Híradó által kezdett támadások, melyeket az időközben indított Szegedi Néplap sem tudott kivédeni, sajtóperek sorozatához vezettek. Ezek közül a legnevezetesebb az volt, amelyet a közgyűlés a város nevében kezdeményezett a lap ellen.

Az 1867. szeptember 10-i közgyűlésen Szűts Ferenc „fehércédulás” képviselő hívta fel a figyelmet arra, hogy Magyar János ügyvéd, „zöldcédulás” képviselő cikksorozatát írt a Szegedi Híradóba, melyben „a városi polgári törvényszék és annak a városi tisztikarhoz tartozó, tehát a közgyűlés kiegészítő részét képező tagjai sértő kifejezéseket s rágalmozásokkal illetve becsméreltetnek, hasonló cselekmény pedig a hatályban lévő hazai sajtótörvény [1848: XVIII. t.c.] értelmében súlyos beszámítás alá eső sajtóvétséget képez”, miért is indítványozta „a szerzőnek sajtó perreli megtámadtatását”. Szótöbbséggel elfogadott határozat alapján föl is olvasták a cikksorozatot, aminek alapján a közgyűlés megállapította, hogy „az abban előforduló alaptalan rágalmozak, nyilvánosan hirdett lealacsonyító állítások a városi polgári törvényszék mint testület és annak némely egyes tagjaira” vonatkoznak, mivel viszont „a polgári törvényszék mint ilyen a közgyűléstől külön önálló hatóságot képez”. A rajta esett sérelmet „a lakosság egyetemét képviselő közgyűlés magára is kihatónak nem tekintheti”, ezért nem érzi magát indítatva a cikkíró ellen az eljárás megindítását el-

^{160a} Révész T. Mihály: *A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után*. Budapest, 1977. 77., 79.

rendelni. A vitában a „fehérek” közül is kevesen támogatták Szűcs cserepes indítványát, míg vezetőik — így Polczner Jenő, Szűcs Andor és Ligeti Dániel is — a törvényszék belső ügyének tekintették az állítólagos sérelmet. A pert maga a törvényszék indította meg Magyar János ellen.

Polczner hozta szóba, Ligeti pedig támogatta azt, hogy a Szegedi Híradó az utóbbi négy hónapban több lapszámban megjelent „ezen közgyűlés méltósága és tekintélyét, egyszersmind a városi összes lakosság jó hírnevét lealacsonyítani látszó kifejezések s állítások” vizsgáltassanak ki. A közgyűlés heves szóváltások közepette megbízta a tanácsot, hogy állítsa össze az inkriminálható cikkeket és a bennük használt kitételeket.¹⁶¹

A tanács az 1867. október 25-i közgyűlés elé terjesztette a Híradó kifogásolható cikkeit. A vitában a „fehércédulás”-ok megszokott szónokai — Szekerke József, Óváry Pál, Börcsök Ignác, Szántó Leander és Ligeti Dániel — a „szömtelen kifejezések” miatt azonnali perindítást kívántak, Dobó Miklós és Balogh János ellenzéki („zöldcédulás”) képviselők viszont nem láttak erre alapot; Balogh a kitételeknek a cikkek egész tartalmával való összevetését, a cikkek felolvasását indítványozta. Mivel az elnök polgármester a cikkek felolvasása nélkül nyomban szavazást akart elrendelni, Dobó Miklós azzal vádolta meg, hogy a közgyűlést félre akarja vezetni. Erre napirenden kívüli széksértési vita keletkezett, mivel azonban Dobó kijelentette, hogy nem akarta megsérteni a polgármestert, a főügyész a vádat elejtette. Szótöbbséggel végül is úgy döntöttek, hogy a Szegedi Híradóból nem a teljes cikkeket, hanem csupán az inkriminált részleteket olvassák fel a közgyűlésen. Minden egyes résznél külön-külön szavaztak arról, hogy sértőek-e a használt kifejezések. (A kisebbség hiába kívánt névszerinti szavazást.) Csupán néhányat idézünk a sértő kitételek közül.

A lap *Helybeli újdonságok* rovatában 1867. május 18-án ez állt: „[...] az új képviselő testület gyengesége, mindjárt az első ülésen kitűnt, az állandó szakbizottmányok megalakításánál, melyekbe több nem képviselőt kellett betenni, kik többnyire szakemberek és mint ilyenek alig is nélkülözhetők. Óhajtandó, hogy a megtiszteltetést el is fogadják, mert azok nélkül a bizottmányok bizony nem sokra fognak menni”.

Másnap, május 19-én meg a *Szeged város közgyűlése* c. tudósításban az volt olvasható, hogy „így véződött egy ülés, mely jellemzi a vezérszereplőket és az azok után induló nagyobb rész képtelenségét, melytől hogy miket várhatunk még, azt a jó Isten tudja”, „az ilyen eljárás neve mindenütt a világon zsarnokság”.

Az 1867. május 26-i *Autónómiai következetesség* c. cikkből azt ragadták ki, hogy „igaz, nem a többség tagadta meg önmagától ezen jogot, hanem elnöki öknény, s így kétszeresen szomorító, mert kétszeresen lealázó”.

Az 1867. június 20-i számban olvasható *Koronázási levelekből* pedig ez ragadta meg a tanács figyelmét: „de talán jobb is volna, ha mi is tömjént gyűjtenénk az alávaló lélek kufárok által uborkafára emelt pünkösdi királyságnak”.

Az 1867. augusztus 15-i *közgyűlési tudósításból* azt a kitételel kifogásolták, amellyszer szerint „soha sem tűnt még ki jobban: a szegény többség nem elv vagy meggyőződés, hanem személyek után [halad] engedelmisséggel, melyet kolomposaik nagy büszkén pártfegyelemnek neveznek”. Az augusztus 18-i folytatásban még több kifogásolni való akadt, a tudósító ugyanis így zárta sorait: „Röviden csak azt jegyezzük meg, hogy ritka gyűlés az, melyben valamely tárgy fölötti vitatkozásál annyi felületességet, méltánytalanságot s helyel-közzel félreismerhetetlen rosszakaratot lehessen tapasztalni, mint itt fölmerült.”

A határozathozatal előtt a jelenlevő 50 tagú kisebbség kivonulván a teremből a

¹⁶¹ Kjkv. 1867: 155., SZH 1867. szeptember 15. Kgy.

bennmaradt 58 közgyűlési tag háboríthatatlanul határozhatta el, hogy az 1848: XVIII. tc. 33. §-a alapján Ráth Károlyt, a királyi jogügyek igazgatóját mint a szentkorona ügyvédjét fölhívja a lap felelős szerkesztője, Szabados János és munkatársa, Nagy Sándor ellen sajtóvétség miatt indítsa meg az eljárást.¹⁶²

A közgyűlés határozata alapján a tanács fogadta el és küldte fel 1867. november 3-án a Ráth Károlynak szóló felterjesztést. „A sajtó szabadság törvény adta keretén túl üzött ily kicsapongások — írta — szeréntünk a beszámítás annál nagyobb mérvét kell hogy maguk után vonják, minél világosabb a vétkes cél, mely öntudatot szigorú következetesség[gel] s kitartással elérteni szándékoztatik, s minél indokolatlanabbak s alaptalanabbak az irányban, ki ellen szórvák. Így beszámítás alá esik a Szegedi Híradó [...] szerkesztősége, mely városunk törvényhatóságának f. évi május havában alkotmányos úton megejtett szervezése óta ezen városi hatóság eljárása s intézkedési boncolgatását tűzvétn feladatául, lapjában nem csak hogy folytonosan gáncsolni, gyanúsítani és elferdíteni törekszik, sőt a közönség egyetemét a köztörvényhatósági hazafias érzelmekben magát senki által túlszárnyalni nem engedő ezen testület haza ellenességgel vádolni, aljas rágalmakkal illetni, törvény adta hatalmát és azzal kapcsolatos méltóságát kigúnyolni és lealacsonyítani vakmerősködik.”¹⁶³

A „zöldek” nem nyugodván bele 1867. október 25-i vereségükbe 29-én és 30-án 40 aláírással ellátott óvást kívántak a közgyűlési jegyzőkönyvbe iktatni, melyben arra hivatkozással, hogy az elnök elütötte őket a névszerinti szavazástól, kinyilvánították: a Szegedi Híradó szerkesztője és munkatársa ellen indított perért sem erkölcsi, sem anyagi felelősséget nem vállalnak. Mindhiába, mert az első napon csak 42-en lévén jelen, amikor az óvás előterjesztésére került a sor, „Polczner Jenő ifjú városatyja s egyik nagyreményű pártfőnök néhány elvtársait magához szólítván elhagyta a termet, így a közgyűlés megszűnt határozatképesnek lenni”. Másnap meg mindössze 3—4 képviselő jelent meg.¹⁶⁴

Az 1867. november 15-i közgyűlés elé kerülve az ügy, már arról is heves vita alakult ki, hogy van-e helye óvásnak és egyáltalán felolvasandó-e. A „fehér párt” szélsőségekre hajtó tagjai — Csakovác Ferenc és Szűcs Andor képviselő, valamint Szremác János főkapitány a felolvasás nélküli visszautasítás mellett voltak; ugyanez volt az értelme Réh János elnök-polgármester azon megnyilatkozásának, hogy „az óvási eljárás valóságos abszurdumra vezet”. Velük szemben a „zöld párt” nevében Magyar János a *parlamentáris kisebbség* jogainak védelmével indokolta az óvást, s elvbarátain, Balás Mihály és Osztróvszky József képviselőkön túl a tanács mérsékeltbb tagjai — Kolb Antal és Taschler József — is a felolvasás mellett érveltek. Végül is felolvasták, de nyomban el is vetették az írományt azzal, hogy a „közgyűlés határozatai ellen óvásnak helye nem lehetvén visszautasítatik, benyújtóinak kézbesíteni határozatik.”¹⁶⁵

A kisebbségben maradt „zöldpárti” ellenzék erre 265 aláírással ellátott támogató levelet juttatott el a lap szerkesztőjéhez, melyet ő Ráth Károly jogügyi igazgatónak továbbított. Ezt a csak majd egy év múlva — a vele kapcsolatos újabb közgyűlési viták után — közzétett levelet, lévén a várospolitikai pártharcok alapvető dokumentuma, szószerint közlöm:

¹⁶² Kjkv. 1867: 214., SZH 1867. október 31. Kgy.

¹⁶³ Kír. 1867: 214.

¹⁶⁴ SZH 1867. október 31.

¹⁶⁵ Kjkv. 1867: 261., SZH 1867. november 28. Kgy. A tudósító tévesen írta, hogy az óvást jegyzőkönyvbe iktatták volna.

„A Szegedi Híradó t. szerkesztőjének!

T. Szerkesztő Úr!

Értesülésünkre esvén, hogy Szeged képviselőtestületének többsége, s illetőleg azon párt, mely a jelenlegi városi tisztikart székébe ültetvén, azt minden utaiában követni kötelességének ismeri, a Szegedi Híradóban elmondott igazságokat e város összes lakossága sérelmeként terjeszti föl, s ön és főmunkatársa ellen úgyszólván a lakosság nevében indított sajtópert, hivatva érezzük magunkat annak kinyilatkoztatására, hogy mi az egész sajtópert csak pártszenvedély kifolyásának tartjuk, s megindítását nem óhajtván, sem dicsőségben, sem vereségben osztozni nem akarunk.

Csodáljuk, hogy a közgyűlési többség részint a választások alkalmával, részint a közgyűlési teremben fölmerült események előidézőinek méltó megrovását saját sérelmének tekinti, de még jobban csodálkozunk azon merészségen, hogy a nevezett többség a város összes lakosságát bevonja a játékba, s ezáltal összekeveri azokkal, kiket a megrovás nagyon is megillet.

Mi alólírottak az eljárás ellen ünnepélyesen tiltakozunk, s midőn t. szerkesztő urat városunk érdekeinek megvédése tekintetéből további érelyes és csüggedetlen közdelemre hívjuk föl, biztosítjuk teljes elismerésünkről.

Szeged, november hó 2-án 1867.

[Aláírások]

Amikor persze a lap csaknem egy évmúltán közölte e levelet, már némileg megváltoztak a helyi erőviszonyok; azon megjegyzés kapcsán egyébként, hogy „e testület csaknem Szeged város színejava”, érdemes lesz majd elemezni az aláíróknak, a „zöld párt” tagjainak társadalmi hovatartozását is.¹⁶⁶

A sajtóvétség gyanúsítottjai — hivatkozva 20 képviselőnek fentebb érintett óvására, valamint 64 aláírással a belügyminiszterhez intézett kérvényre is — maguk érdekében csatolták a 265 aláírással ellátott levelet is, mire Ráth Károly 1609—1868. sz. iratában felvilágosítást kért ezekről. A tanácsilag 2643. jkv.-i számon kiküldött bizottmány jelentését az 1868. júniusi közgyűlés tárgyalván, merkérdte a királyi jogügyek igazgatóját, hogy — ha nála lennének, akkor az említett másik két irattal együtt — küldje meg e dokumentumot, mert csak az ellenfél érvéinek ismeretében nyilatkozhat.¹⁶⁷

Miután Ráth Károlya szegedi közgyűlés rendelkezésére bocsátotta a kérdéses iratot, a Veszelinovics Bazil elnökletével kiküldött küldöttség az 1868. október 5-i közgyűlésen tette meg jelentését. Eszerint a „265 szegedi lakos, köztük több tiszt- és képviselő, vagyonos polgár” által aláírt nyilatkozat az inkriminált cikkek valóság-alapját kívánja bizonyítani, pusztá pártszenvedélyből eredő eseménynek tüntetvén föl a lapszerkesztő és főmunkatársa perbefogását. „Tiltakoztak az ellen, hogy a közgyűlés által kezdeményezett sajtóper Szeged város lakossága becsülete jó hírét érintse.” A küldöttség véleménye szerint „minthogy ezen okirat első része határozott tényeket nem említvén általános, s ennél fogva, de azért is, mert azon okmányt aláírta tiszt-, képviselők és polgárok közt számosan vannak olyanok, kik azon közgyűlésekben, melyekről a Szegedi Híradó neheztelt cikkei szólnak, jelen sem voltak és mivel oly körülményt kíván bizonyítani, mit egy közgyűlésről feltenni s egyesekről — a szív

¹⁶⁶ SZH 1868. október 18.

¹⁶⁷ Kjkv.-ir. 1868: 211.

rejtekebe belátni senkinek sem lehetvén — bizonyítani nem lehet; — minthogy [...] a királyi jogügyek [...] igazgatósága [...] május 26-ról 1609. sz. alatt kelt levele szerint a sajtóper Szeged becsülete megsértésének megtorlására ki nem terjeszthető, egészben figyelembe nem jöhet”.

A rögtönbírósnak a városi tanács által megalakítása ügyében a belügyminiszterhez küldött kérvényt, valamint a névszerinti szavazás el nem rendelése miatt visszaadott óvást a küldöttség a sajtóperben nem tekintette bizonyítéknak, mert „annak [az előbbinek] eredménye nem lőn, emez [az utóbbi] pedig visszautasított”. A választmány ezek alapján azt indítványozta, hogy ujólag kérje a közgyűlés a királyi jogügyek igazgatóját a sajtóper megindítására.

A jelentős vita a két városi párt küzdelmének csúcspontja volt. A sajtóper ügyében — mint a „gyanusított” lap írta — „a meglehetősen népes gyűlés két fele rögtön frontot csinál[t] egymás ellen s csatárláncba helyezkedett”. Schmidt Imre alügyész az „265-ök” nyilatkozatát a köztörvényhatóság megsértésének fogván föl, a Hármaskönyv prologusa II. cikkének 3. szakasza alapján az okmány lefoglalását és a városi tiszti ügyészségnek való kiadását kérte „a netán elrendelendő vizsgálatnál leendő használatra”. Indítványát azzal támasztotta alá, hogy „a felolvasott irat Szeged város közgyűlése mint törvényhatóság ellen tiszteletlenséget, becsmérelést és rágalmat tartalmaz, törvényeink pedig a hatóságok sértői, s tekintélynek tiszteletlenség, ócsárlás, sőt rágalmak által lealacsonyítására törekvőket tiszti ügyészileg bűnvádi kereset alá vonandónak rendelik.” „Szegény Imriske — csipkelődött a magát már győztesnek érző tudósító — míg ezt szájjal mondá, arcával egészen ellenkezőt beszélt, olyanformán, hogy de azért ne hallgassatok ám rám, mert szívem nem így érez, meggyőződésem mást sugall, hanem hát lássátok, nekem is muszáj volt így tennem.”

Az alügyészi indítványt a *fiscalis actio* mellett kardoskodó Polczner Jenő úgy módosította, hogy „miután az okmány aláírói közt több, a magyar nyelvet tökéletesen talán nem is bíró egyének [is] vannak, de maga a szöveg oly szerkezetű, miszerint tartalma horderejét egyszeri felolvasásra mindenki felfogni nem is képes, a városi főkapitány és főügyész a felolvasott nyilatkozat egyenként maguk elé idézendő aláíróit arra nézve, vallyon azon okmányt mielőtt aláírták volna ismerték és helyeselték-e? kihallgatván”, nyilatkozataikat terjesszék a közgyűlés elé, s „hogy a közvádlo [Ráth] levelei ugyanezen jelentés beérkezéével vétessenek érdemleges tárgyalás alá”.

Az ifjú „fehércédulás” képviselő indítványa az ellenpárt heves ellenzését váltotta ki, mert a 265 polgárt ki akarta tenni „két ellenséges indulatú tisztviselő insultatiojának, önkényének, azok bezárt szobában majd tudtak volna elbánni az egyes győnébbekkel”.

Osztróvszky József a küldöttségnek arra a kifogására, hogy az okmányt az érintett közgyűléseken részt sem vett képviselők is aláírták, annak az „alkotmányos praxis”-nak a felemlítésével válaszolt, hogy nyilvános gyűlések határozatait a távollévők is ismerhetik, mivel pedig az okmány a sajtóbírósnak tulajdona, nem foglalható le, és különben is elavultak a Hármaskönyv e szabályai. (Megjegyzendő, hogy Werbőczy művére és feudális kori törvényekre máskor ő maga is hivatkozott!) A Polczner-féle indítványt meg egyenesen a „spanyol inkvizíció” [!?] becsmérlésének tekintette.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Feljegyzést érdemel, hogy a Híradó külön kommentárban is elítélte az egész közjátékot. Ezt írta: „a többség vezetői, ezen a szabadelvűséget (szájjal) monopolizáló urak, (...) erős hajlammal bírnak a zsarnokságra, a sors vak szeszélye által kezökbe játszott hatalommal való visszaélésre (...) e par excellence alkotmányos hazafiak, e nép emberei — ha rájuk hagynák — képesek lennének valószínűs rémuralmat gyakorolni a város lakosságának azon része fölött, mely velük egy gyékényen

A „fehér párt” szélsőségekre hajló képviselői — Börcsök Ignác, Szűcs Andor, Szremác János — és Toronyi ügyvéd a bűntényt képező nyilatkozatnak mint a „népválasztotta tisztikar” elleni bujtatásnak a megtorlását követelték. A mérsék-
lőleg szóló Kolb Antal tanácsnok a tiszti ügyészi kereset mellőzését kérve kifejtette,
hogy a sajtópert kezdeményező „közgyűlési végzés ellen azon [ti. a közgyűlésen]
kívül felszólalni jogilag hatással nem bírnat”, és ha megérdemelné is a közgyűlés
a gyalázást, az arra indító okot adó tényeket az 1848: XVIII. tc. 24. §-a szerint bi-
zonyítani nem lehet.

A „zöld párt” részéről Szabó János mérsékletre hívott fel, Dobó Miklós pedig
azt indítványozta, hogy „a képviselő testület tagjai közt a felolvasott okmány tar-
talma s [az] annak folytán kifejtett tárgyalás folyamában tett indítványok és kifejtett
nézetek által is létezőnek igazolt kellemetlen surlódás elenyésztetése” érdekében az
1867-ben megindítani kért sajtópertől a közgyűlés álljon el.

A felmerült indítványok közül először a *fiscalis actio*, majd a Polczner-féle kie-
gészítés megbukott; az utóbbi 51:47 arányban. A jegyzőkönyvi határozat ezt azzal
magyarázta meg, hogy „miután Szeged város közönsége a Szegedi Híradó felelős
szerkesztője és főmunkatársa ellen elrendelt és panasza folytán folyamatba tett sajtó-
perben mind mint vádló, tehát magán fél és így a sajtóperben ítélni hivatott esküdt-
szék bíraskodása alatt áll; valamint egyrészt a per bíróságához a vádlottak által ön-
védelmükre beadott bizonyíté[ot] — annak tartalmát megcáfolni jogosultak lévén
— önhatalmulag lefoglalni nem lehet; úgy másrészt [...] az ellenfél felhítt tanui irányá-
ban hatósági jogokat nem gyakorolhat: úgy a tiszti ügyészség különben is elavult
törvényre alapított indítványa, valamint annak a tiszti ügyészi, esetleg bűnvádi ke-
reset megindításának elrendelésére, illetőleg e célból az elővizsgálat folyamatba té-
telére irányult pótléka meg nem állhat”.

Következett volna a Dobó-féle, a sajtópertől való ellállásra vonatkozó indítvány,
azonban „Réh János elnök látván, hogy a mindenféle extravagans actiokkal megbuk-
tak, s tudván hogy meg fognak bukni a tanácsnok választásnál is (melynek sorrend
szerint következnie kellett volna) 1/4 1 óraker a kisebbségből ezuttal többséggé lett
zöldcédulás párt egyhangú tiltakozása dacára — a gyűlést erőszakkal (saját erőszakos
önkényével) feloszlatta!”¹⁶⁹ A jegyzőkönyv erről persze csak azt tartalmazza, hogy
az idő előrehaladása miatt a napirendet félbeszakították, s a közgyűlés folytatását
azért, „mert a héten szünet nagyobb mértékbeni folyama, a jövő héten pedig országos
vásár léte miatt az eddigi tapasztalatok igazolása szerint kilátás arra, hogy a még hát-
ralévő ügyek fontosságánál fogva kívánatosabb népesebb közgyűlés tartassék, nin-
csen”, október 18-ra halasztották.¹⁷⁰

Csak e folytatólagos közgyűlés szavazott a Dobó-féle ellállási indítványról,
amelyet szótöbbséggel elvetett, majd az eredeti küldöttségi jelentés alapján értesíteni
rendelte a királyi jogügyek igazgatóját.¹⁷¹

A sajtóper elkülönítve folyt Nagy Sándor ügyvéd-főmunkatárs és Szabados János
szerkesztő ellen. A pestkerületi sajtóbíróság Nagy Sándornak az általa a Szegedi
Híradó 1867. évi 37., 39., 49., 55. és 56. számában megjelentetett cikkek idézett
részeire alapított ügyét 1868. november 30-án tárgyalta. Ráth Károly, a vád képvise-
lője az 1848: XVIII. tc. 24. §-ra tekintettel ellentmondott a cikkekbeni állítások va-

nem árul, vagy alázatosan meg nem görbed előtűk (...) .E gyűlésen föltették a papkévét (...) Hát
így tisztelik önök az egyéni és szólásszabadságot, az alkotmányos élet leglényegesebb atritutumait?”
SZH 1868. október 8. Hu.

¹⁶⁹ SZH 1868. október 8. Kgy.

¹⁷⁰ Kjkv. 1868: 307., SZH 1868. október 8. és 11. Kgy.

¹⁷¹ Kjkv. 1868.: 310.

lódíságának tanukkal való bizonyításának, amit a vádlott nem fogadott el. A bíróság végül is nem adott helyt sem a tanúk kihallgatásának, sem a „265-ök” nyilatkozata felolvasásának. „Szeged város törvényhatóságának tekintélye nincs — vépekezett a vádlott —, azt tehát megsérteni, lealacsonyítani nem is lehet.” A perbeszédek után az esküdtszéknek két kérdésre kellett válaszolnia: 1. A cikkek a szegedi közgyűlés ellen rágalmat és sértést foglalnak-e magukban? 2. Ha igen, akkor a szerző, Nagy Sándor vétkes-e? Rövid tanácskozás után az esküdtszék 11:1 arányba *nemmel* válaszolt a feltett kérdésre.¹⁷² Az esküdtek felmentő verdiktje után a Bovánkovits József királyi táblai előadó elnökletével ülésező sajtóbíróság nyomban meghozta a felmentő ítéletet, amely Szeged város hatóságát marasztalta el a költségekben. Eszerint a Városnak Nagy Sándor vádlott részére 109, Burger Zsigmond lapkiadónak 40, bírósági költség gyanánt pedig 31 ft 40 krajcárt kellett befizetnie. A Szegedről a vádlott kérelmére beidézett öt tanunak — mivel nem lehetett őket kihallgatni — nem kellett megfizetni a vádlott által kért tanui díjat (200 ft).¹⁷³ Az 1869. február 2-i közgyűlés végül is kifizettette a Városon követelt 180 ft. 46 kr. költséget.

Mivel a szegedi törvényszék által Magyar János ellen kezdeményezett sajtóper szintén sikertelenül végződött, a Szabados János elleni ügy 1868. december 14-re kitűzött tárgyalása előtt Ráth Károly megkereste a közgyűlést: „tekintettel arra, hogy a Magyar Sándor és Magyar János ellen incriminált cikkek sokkal nagyobb mérvű rágalmazást vagy legalább rágalmazásnak vehető mozzanatokot foglalnak magukban, amint a Szabados János ellen incriminálendő cikk, időszerűnek tartja-e [...] közönség, hogy ezen előzmények után is a Szabados János elleni sajtóper kockáztassék?” Ő maga jelezte, hogy a válasz beérkeztéig kérte a tárgyalás elhalasztását. 1868. december 13-i közgyűlésnek nem volt más lehetősége, mint a jogügyi igazgató sugallta elállás: „miután Szabados János [...] bevádolt cikkei kevesebb rágalmazási mozzanatokot foglalnak magukban, mint a két érintett sajtóper alapját tevő cikkek, a Szabados János elleni per keresztülvitelétől sikert nem reményl”, ezért „a per kockáztatása időszerűnek nem találtatván, Szeged város közönsége attól ezennel eláll”. A „zöld párt némán hallgat, a többségből egyesek, mint Polczner, Börcsök, Szűcs cserepes hangosan elállnak, így az utolsó sajtóper szép csendben egyhangúlag visszavétetett” — írta a Szegedi Híradó 1868. december 20-i számának közgyűlési tudósítója.¹⁷⁴

A sajtóperek menete kicsit jellemzi a „fehérek” és a „zöldek” pártharcának alakulását is. Ennek csúcspontja, más szempontból a közgyűlési együttműködés mélypontja 1867 őszére esett. A többségi párt ekkor még mindent keresztül tudott vinni a közgyűlésben. A „zöldpártiak” igen gyakran bojkottálták is az üléstermet. Jellegzetes eseménye volt ennek az időszaknak Osztvószky József ellenzéki vezetőnek az 1867. december 24-i bejelentése, mely szerint — tekintettel az ügyrendi javaslatnak minden indoklás nélkül a napirendről való levéltelére a — továbbiakban nem vállal közgyűlési kiküldetéseket.¹⁷⁵ Szavát később mégsem tartotta be.

Amint az előbbieken is utaltam rá, 1868-ban a Réh-vezette fehércédulás párt egysége láthatóan megszűnt. Fontos kérdésekben ellentétes álláspontokat képviseltek tagjai, akik közül egyik-másik — így pl. Kolb Antal tanácsnok többször is — az ellenzékét megértéssel kezelték. Velük szemben egyre inkább magukra maradtak a demagóg szílamokkal sem fukarkodó demokraták, köztük a fiatal Polczner Jenő,

¹⁷² SZH 1868. december 3.: SZNé 1868. december 6.

¹⁷³ Kir. 1869: 42.

¹⁷⁴ Kjkv.-ir. 1868: 372.

¹⁷⁵ Kjkv. 1867: 354.

Réh János ügyvédbojtárja. Ennek láttán a „zöldpárti” kisebbség visszaszokott a közgyűlésbe, ahonnan mostmár egyre gyakrabban a többségi városatyák hiányoztak.

Annyi bizonyos, hogy az Osztróvszky József vezette kisebbségi párt abban az időszakban a közgyűlési termet nem tekinthette érvényesülése fő területének. Onnan kizorulva inkább a társadalmi életben készült fel az országgyűlési választásokra és — a hatalomnak helyi szinten való visszaszerzésére.

3. E felkészülés fő területe a *Szabadelvű Kör* volt, amely 1868. február 16-án alakult meg a volt felsővárosi kaszinóban. A kör 12 tagú szervező bizottsága, melyben a „zöld párt” ismert vezető tagjain kívül a város zsidóságának képviselőitében Lów Lipót is ott volt, 1868. január 25-én kelt felhívásában abból indult ki, hogy az éles pártküdelemben megalkotott alaptörvények után a „hazai belügyek rendezése következik, melyre az ország helyhatóságai is befolyást gyakorolnak”. Ezért a megyékben, városokban is pártok alakulnak. „Alólirottak, a nemzeti önállóságunk számára hazánk nagy fia, Deák Ferenc vezérlete alatt eddig kivívott alapot kiinduló pontul elfogadjuk — írták a szervezők —, azon hitben, hogy a nemzet szellemi és anyagi erősödése s intézményeinek demokratikus fejlesztése ez alapon eszközölhető. Vezérszavunk lesz a törvényhozás intézkedésében a korszellem hatalmas ígéje: a szabadelvűség, a hazai intézményeink fejlesztésében a józan democatia, a polgári életben az egyéni szabadság, a közügyekben a felelősség elve.”¹⁷⁶

Osztróvszky a kör alakuló ülésén a 67-es és 48-as irányzat közötti különbséget fejtegetve a kiegyezés alapján való békés fejlődést vallotta maga és pártja céljának. „Jól tudom, hogy a forradalom hasznos, a munka szükséges — mondotta. — De én ez idő szerint nemcsak szükségét nem látom, hanem igenis látom a vészt, melybe hazánkat menthetetlenül döntené.” Múltjára hivatkozva hangozott: „mikor szükség volt forradalomra, nem féltem résztvenni benne; ámde most, midőn nemzeti létünknek annyi titkos és nyílt ellenség fenyegeti, a forradalmat csak az együgyű balga vagy a gonoszlelkű kívánhatja”. E szavakkal a „balszéli pártot” támadta, melyet akkoriban már Szegeden a „fehércédulásokkal” azonosítottak.¹⁷⁷

Szegedi ellenfeleiket később is két részre osztotta: „az egyiket képez[te] az elnémitott értetlen nagy tömeg”, a másikat a „gonoszlelkű ámitók” alkották. A kör feladatának a tömeg felvilágosítását és az ámitók „leálcázását” tartván, utóbbiakat egyenesen az önkényuralom bérenceinek mondta: „ha valaki az abszolutizmus érdekében akar működni, kénytelen a szabadság, a hazafiság köpönyege alá bújni; az ilyenek lobogtatják le magasabban a nép zászlóját s teletorokkal szórják a haza legérdemesebb fiaira a hazaáruló címetek, végcéljuk [pedig] nem más, mint magát a népet vettetni békőba, mindezek előtt pedig fölforgatni az 1867-iki kibékülési alapot”. Ha tudjuk is, hogy a helyi baloldal, a „fehér párt” valóban hatalmon tartott volt abszolutizmus, ill. provizórium kori hivatalnokokat is, az 1867-i alap mellett kardoskodó Osztróvszky szavait így is túlzónak, de az országos Deák-párt mögé fölsorakozó helyi „zöld pártra” mégis jellemzőnek kell tartanunk.¹⁷⁸

A kör 1868. márciusában már 388 tagot számlált, „Szeged város színe-java, [...] minden osztálya” képviselőitében, akik közül 214-en vettek részt az első tisztválasztó közgyűlésen, melyen elnöknek Osztróvszky Józsefet (208 vokssal), alelnöknek Zsótér Andort 117, igazgatónak pedig 125 szavattal Takács Mihályt választották

¹⁷⁶ *Felhívás (a Szabadelvű Kör megalakítására)*. SZH 1868. február 16. Alírták: Babarczy József, Burger Zsigmond, Dobó Miklós, Fluck Ferenc, Lichtenberg Mór, Lów Lipót, Nagy Sándor, Osztróvszky József, Szabados János, Takács Mihály, Vadász Manó és Zsótér Andor. *Vö. Mi újság a városban?* SZNé 1868. február 19.

¹⁷⁷ *Osztróvszky József beszéde a helybeli „szabadelvű kör” alakuló gyűlésén*. SZH 1868. február 20.

¹⁷⁸ SZH 1868. június 4.

meg. Ők álltak annak a 40 tagot számláló választmánynak az élén, amelynek a „zöld párt” jelesebbjein kívül Wöber György is tagja volt.¹⁷⁹ A kör Csizsár János házában kapott otthont, a ház második emeletén „a kereszt-utcára [ma Somogyi utca] szolgáló részben, két ablakkal az iskola [Oskola] utcára”. A titkári teendőket Nagy Sándor ügyvéd és hírlapíró látta el.¹⁸⁰

A kör alapszabályai egyebek mellett rendelkeztek az évenkénti tisztújításról és a szakosztályok megalakításáról.¹⁸¹ Az 1869. májusi tisztújító közgyűlés Osztróvszky Józsefet meghagyta elnöki székében, bár távozása köztudott volt, hiszen a Budapesti Közlöny is hozta már a hétszemélyes tábla tagjává való kinevezését; mellette alelnök Dáni Ferenc lett, aki ezután a városi közgyűlésben is vállalta a „zöld párt” vezetését.¹⁸² Az 1870. májusi közgyűlés már Dánit választotta elnökké, aki mellett a városával továbbra is szoros kapcsolatot ápoló Osztróvszky tiszteletbeli elnök lett.¹⁸³

A szakosztályok közül sokat hallatott magáról a jogi és politikai ügyekkel foglalkozó, melynek elnöke Órhalmy Lajos, jegyzője pedig Magyar János volt.¹⁸⁴ Később Lőw Lipótot elnökhelyettesévé választották meg. A szakosztály 1868. augusztus 25-én az egyetlen tagként szereplő valamennyi ügyvéd részvételével albizottságot küldött ki a később perrendtartás, teljes nevén a *polgári törvénykezési rendtartás* tanulmányozására. Osztróvszky javaslatára ugyancsak albizottság vizsgálta meg a *közigazgatási reform* kérdését, azt a kérdést, „valjon a felelős kormány elve miként hozatik összhangzásba a megyei rendszer lényegével”. Magyar János indítványára mindjárt két feliratot intéztek Horváth Boldizsár igazságügyminiszterhez. Az egyik a közigazgatásból elválasztott és a kinevezésen alapuló új bírói szervezet megalkotására, a másik az *országgyűlési választási rendszer* reformjára vonatkozott. Érdekes, hogy ez utóbbi egyebek mellett kifejezetten a félégyházi választások példáját is felhozta annak igazolására, hogy a „fölizgatott alsóbb néposztály” lehetetlenné teszi az „értelmiség”-et, mégis — amint azt Osztróvszky is megírta már a Századunk c. lapban — a választójogot az *írni-olvasni tudásra* mint műveltségi cenzusra kívánták alapítani, e mellett szerették volna a birtokcenzust *adócenussal* helyettesíteni; ugyanakkor a központosított és nyílt választási eljárást a községenként gyakorlandó *titkos szavazásra* átalakítani, részletes törvényi szabályozást kapni az összeírásról, a képviselői igazolásokról valamint a választási visszaélések ellen.¹⁸⁵

Mindezen kérdéseket természetesen nem a kör vagy szakosztálya vetette fel először, a kor aktuális problémái voltak, amelyekkel ekkor már javában foglalkoztak a minisztériális és parlamenti szervek. Így országos szempontból a szegedi szabadelvű kör emlékiratainak nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk. Ha gondolataik jelentős része nem is eredeti, mégis jól mutatja, hogy a helyi önkormányzatban kisebbségben lévő kör tagjai, közöttük a jogászok, milyen nézeteket vallottak a dualizmus első éveinek reformjairól.

A *bírói szervezet átalakítása* ügyében kidolgozott szegedi szabadelvű kör i emlékirat abból indult ki, hogy a „kereskedelmi-és iparforgalomnak a gőzerő [...] alkalmazása, s ennek folytán a népek sűrű érintkezése által végtelenül fokozott fejlődött-sége az igazságszolgáltatásban legnagyobb gyorsaságot szükségesi, s ennek hiánya a

¹⁷⁹ SZH 1868. március 19. Hu.

¹⁸⁰ SZH 1868. március 22. Hu.

¹⁸¹ A szegedi „szabadelvű-kör” alapszabályai. SZH 1868. április 5. és 9.

¹⁸² SZH 1869. május 13. Hu.

¹⁸³ SZH 1870. május 11.

¹⁸⁴ SZH 1868. július 5. Hu.

¹⁸⁵ A szabadelvű kör jogi s politikai szakosztályának f. hó 25-én tartott értekezlete. SZH 1868. augusztus 30.

jelenleg még csak zsenge korát élő közhitelünket is tönkre tenné; azt pedig nem tagadhatjuk, miként a feudális középkorból reánk maradt bírósági szervezet a mai kor kívánalmának megfelelni a legjobb perrendtartás mellett sem képes”.

A kör mindenekelőtt a bíraskodásnak a közigazgatásól való különválasztását kívánta, „mert az ilyen, egymástól [ügy] eredetűre, mint hivatására annyira különböző testületet egymástól elválasztatlanul hagyni nem is lehet anélkül, hogy — miként minden nap látjuk — az igazságszolgáltatás áldozatává ne essék a közigazgatásnak, holott a hon lakosai mindkét célt egyenlően követelhetik, mert mindegyikre egyenlően, s pedig elég súlyosan adóznak”.

A második, az igazságügyminiszterével azonos cékitűzés a bírák választásának megszüntetése, a kinevezési rendszer bevezetése volt. „A jogtudomány, különösen előhaladott korunk igényeinél fogva szaktudománnyá fejlődve még az egyes ágakban is; az most már ép[pen] úgy mint pl. az orvosi és mérnöki tudomány csakis szakképzett egyének által kezelhető”, ezért a fősúlyt erre kívánták helyezni. „Alkotmányunk helyreállítása után a törvénykezés választások útján szervezetten, az erőszben fölmerült tapasztalás azt mutatta — fogalmazták meg finoman a Szegeden már korábban is hangoztatott kisebbségi panaszt —, mikép választóinknak az alkotmány kitágított sorompóiba fölvevett tetemes száma a jelöltek szakképzettségére részben ép[pen] nem ügyel, sőt néha személyes érdekeinek rendeli alá.” Ezzel szemben a kormány mellékes tekintetektől általában nem vezethetve az általa kinevezendő egyének szakképzettségét megbírálni képes, és a képességre fősúlyt fektetve, attól tartani nem lehet, hogy ezt általában más érdekeknek alárendelni fogja”. Mivel pedig a bíró csak akkor lehet igazságos — vallották a szegediek —, ha minden tekintetben „csak a törvénynek hódol”, ezért a törvénykezési tisztviselőknek az anyagi gondoktól való függetlenné tételét kívánták. Ezt, az anyagi gondoktól való függetlenséget éppen olyan fontosnak tekintették, mint a két irányú, felelőről és alulról jövő befolyástól való mentességet.

Helyeselték azt a miniszteri elképzelést is, hogy a fölállítandó kir. törvényszékek egyben váltótörvényszékek is legyenek. Kifejtették, hogy 1840 óta, amikor nyolc váltótörvényszéket szerveztek, a váltóforgalom nagyon megnövekedett. Az „1848—1849. évi nemzeti crisis után beállott absolutorikus kormány alatt a váltóhatósággal mindegyik [cs. kir.] megyei törvényszék fölruházott, az egész hazában oly általános és gyors elterjedést nyert: miszerint bátran el lehet mondani, hogy eme különben gyötrelmetjes korszakban a hazai tőke úgyszólván kizárólag a váltókra támaszkodhatott.” 1861-ben „az ismét alkotmányos számra szállított váltótörvényszékeknek a megyei törvényszékek váltóhatóságának rovására történt visszaállítása a hazai forgalom és közhitel tekintetében méltán visszalépésnek tekinthető.” Megjegyzendő, hogy e kérdés már 1861-ben felmerült, a megoldás mégis csak egy évtized múltán született meg. A kör a kir. törvényszékek váltótörvényszéki hatáskörrel való felruházását éppen ezért „csak az alkotmányunk visszaállítása folytán önkénytelenül felmerült visszalépés” jóvátételeinek tekintette.

Végül ajánlották a királyi táblának mint másodbíróságnak arányos törvénykezési kerületek szerinti felosztását, mert így a) a feleknek jobban hozzáférhetők lesznek, b) előmozdítják az igazságszolgáltatás gyorsítását; c) „ez uton elérhetővé válik, hogy a felsőbb bíraskodás elvei legalább ugyanazon egy-egy kerületben egységesen és így következetesen felismertessenek és kezeltessenek;” d) a bírói fegyelem és felelősség jobban érvényesülhet; e) „a majdan később behozandó szóbeliség és nyilvánosság részére mintegy előre meg fog nyervezni a másodbíróság” [?] és végül f) „a vidék egyes főbb helyei másodbíróságot nyerve, ez [...] tetemesen előmozdítandja a vidék[nek] nemcsak anyagi forgalmát, de a szakértők élénkebb fejlődését is”. A kör, bár

kifejezetten nem szólt róla, nyilván Szegedet is leendő táblai székhelynek tekintette, amint az később be is következett.¹⁸⁶ Az ügyben a kör küldöttsége személyesen is fölkereste Horváth Boldizsár igazságügy-minisztert.¹⁸⁷

A törvénykezési szervezetnek a közigazgatástól való elválasztását elrendelő 1869: IV. tc. létrejötte után a szegedi kör figyelme is a *közigazgatási reformra* irányult. A válaszmány 1869. december 30-án ugyan még amellet foglalt állást, hogy a 3 évenként esedékes tisztújítást az 1848: XXIII. tc. alapján meg kell tartani, 1870. január 8-án viszont — a belügyminiszter újévi nyilatkozata nyomán — kimondta, hogy a municipiumok reformja után kívánatos csak a tisztújítás, éppen ezért a kör mánapki közgyűlése a törvényhatósági reform és az állandó bírói szervezet mielőbbi életbelép-
tetése érdekében felírt a belügyminiszternek.¹⁸⁸

Amikor a törvényhatósági törvényjavaslat elkészült, azt megkapta a szabadelvű kör jogi és politikai szakosztálya is, és egy albizottságának adta ki, melynek véleménye nem ismeretes.¹⁸⁹

Bár különösebb politikai hatást már nem gyakorolhatott, mégis említésre méltó, hogy az emigrációjából hazatért Somogyi Antal dísztagként bekapcsolódott a kör munkájába.¹⁹⁰

A szabadelvű kör eme, inkább országos politikai jelentőségű állásfoglalásokon túl kétszer kifejezetten helyi ügyen is hallatta szavát, javaslatot terjesztvén a közgyűlés elé a szegényebb iparosoknak az országos iparmű kiállításán való részvételét elősegítő támogatásra, valamint a város általános, különösen pedig a budai országutat illető kikövezésére.¹⁹¹

Mivel a szabadelvű kör hatóköre jobbra a Bel- és Felsővárosra terjedt ki, Király Ferenc az 1869. februári választási agitációk idején fölvetette, hogy Alsóvárosra is ki kellene terjeszteni a Deák-párt figyelmét. Majd októberben egy *politikai népkör* szervezését kívánta.¹⁹²

Lázár György joghallgató és országgyűlési gyakornok — a későbbi polgármester — óvott ettől a lépéstől, mint írta „eltekinve attól, hogy ezidőszent alsóvároson Deák-párti elvekkel bármily kört felállítani” lehetetlen, határozatában kétségbe von-
ta, hogy „ezidőszent alsóvároson bármily politikai elvekkel bíró kör elérhetné célját, a fő célt, az alsóvárosi nép művelődését”. Végül mégis egy „politikai cég nélkül” alakítandó kör mellett foglalt állást.¹⁹³

A „fehérpártiak” már korábban megkezdték körük szervezését.¹⁹⁴ Ez végül is *Polgári Társalgókör* néven 1867. október 17-én alakult meg a Zrinyi vendéglőben.

¹⁸⁶ A szegedi szabadelvű-kör emlékirata a bírói szervezet átalakítása tárgyában. SZH 1868 október 29.

¹⁸⁷ A szegedi szabadelvű kör küldöttsége Horváth Boldizsárnál. SZH 1869. július 11., Horváth Boldizsár levele Dáni Ferenchez, mint a szegedi szabadelvű kör elnökéhez SZH 1869. július 15. Vö. Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságügyi szolgálati szervezet kialakulása 1867—1875.* Bp., 1982. passim.

¹⁸⁸ Szeged, január 8-án. SZH 1870. január 9., A szegedi szabadelvű kör közgyűlése 1870. január 9-én. SZH 1870. január 12., A szegedi szabadelvű kör följárata a község- és megyerendezés tárgyában a m. kir. belügyminiszterhez. SZH 1870. január 30., A szegedi szabadelvű kör följárata a képviselőházhoz a köztörvényhatóságok rendezése tárgyában. SZH 1870. február 2.

¹⁸⁹ SZH 1870. május 20.

¹⁹⁰ SZH 1870. december 4. Hu. Somogyi Antal 18 reformpontja. SZH 1870. december 11.

¹⁹¹ A szegedi szabadelvű kör kérvénye Szeged város közgyűléséhez. SZH 1870. január 8. Kjkv. 1870.: 235., A szabadelvű kör javaslta. SZH 1871. február 9.

¹⁹² Király Ferenc: *Egy hang alsóvárosról.* SZH 1869. február 14., Király Ferenc: *Még egy hang alsóvárosról.* SZH 1869. október 24.

¹⁹³ [Lázár György] L. Gy.: *Pest, nov. 17-én. 1869.* SZH 1869. november 25.

¹⁹⁴ *Az egyetértés lakomája.* SZH 1867. június 23.

Elnöke Ligeti Dániel, titkára Polczner Jenő volt.¹⁹⁵ Hogy Kossuth Lajost mikor választották meg tiszteletbeli elnökké, nem tudni, ő mindenestre 1868. március 29-i levelében köszönte meg e megtiszteltetést. Ekkor egyébként 511 tagja volt az egyletnek,¹⁹⁶ melynek tevékenységéről egyelőre közelebbit nem sikerült feltárnom.

4. Amint 1868 végétől a pártok közgyűlési erőviszonyai kiegyenlítettebbek lettek, majd pedig elcsitultak az 1869. téli-tavaszi országgyűlési képviselőválasztásokat megelőző és kísérő csatározások, lényegesen nyugodtabbakká váltak a közgyűlések, több — főként városrendezéssel, építkezéssel kapcsolatos — kérdésben sikerült egyetértésre jutniuk a pártoknak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ellentétek teljesen feloldódta volna.

A kisebbségi „zöld párton” belül 1869 nyarán változás történt. Osztróvszky József, mint említettem, az újjászervezett kétszemélyes táblára nyervén kinevezést, június 17-én véglegesen távozott Városából; később is haza-hazalátogatott ugyan még, sőt cikkeket is írt a Híradóba, ténylegesen azonban mégis kikapcsolódott az itthoni küzdelelmekből. Nem neki való volt az ellenzéki vezérség, amelynek keserű kenyerét két évig etette. Szerepét a közgyűlésben és a szabadelvű körben egyaránt Dáni Ferenc vette át.

A kisebbség tulajdonképpen nem nagyon érezte meg vezetője távozását, sőt szerepe talán még növekedett is. Jelentős siker volt a népiszkolai törvény alapján megtartott iskolaszéki választás, amelyen a szabadelvű kör listája kapott többséget.¹⁹⁷

1870-ben törvényhatósági átiratokra válaszolva kétszer is foglalkozott szegedi közgyűlés a *municipális reform*mal. Előbb Pest városának rendkívül óvatos fogalmazású, a képviselőházhoz intézett feliratához csatlakozott.¹⁹⁸ Majd a törvényhatósági javaslat képviselőházi vitája után, 1870. július 17-én — Debrecen, Kassa, Lőcse és Marosvásárhely felirataival egyetértve — maga is feliratot intézett a képviselőházhoz. Az ennek alapját képező határozat abból indult ki, hogy „nemzeti létünk és alkotmányunk védbástyaíit képező köztörvényhatóságainkat” összhangba kell hozni az 1848-ban bevezetett „parlamentaris kormány rendszer”-rel, ez azonban csakis az „önkormányzati és egyéni szabadsággal” és a „népképviselet alapján” történhet meg. Az ettől való eltérés magát az alkotmányosságot döntené meg. A határozat megállapította: „a főispánoknak oly korlátlan hatalommal és jogokkal lennedő felállítását, mint az a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényhavaslatban terveztük, és a bizottságoknak akkénti szervezését, hogy azok fele részét a legtöbb adófizetők képezzék, az 1848. évi alaptörvényeink által biztosított önkormányzati joggal és a népképviselet elveivel ezen közgyűlés ellenkezőnek tartja”.¹⁹⁹ A helyi lap — bár kifejezetten maga sem védelmezte a főispáni jogkört és a virilizmust — nem nagy meggyőződéssel azt róta fel a szegedi közgyűlésnek, hogy „Debrecen csatlósává szegődött”.²⁰⁰

5. Az ellenzéki törvényhatóságok tiltakozása ellenére megalkotott 1870: XLII. tc-nek a bevezetése nem késett sokáig. 1871 májusában hírek terjengtek arról, hogy Szeged élére — e törvény értelmében — Dáni Ferenc személyében *főispán* kerül.²⁰¹ Egy névtelen cikkíró kifogásolta ugyan, hogy a szegedi polgárfi egyszerre lett Arad, Szeged és Kecskemét főispánja, hangoztatva, „amíg Szeged és Kecskemét túlnyomólag földművelési foglalkozással bir, addig Arad kizárólag iparos és kereske-

¹⁹⁵ A helybeli „polgári társalgókör”. SZH 1867. október 20.

¹⁹⁶ SZNé 1868. április 19.

¹⁹⁷ SZH 1869. június 3. Kgy.

¹⁹⁸ Kjkv.-ir. 1870: 56.

¹⁹⁹ Kjkv. 1870.: 200., vö. 197—199.

²⁰⁰ SZH 1870. július 20.

²⁰¹ SZH 1871. május 26. Hu.

delmi város, míg Szeged és Kecskemét lakossága kizárólag magyar s nemzetiségi tagjai nincsenek, addig Arad lakosainak vegyes nemzetiségénél fogva újabb és másnemű bajokban szenved, a helyi szabadelvűek, a megerősödött egykori „zöldpártiak” osztatlan örömmel fogadták Dáni kinevezését.²⁰² Ő maga is kijelentette a Szabadelvű Kör tisztelő küldöttsége előtt: „[...] mint főispán meg fogom tudni őrizni hivatalom méltóságát, de társadalmi téren ezután is Dáni Ferenc maradok, a polgárfiú, a ti polgártársatok és barátotok”. „E szavak híven jellemzik a polgárfőispánt — fűzte hozzá a cikkíró —, amilyent mi vártunk, amilyen nekünk kellett, hogy az új szervezés meglegedetten találja a polgárságot, mely más osztályt és urat nem ismer Szegeden és nem is akar ismerni.”²⁰³

Dáni Ferenc főispáni kinevezését Tóth Vilmos belügyminiszter 1810/1871. elnöki leiratában 1871. július 29-én közölte a Várossal, mely iratot, miután a tanács július 31-én már megtárgyalta (5848/5851), az augusztus 6-i közgyűlés örömmel vett tudomásul. A közgyűlés Kolb Antal helyettes polgármester vezetésével Dánit lakásán üdvözölte.²⁰⁴ Visszatérve a közgyűlés termébe Réh János polgármester sajátkezűleg írt lemondó levelét olvasta fel a főjegyző. Így hangzott:

„Tekintetes Tanács!

Szeged népének bizalmából [az] 1867-ik [év] tavaszától általam betöltött polgármesteri tisztségbe, a lényegesen átváltozott viszonylatok közepette tovább nem maradván — a midőn eme díszes állomásról ezennel lélepek — köszönetet mondok a tek[intetes] Tanácsnak azok szakadatlan támogatásáért, melyben a polgármesteri tisztséggel járó terhes kötelemek teljesítése körül engem részesíteni méltóztatott, és egyuttal kérem a tek[intetes] Tanácsot, méltóztassék a tisztség azonnali átvétele és leléptemről a közgyűlés értesítése iránt intézkedni.

Szeged, 1871. július 30.

Réh János”

A tanács köszönetet mondván a tanács és a bűnfenyítő ülések vezetése, valamint közjogi ügyek elintézésére terén mutatott buzgalmaért a közgyűlés elé utalta lemondását, ahol azt el is fogadták. A közgyűlés tárvizsgálatot rendelt el, a megüresült polgármesteri tisztségre pedig Kolb Antal tanácsnokot „minden tagja egyhangú akaratát nyilvánítva *közfelkiáltással*” megválasztotta, jegyzőkönyvbe iktatván az érintett azon kijelentését, hogy „Szeged város polgármesteri tisztségét csak azon feltétel alatt fogadja és vállalja el, hogy ez által a törvénykezés terén 21 évi szakadatlan szolgálatban megszokításnak ne tekintessék, és hogy a polgármesteri teendőkhöz felül a polgári törvényszéknél rábízott ügyeket is, habár nem oly mérvben, mint eddig, ellátandja”.²⁰⁵

A főispánnak a megyéknél dívó „ősi szokás” szerinti beiktatását már Kolb, a helyettesített polgármester vezette be. Dáni Ferenc bemutatkozó beszédében kijelentette: „nem aggódom a teendők nagysága miatt, mert polgári származásom a küzdelemben és munkában eléggé megedzett”. Az új törvényhatósági reformmal összefüggésben is a *polgári elem* jelentőségét emelte ki, amelynek ereje meggyőződése szerint a munkában és a szorgalomban rejlik. Az 1870: XLII. tc.-t a parlamentális és

²⁰² XX: *A városi főispánok kinevezése előtt*. SZH 1871. június 16.

²⁰³ SZH 1871. augusztus 4. Hu., 1871. augusztus 6.

²⁰⁴ Kjkv. 1871: 134.

²⁰⁵ Kjkv-ir. 1871: 135.

municipiális rendszer szerencsés összehangolásának tekintvén, külön kiemelte a tisztviselők és bizottsági tagok felelősségének jelentőségét. A teendők közül a közbiztonság megerősítését, az árvaügy gondos ellátását és a nevelés fontosságát hangoztatván, ismét csak az „intelligens polgári elemnek a szorgos munkáját” emelte ki. Esküjének letétele után Mészáros György üdvözölte, kifejezvé reményét az 1870: XLII. tc. szerinti új városi törvényhatóság sikeres rendezése iránt.²⁰⁶

6. Az 1870: XLII. tc. alapján a *törvényhatóság szervezeti átalakítása* a szabad királyi városokban az 1848-i alapokon nyugvó közgyűlések feladata volt. Szegeden már korábban tudni vélték, hogy a belügyminiszter törvényi felhatalmazás alapján 1871 augusztusában kiadta az erre vonatkozó rendeletét,²⁰⁷ pedig erre csak szeptember 2-án került sor. Bizottságát még ki sem küldte a közgyűlés, a Híradó már megírta, hogy „az arra hivatott magán körökben a törvény által kívánt előmunkálatok már folynak”.²⁰⁸ A szervező küldöttség első, szeptember 18-i ülésén maga a főispán jelentette be, hogy „Mészáros György főjegyző [...] szabadságideje alatt a városunkra vonatkozó szervezési javaslatot elkészíté, a küldöttség tehát e kész munkálatot veheti tanácskozása alapjául”.²⁰⁹

Az 54 tagú szervező küldöttséget főispáni javaslatra az 1871. szeptember 17-i közgyűlés küldte ki, bevásárlva „a város olly polgárait is, kik a közgyűlésben székkel ez idő szerint nem bírtak”.²¹⁰ A közgyűlés 1. utasította a küldöttséget, hogy üléseit s tanácskozásait nyilvánosan tartsa, 2. a kiküldendő alválasztmányok által kidolgozott munkálatokat nyomtassa ki és 3. kötelezte a „város összes tisztviselőit általában s egyenként [...], hogy akár a küldöttség, akár bár mellyik alválasztmánya meghívására az ülésben megjelenni a kívánandó felvilágosítást megadni, adatokat szolgáltatni szoros kötelességeinek tartsák”.²¹¹ Ligeti Dániel főbíró a munkálatok közérdeklődésre számot tartó jellege miatt indítványozta a köztörvényhatósági törvény kinyomtatását, erre azonban már nem volt szükség, mert a város helyett már a szabadelvű kör gondoskodott róla.²¹²

A szervező küldöttség több alválasztmánya (osztályra) oszolván és naponta tartván üléseit, egy hónap alatt be is fejezte tevékenységét.²¹³ Munkálatait az 1871. október 22–25-i közgyűlés tárgyalta meg és fogadta el, némi módosítással.²¹⁴ Vita természetesen csak azon kérdésekről lehetett, melyeket — a törvény hézagait kitöltve — maga a küldöttség fogalmazott meg; olykor csupán szótöbbséggel. A közgyűlés javarészt jóvá is hagyta a javaslat ezen vitatott pontjait. A városszervezetnél elfogadta hogy a közgyűlésnek és a polgármesternek a törvényen alapuló hatásköre a törvény 43. § g) és 63. § b) pontja alapján kiterjesztessék minden olyan ügyre, melyet a „helyi érdekek” indokolnak. Mivel a törvény a törvényhatósági jogú városokra vonatkozóan nem rendelkezett a polgármesternek mint az első önkormányzati tisztviselőnek az akadályoztatása, távolléte vagy széke üresedésben léte esetén való helyettesítéséről, a megyék példájára a *főjegyzőt* ruházták fel e hatáskörrel. Kimondták azt is, hogy Szeged *első fokú közigazgatási hatósága a tanács* lesz ugyan, az ügyeket azonban, az „eddig gyakorlatlan volt jegyzőkönyvi eljárás helyett [...] *előadói rendszer*” szerint

²⁰⁶ Kjkv. 1871: 148., SZH 1871. augusztus 16.

²⁰⁷ SZH 1871. augusztus 16.

²⁰⁸ SZH 1871. szeptember 10. Hu.

²⁰⁹ SZH 1871. szeptember 20. Hu.

²¹⁰ Reizner János is a küldöttség tagja volt.

²¹¹ Kjkv. 1871: 178.

²¹² Kjkv. 1871: 179.

²¹³ SZH 1871. szeptember 24., október 4., 8., 11., 18. Hu.

²¹⁴ SZH 1871. október 27. Kgy.

intézi; az előadók tanácsnokok mellé beosztva az újra megszervezendő *osztályokban* látják el feladatukat.

A városi tisztviselőkre, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzetre a következő új szabályokat állapították meg: 1. Kimondták, hogy a tisztviselőt „a köz- és beligazgatás rendes és zavartalan folyama érdekében csak is szakmája és megszabott munkakörében lehet rendszerént alkalmazni”. 2. Fegyelmi büntetés terhe mellett megtiltották a városi tisztviselőknak bármely ügy „szorgalmazását”, magánhivatal elvállalását, a magánfelek érdekében való működést és ajándék elfogadását. (Ha ezeket tilalmazni kellett, akkor nyilván jó oka lehetett rá a szervező küldöttségnek és a közgyűlésnek!) 3. Meghatározták a tisztviselők hivatalban tartózkodásának idejét is; ez naponta reggel 8-tól déli 12 óráig terjedt, délután pedig — vasárnapokat és ünnepeket kivéve — 3 órától 6 óráig tartott, de a tanács felhatalmazást kapott arra, hogy heti és országos vásári napokra a rendőri osztály és az adószedői tisztség személyzetének munkaidejét reggel 8-tól déli 1 óráig kiterjeszthesse. 4. A tisztviselőket, valamint a segéd- és kezelő személyzetet irodaszer-átalánnyal rendelték ellátni, a tanács ugyanis csak a papírt, nyomtatványokat és a „téntát” biztosította részükre. 5. Elhatározták, hogy a tisztviselők s hivatalok mellett alkalmazott hivatalszolgákat, rendőröket, pusztázókat és más cselédeket hivatalos teendőkön kívül más, „különösen házi vagy gazdasági foglalkozásra alkalmazni nem szabad”. 6. A rendőrkapitánytól és az alkapitánytól jogvégzettséget, 7. a tiszti és kórházi főorvostól és a kerületi orvosoktól pedig „a magyar államban érvényes orvosi, sebészi oklevél mellett legalább két évi gyakorlatot” követeltek meg. 8. A főispán által az 1870: XLII. tc. 53. § g) pontja alapján kinevezhető tiszteletbeli tisztviselőket „a rendes tisztviselők közé sorozvák” 9. eszerint őket is — mint minden tisztviselőt, az aljegyzőket, az alügyészt, az alkapitányt, az adópénztárnokot és a kórházi főorvost is beleértve — a közgyűlésen való szavazatképesség a törvény 47. §-a alapján megillette. 10. A két útbiztos fizetési járandóságát az utak fenntartására rendelt közmunkaváltság díjából rendelték fedezni. 11. Megállapították, hogy a pusztai rendőrség fontos feladatának csak úgy tud eleget tenni, ha „a városi külterület felső és alsó részének alkalmas pontján fog jövőre állandóan állomásozni”. 12. Az erdei és más csőszök alkalmazásának feltételeit a háztartási és közgazdasági szakbizottság által előterjesztendő rendezési javaslatig nem változtatta meg a közgyűlés.

A szervező küldöttség ülésén ismételten felmerült a kérdés, hogy a *községi tanítók tisztviselői-e*. Lőw Lipótnak erre tett indítványát elvileg osztotta ugyan a küldöttség, mégsem fogadta el.²¹⁵ A szervező közgyűlésen is többen pártolták az indítványt, a többség azonban itt is úgy látta, hogy az ebben való döntés meghaladja a testület hatáskörét, ezért napirendre tértek fölötte.²¹⁶

Az illetékes alválasztmány fenn akarta tartani azt a gyakorlatot, hogy a Város vagy az árvaszék nevében a tiszti főügyész által vitt perekben a bíróság által megítélt per- és végrehajtási költségek a tiszti ügyész javadalmazásának pótlására szolgáljanak. A válaszmánynak ezzel ellentétes álláspontja vitára adott ugyan okot, a közgyűlésen végül is a többség a korábbi gyakorlat megszüntetése mellett foglalt állást részint azzal az indoklással, hogy így a perek és a végrehajtás esetleges elhúzása elkerülhető, részint arra az általános elvre hivatkozással, hogy *városi tisztviselő hivatalos működéséért fizetésén felüli díjazásban nem részsítható*.²¹⁷

Az illetékes alválasztmányban és a szervező küldöttség szótöbbséggel a városi tisztviselők sorába iktatta a *városi kórház* orvosi, kezelő- és szolgaszemélyzetét, a kór-

²¹⁵ O: *Tisztviselők-e a város községi tanítói?* SZH 1871. október 18., SZH 1871. október 20. Hu.

²¹⁶ SZH 1871. október 27. Kgy.

²¹⁷ Kjkv. 1871: 228.

házi főorvost pedig a városi tanács felügyelte alá helyezte. A kisebbség vitatta, hogy a városi kórház mint nem hatósági, hanem betegellátási funkciót ellátó, a kórházi alap révén önálló és a házi pénztártól teljesen függetlenül kezelt anyagi alappal rendelkező intézmény munkatársai köztisztviselőknek minősülnek, éppen ezért a kórházi ügy szabályozására javaslatot előkészíteni csakis az új törvényhatósági bizottságot tartotta illetékesnek. Mivel a törvény — hangoztatta a kisebbség — csupán egyetlen tiszti főorvost ismer, ez esetben, ha a kórházi személyzet tisztviselőnek minősül, akkor azt az eddigi helyzettel ellentétben a kórházi főorvossal az élen neki kellene alárendelni. A közgyűlés a többségi álláspontot fogadta el, a kisebbsi véleményt pedig fölterjesztette a belügyminiszterhez.²¹⁸

Érdekes kérdés merült fel a *legtöbb adót fizetők (virilis) képvisellete* körében, nevezetesen az, hogy a társas cégek és az adó alá vett közkereseti társaságok rendelkeznek-e erre való joggal, ha igen, akkor ki képviseli őket. Igenlő esetben három megoldás kínálkozott. Az alválasztmány az elsőként bejegyzett cégalapítót kívánta bevonni a virilisek közé, a választmány viszont a cég által kijelölt megbízottat. Volt olyan vélemény is, hogy „ha egy cég a megkívántató adómennyiséggel terhelve van, mint ilyen bír virilis képességgel, de a képesség még nem jog, s az (ti. jog — R. J.) csak akkor lehet, ha személyre vagy személyekre alkalmazva is megüti a törvényes mértéket”. Ha tehát „egy társas cég annyi adót fizet, hogy abból mindegyik tagjára esik oly összeg, amennyi a virilis jogra képesít, akkor mindegyik fölveendő a virilisek közé, ellenkező esetben egyik sem bír virilis képességgel”. Csongrád vármegye szervező küldöttsége is így vélekedett. Nem úgy a szegedi szervező közgyűlés,²¹⁹ amely ugyanis nem osztotta azt a véleményt, hogy a társas cégek és adózó közkereseti társaságok mint ilyenek rendelkeznének virilis képviseltekkel. A virilis képviseletre — egyéb feltételek mellett — az országgyűlési képviselőválasztási joggal rendelkező nagykorú állampolgárokat jogosította fel a törvény 19. §-a, e cégek viszont e jog gyakorlatára jogosított *fizikai (természetes) személynek* nem tekintetvén, „mint cégek és társulatok országgyűlési képviselő választásra jogosítva nincsenek”, így a legtöbb adók fizetők közé sem vehetők fel, mondta ki a közgyűlés.²²⁰

A javaslatok *részletes vitájában* néhány kisebb lentőségű, ehelyütt nem érintendő módosítás született ugyan, a szervezési szabályrendelet javaslata azonban alapvető változást nem szenvedett. Említésre méltó, hogy a tanácsi ügykezelésnél az előadói (osztály) rendszerről szemben indítvány merült fel a hagyományos jegyzőkönyvi rendszereknek a fenntartására, s az előadói rendszernek csak meghatározott ügyekre való bevezetésére, a közgyűlés azonban a zavarokat elkerülendő, minden ügyre fenn tartotta a már elvben elfogadott új rendet.²²¹

Wagner Károly tanácsnok a közgyűlésen az árvaszék szervezésének mellőzését indítványozta azzal az indoklással, hogy a tanács továbbra is ellátja e feladatkört, indítványát azonban mint az 1870: XLII. tc.-kel ellenkezőt és különben is az általános kérdések körében tartozót, tehát elkésett a közgyűlés nem fogadta el.²²²

A szegedi szervező közgyűlése a törvény 91. § e—g) pontjainak végrehajtásaként 70 179 lakossal számolva *280-ban állapította meg az új törvényhatósági bizottság létszámát*, melyből 140-et hét új helyhatósági választókerületben kívánt megválasztani az 1869. évi országgyűlési választók által, akiknek száma — az időközben elhunytak

²¹⁸ Kjkv. 1871: 229.

²¹⁹ *A társas cégek és a virilis jog.* SZH 1871. október 22.

²²⁰ Kjkv. 1871: 229.

²²¹ Kjkv. 1871: 232.

²²² Kjkv. 1871: 234.

leszámításával — 2699 volt. E választókerületek szavazóhelyeikkel, az alábbiak voltak:

I. Felsővárosnak a „Dugonics utca keleti sora, a gyevi út nyugati sora a gyevi kapuig” és a Tisza által határolt területe 371 választóval, a felsővárosi társalgó egylet helyiségében,

II. Felsőváros többi része, a Sóházi utca, a felső tanyák 318 választójával a felsővárosi nagysiskolában;

III. Rókusi külváros 358 választóval a Hét pacsirta vendéglőben;

IV. a Belváros északi része, „a hal és Széchenyi tér vonala, a Kárász utca nyugati sora innen a Masa háztól a Kálvária utcáig terjedő sora a búzatérnek, az egész Kálvária és Kormányos utsza” 429 választóval, a székepület közgyűlési termében,

V. a Belváros többi része 464 választóval a székepület tanácstermében;

VI. Alsóváros azon része, amely a „Szabadkai kaputól az államvasúti indóházig terjedő kövezet északi részében fekszik az alsó tanyákkal, ide nem értve az Alexi utsza, baráttér, Gácsér és Kápona utszákat” 445 választóval a Kotucs [?]-féle vendéglőben és

VII. Alsóváros többi része, Röske, Szentmihálytelek 581 választóval, az ún. belső tanodában választott.

A hét választókerületre egyenként átlagosan 422 választó esvén, a két felsővárosi és rókusi kerület választóinak száma mélyen az alatt magadt, a két belvárosi és az első (a VI.) alsóvárosi kerület voksolói létszáma csak kissé emelkedett az átlag fölé, a második (a VII.) alsóváros-röske-szentmihálytelki kerület választóinak száma viszont aránytalanul meghaladta az átlagot. A szervezők itt nyilván a „városi” elemet részesítették előnyben a „falusi”-val, amely egyébként is baloldali érzelmű volt.²²³

A Város szervezési szabályrendeletei az első között jutottak fel a Belügyminisztériumba, amely azt litografálva *mintaként* más városoknak is kiadta.²²⁴ A minisztérium 1871. november 17-én kelt 28636/1871. sz. válaszában adott észrevételeit az utolsó, 1871. november 30-i közgyűlés tárgyalta meg és fogadta el. Ezen Burger Zsigmond egykori „zöldcédulás” nyomdatulajdonos és könyvkereskedő képviselő búcsúzott az 1867-ben megválasztott képviselőktől.²²⁵

²²³ Kjkv. 1871: 236.

²²⁴ SZH 1871. október 28. Hu., november 10. Hu.

²²⁵ Kjkv. 1871: 289., SZH december 3. Kgy. és Hu.

JÓZSEF RUSZOLY

ZUR GESCHICHTE DER VOLKSVERTRETENDEN SELBSTVERWALTUNG IN SZEGED (1848—1871) (Auszug)

1. Die freien königlichen Städte, und unter ihnen auch Szeged, haben eine sich im feudalen Zeitalter in den verschiedenen Zeiten ändernde, im uranfänglichen Zustand vom Ganzen ihres Bürgertums herführende, dann sich ihrer Quelle mehr und mehr entfernende *ständische Autonomie* genossen, die äußerlich auch darin ausgedrückt wurde, daß sie mit den adeligen Komitaten prinzipiell eine gleiche Lage habende Munizipien waren. Die behördlichen Organe des nach der Türkenherrschaft wiedererwachenden, i. J. 1715 den Rang der freien königlichen Stadt wiederholt erhaltenden Szeged -- die inneren und äußeren Räte, sowie die am Ende des 18ten Jh. auch die Letzteren einverleibende "beidete gewählte Gemeinde", als die bei Gelegenheit der gewöhnlich seltener als die gesetzlichen drei Jahren und unter der Bevormundung des königlichen Kommissars gehaltenen Beamtenneuwahlen sich selber ergänzenden Körperschaften -- konnten kaum das ganze Bürgertum vertreten, noch weniger die Bevölkerung ohne Bürgerrecht, deren Anzahl viel höher war. Die Stadt wurde von dem durch den Oberrichter geleiteten *Rat (Magistrat)* sowohl nach innen als auch nach außen vertreten. Dieses Organ übte die ganze Jurisdiktion aus; es urteilte in bürgerlichen und Strafsachen, übte die politische Verwaltung aus und verwaltete die wirtschaftlichen Angelegenheiten der Kommunität. Seine Arbeit wurde von einem Beamtenapparat immer höherer Anzahl und von einem Heer der Arbeitskontrahenten unterstützt. Der ursprünglichen Kompetenz der *gewählten Gemeinde (electa iurata communitas)* größerer Anzahl (64, 104, 84 Mitglieder) gemäß hatte der Rat eine begutachtende Körperschaft, deren Stellungnahme er in den finanziell-ökonomischen Fragen größerer Bedeutung einzuholen hatte. Diese mit dem Bürgertum und der Bevölkerung in einer engen Beziehung stehende Körperschaft hat in den 1830er Jahren für sich ein größeres Mitbestimmungsrecht in der Entscheidung der städtischen Angelegenheiten als zuvor beansprucht.

Ein charakteristisches Gebiet der Veränderungen im Reformzeitalter war die Vertretung im Reichstage. Die gewählte Gemeinde in Szeged hatte 1832 um ihre Einlassung in die Abgeordnetenwahl noch vergebens gebeten; der Rat konnte sein ausschließliches Wahlrecht und das Recht der Verweisung (*Instruktion*) der Abgeordneten auch ihr gegenüber verteidigen. Im Jahre 1843 konnte hingegen nicht nur die Mitgliedschaft der gewählten Gemeinde, sondern -- der höheren Anordnung folgend -- selbst die Flektoren der Bürgerschaft in der Wahl teilnehmen. Allerdings, konnten die Letzteren auf die Formulierung der sehr progressiven Instruktion der Abgeordneten der Stadt ausschließlich berechtigten, aus den Mitgliedern des Rates und der gewählten Gemeinde bestehende *gemischte Sitzung* nur von draußen einen Einfluß ausüben. Es ist charakteristisch, daß in dieser u. a. auch auf die *Volksvertretung* und die *Öffentlichkeit* abzielenden Instruktion in der letzten Diät in Pozsony--Pressburg (1847--1848) wiederholt allein durch die vom Rat "gewählten" Abgeordneten: den konservativen Oberrichter Georg Wöber und den progressiven Stadtobersyndikus Ferdinand Rengy (früher Aigner) vertreten wurde.

Die Hauptfiguren der von den größten Geschichtsschreiber der Stadt, János Reizner in mehreren Stellen so schön und vielleicht auch ein wenig idealisiert geschriebenen 1840er Jahre, die Vorkämpfer des Fortschritts und der Reformen waren die Jünglinge meistens vom Beruf der Rechtsanwaltschaft, die -- wenn auch ihre Wege voneinander abwichen -- bis zum Ende der 1860er Jahre, ja sogar bis zum Anfang der 1870er Jahre wichtige Posten eingeüllt haben. Ihr Lebensweg schmiegte sich -- mit gewissen Brechungen und Entweichungen an die Bahnkurve des des Bürgertums in Szeged bzw. -- um bei unserem Thema zu bleiben -- am die der lokalen Volksvertretungsautonomie. Ihr anerkannter Führer war József Osztróvszky, der Sohn des Verwalters des Städtischen Krankenhauses, der ein begabter Rechtsanwalt von gutem Auftreten war, dessen Bahn durch die Berufe eines Stadtrats, parlamentarischen Abgeordneten und Regierungskommissärs (1848--1849) in das Gefängnis der Willkürherrschaft und dann in der Zeit der „kleinen Revolution“ (1860--1861) in den

Stuhl des städtischen Bürgermeisters führte, um darnach von dieser Position unwürdig darumgebracht zu werden und so daß er schließlich aus der Stadt des Ruhmes seiner Jugend und seines Mannesalters selbst mit einer Ernennung zum Richter der königlichen Curia 1868 als ein Gefallener abgehen sollte.

2. Eines der Zentralthemen der Reformreichstage war die Angelegenheit der *städtischen Reform*, die — u. a. mit der Mitwirkung der Abgeordneten der als „Komitat Szeged“ titulierten Stadt — am Reichstag in den Jahren 1843—1844 bis zu Schwelle der Lösung geraten ist. Es wurden aber gründliche Gesetzesanträge und Vorlagen auch dann, 1847—1848 gemacht, ins Gesetzbuch des Revolution geriet im April 1848 dennoch ein flüchtig zusammengeworfener Artikel über die provisorische Organisation der Städte. Bis zum Inkrafttreten des ersten umfassenden Munizipalgesetzes (*GA XLII v. J. 1870*) wurde dieses, wie auch andere „provisorische“ Gesetze, in den von der Willkürherrschaft verschnitzerten *konstitutionellen Perioden* (1848/49, 1860/61, 1867—71) nichtsdestoweniger angewendet. Dies war das Gesetz über die Städte, dessen Institutionengeschichte aufzudecken meine „Zwillingsabhandlung“ berufen ist. Ich bemerke es hier, daß ich mich mit unserem ersten Gesetz über die Städte in einer anderen Abhandlung (*A szegedi népképviseleti közgyűlés 1848—1871* [=Die volksvertretende Vollversammlung von Szeged 1848—1871]), die voraussichtlich in der Serie der städtischen Somogyi-Bibliothek „Szeged múltjából“ („Aus der Vergangenheit von Szeged“) erscheint, eingehender beschäftigen will. Die Vorführung dieser Abhandlung ist im Interesse des Verstehens der Folgenden auch in diesem Auszug notwendig.

Der § 1 des über die freien königlichen Städte provisorisch verfügenden *GA XXIII v. J. 1848* besagte: „Die Stadt, als ein selbstständiges Munizipium verwaltet ihre öffentlichen Angelegenheiten unter einer gesetzlichen oberen Aufsicht, von allen anderen Munizipien unabhängig dem allgemeinen Gesetz gemäß.“ Es steht in diesem Artikel nichts mehr und nichts weniger als daß eine (freie königliche) Stadt eine zur Autonomie eines Komitats ähnliche Autonomie genießt. Dem Gesetze gemäß dehnt sich die polizeiliche, straf- und privatrechtliche Obrigkeit der Stadt — mit der Ausnahme der eigenartig eine munizipale Extraterritorialität genießenden Komitatshäuser, sowie (in Angelegenheiten des Straf- und Dienstvergehens) der Militärdienst verrichtenden Soldaten — auf alle auf seinem Gebiet befindlichen Güter und Personen. Das Gesetz unterscheidet — abhängig von der Gesamtzahl der Bevölkerung — Klein- (12 000 Einwohner) Mittel- (12 001—30 000 Einwohner) und Großstädte (von 30 001 Einwohnern ab). Pest und Szeged galten z. B. als Großstädte.

Dieses Gesetz begrenzte den Kreis der Wähler enger (§§ 6—7) als das Gesetz über das parlamentarische Wahlrecht (*GA V v. J. 1848*, §§ 1—2). „Alle die Mitglieder der städtischen Gemeinschaft, mit der Ausnahme der Weiber, sagte der Abs. 1, § 6, die volljährig sind, weder unter der Gewalt des Vaters oder eines Vormunds, noch eines Landwirtes stehen, die wegen einer begangenen Untreue, eines Schmuggels, Raubs, Mordes und einer Brandstiftung nicht unter Staße sind, können ohne Rücksicht auf ihre gesetzlich rezipierte Religion wählen“, wenn die einer der alternativen Bedingungen (Zensus) entsprechen.

Bevor wir all diese an die Reihe nähmen, untersuchen wir die obigen allgemeinen Bedingungen der Mangel irgendeiner deren genügend dazu war, daß der Betreffende kein Wahlrecht erhalte. Es ist nicht zweifelhaft, daß diese Verfügungen sich in dem die parlamentarische Vertretung regelnden *GA V v. J. 1848* wurzelten. Die ungarische Staatsangehörigkeit wurde in diesem Fall durch die Mitgliedschaft der *städtischen Gemeinschaft* ersetzt sie — ob der Betreffende früher ein rezipierter Bürger oder nur aufgenommener Einwohner der Stadt war — gleich voraussetzt. Der *GA V v. J. 1848* schließt zwar die Weiber nicht ausdrücklich aus, in Wirklichkeit aber konnten sie das parlamentarische Wahlrecht doch nicht genießen. Die Erreichung der Volljährigkeit (24 Jahre) war um etwas strenger festgestellt als die von den Wählern erforderte 20 Jahre. Alle anderen allgemeinen Bedingungen waren aber in beiden Gesetzen identisch.

Die *besonderen (alternativen) Bedingungen* waren die Folgenden (§ 6):

a) Ein im städtischen Grundbuch auf den Namen des Betreffenden, eventuell zusammen mit seiner Frau, als sein (ihr) Eigentum eingeschriebenes und mindestens seit einem Jahr besitztes Haus oder ein solcher Grund, dessen Wert von der Größe der Stadt abhängig Pengő—Forints (Pft) 300, 700 oder 1000, in der Stadt Pest 2000 erreichte. Bei einem durch Beerbung erworbenen Grundstück hat das Gesetz den seit mindestens einem Jahr bestehenden Besitz nicht erfordert (§ 7).

b) Eine auf dem Gebiet der Stadt seit mindestens einem Jahr in seiner eigenen Werkstätte oder Anlage ausgeübte Handwerkers-, registrierte kaufmännische oder Fabrikbesitzers-Tätigkeit, die im Falle der Handwerker eine Betätigung mit einem Gehilfen vorausgesetzt hatte.

c) Die im Gesetz bestimmte Beschäftigung der Intelligenz (Honoratioren) war die Arbeit solcher Doktoren, Chirurgen, Rechtsanwälte, Ingenieure, Lehrer, Mitglieder der Ungarischen Gesellschaft der Gelehrten (Akademie der Wissenschaften), die sich seit einem Jahr in der Stadt niederließen und, der Größe der Stadt gemäß, Pft 40, 60, 80 und in Pest 100 Wohnzins gezahlt haben.

d) Die, von der Größe der Stadt abhängig, Pft 200, 400, 600 (in Pest 800) „sicheres Einkommen“ hatten und in der Stadt seit mindestens zwei Jahren seßhaft waren.

e) Das bisherige Bürgerrecht, auch wenn sein Genießer die in den vorherigen (offensichtlich a)–d)) Punkten beschriebenen Fähigkeiten nicht hätte.

Diese *census* haben weingere Einwohner berührt, als die ähnlichen Institutionen des GA. V v. J. 1848. Der Wert des Grundvermögens (a) war dort Pft 300. Der Kreiss der Intellektuellen (c) war enger: z. B. waren die Geistlichen und die Schullehrer ausgelassen und das Gesetz erforderte einen Mietzins-census auch von den anderen. Das Rechtsinstitut des „alten Rechts“ (b) hatte eine Rolle auch bei dem parlamentarischen Wahlrecht. Die im allgemeinen ein Jahr lange — im Falle der Punkt (d) aber zwei Jahre lange minimale Zeit des Anhörens zur Stadt ist ganz neu im Vergleich zum Gesetz V v. J. 1848. (Das andere Gesetz hat das bloße Dort—Wohnen nur bei den Honoratioren vorausgesetzt.)

Die der Beamtenneuerwahl vorbeugende *Wählerregistrierung* sollte durch die öffentlich gehaltene gemischte Sitzung des vorherigen Rates und „gewählten Bürgerschaft“ verordnet werden. Dieselbe Körperschaft hat den Vorsitzenden des Wahlstuhls aund auch der Konkskriierungsdelegation gewählt (§ 11). Am Tage der Wahl hat der Vorsitzende an der öffentlichen Sitzung der zusammengeschiedenen Wähler mit geheimer Abstimmung einen „bestellenden“ und einen Wahlausschuß wählen lassen (§§ 12—13). Ebendort demissionierten die früheren Amtsträger und die Mitglieder der gewählten Bürgerschaft, für deren Substitution der Vorsitzende einen Kapitän, einen Fiskalsyndikus und einen Notär bestellte (§ 14).

Das *Wahlverfahren* bestand aus zwei Teilen: die Wahl der Amtsträger und der städtischen Vertreter. Aufgrund der Kandidierung der Kandidierungsdelegation sollten die Wahlbürger aus dem Kreise der Beamten den Bürgermeister, den Oberrichter, den Oberstadthauptmann, die Unterstadtkapitäne, die Stadträte, die Fiskale, den Archivar, den Grundbuchbeamten, den Rechnungsführer und den Obergeringieur neuwählen (§ 15). Außer ihnen konnten auch die ursprünglich lebenslänglich gewählten Stadtbeamten ihre Ämter bewahren. Wenn aber diese auf ein höheres Amt gewählt wurden, waren die unter der Last des Verlustes ihres „Ruhegeldes“ verpflichtet, diese Wahl anzunehmen (§ 16).

§ 17 übertrug das Recht und die Pflicht der Aufsicht über die Kassen auf den Rat.

Die Vertretungskörperschaft bestand dem § 21 des Gesetzes gemäß in Kleinstädten aus mindestens 30, in Mittelstädten aus 82, in Großstädten aus 157 Mitgliedern; ihre Zahl wurde mit je einem neueren Stadtverordneten vermehrt: in einer Kleinstadt über 1500 nach allen 200 Einwohnern, in einer Großstadt über 30 000 nach allen 800 Einwohnern (§ 22). Zum Stadtverordneten konnte „jeder selbsthafte Bewohner der Stadt“ gewählt werden, ohne Rücksicht darauf, zu welcher gesetzlich rezipierten Religion er gehört (§ 20), so auch diejenigen, die kein Wahlrecht hatten [!]. Das Gesetz hat hier — der Beamtenkandidierung gegenüber — ausdrücklich keine offizielle Kandidierung vorgeschrieben. Wie § 18 sagte: „Die Mitglieder der Vertretungskörperschaft werden ohne Kandidierung gewählt.“ In allen anderen Verfahrensfragen hat die die Konkskription entscheidende gemischte Sitzung entschieden (§ 19). Die Wahlen sollten *geheim* verlaufen (§ 24).

Das Gesetz handelte kurz auch von den Rats- und Vollversammlungen. Bis zu einer eingehenderen Verfügung der Gesetzgebung wurde der Rat mit der Autorität der Komitatskleinsitzungen und die Vollversammlung mit der der Komitatsvollversammlungen bekleidet. Das Unheil war „nur“, daß auch die Kompetenz dieser Komitatsorgane nicht eindeutig bestimmt war. Es waren sowohl die Vollversammlungen als auch die Ratssitzungen *öffentlich* (§ 26).

Die *Vollversammlung* bestand aus den oben erwähnten Stadtbeamten und Stadtverordneten; ihr Vorsitzender war von dieser Zeit an der erste Beamte der Stadt, der Bürgermeister und im Falle seiner Verhinderung „das älteste Mitglied des Rates“. Zur Beschlußfassung war die Anwesenheit von 20, 30 oder 40 Mitgliedern notwendig (§ 29). Die Vollversammlung sollte mindesten monatlich und konnte überdies nach Bedarf gehalten werden (§ 30). Das Gesetz erhielt die Tätigkeit der ständigen *Fachasschüsse* für Waisenwesen, Wirtschaft und Bauwesen in der bisherigen Ordnung. Diese blieben auch weiterhin mit der Vermittlung des Rates zur Vollversammlung verbunden (§ 28).

3. Szeged war sofort nach der Ankunft der Nachrichten der Revolution, 18. März 1848, gahel-ten Volksversammlung bis zu den volksvertretenden Beamten- und Stadtverordnetenwahlen eigentlich im Zustand einer *doppelten Gewalt*. Die alten Stadtorgane vegetierten zwar noch, die wichtigste Geschäftsführung gehörte aber außer den von der Volksversammlung delegierten einzelnen Mitgliedern der alten Körperschaften — des Rates und der gewählten Gemeinde, der vorstädtischen Untergerichte — zu dem auch die solange noch kein Amt ausübenden, fortschrittlich gesinnten Rechtsanwält, unter in auch József Osztróvsky und seinen Freund, den Wanderapostel des Liberalismus, den Tafelrichter Antal Somogyi zusammenfassenden, dem Pester Ausschuß der öffentlichen Ruhe ähnlichen, *ständigen Ausschuss*. Es fielen in seine Kompetenz u. a. die Kenntnisnahme der Meldungen der parlamentarischen Abgeordneten, die Bewahrung der persönlichen und Vermögenssicherheit sowie die Ogranisierung der Nationalgarde mit Anwendung der Leiter und Mitglieder der traditionellen lokalen bürgerlichen bewaffneten Körperschaft. Für diesen letzteren Zweck hat er auch einen *Kriegsausschuss für Bewahrung* zustandegebracht, mit János Korda an der Spitze. Über seine Tätigkeit

hat er der *Volksversammlung*, dem unmittelbaren demokratischen Organ der Bevölkerung der Stadt regelmäßigen Bericht erstattet.

Ein großer Teil der „alltäglichen“ Angelegenheiten ist natürlich auch weiterhin dem Rat zugefallen, dessen Mitglieder — wie durch den hintergebliebenen Rückstand gezeigt — sich nicht so sehr mit der städtischen Administration beschäftigten, sondern viel mehr mit der Hinüberrettung ihrer eigenen Positionen. Der Beamten- und Stadtverordnetenwahl ging am 14. Mai 1848 in Szeged die lebhafteste Agitation der konservativen und liberalen Richtungen voraus. Das konservative Lager gruppierte sich um den „alten“ Rat und der Kern der liberalen Richtung wurde von Jungen unter der Leitung des József Osztróvsky gebildet, ergänzt durch die progressiven Elemente der älteren Generation. Unter diesen waren der Rechtsanwalt Emanuel Vadász (früher Jäger) und der ehemalige Oberstadtanwalt, später parlamentarischer Abgeordneter, Ferdinand Rengey. Die Beamtenwahl endete mit dem Sieg der Liberalen: Manó (Emanuel) Vadász wurde der Bürgermeister. Die Partei der Liberalen war nicht einheitlich. Den Osztróvskys gegenüber ist schon an der Beamtenwahl und auch später, an den parlamentarischen Abgeordnetenwahlen eine andere Gruppe aufgetreten, deren geistiger Lenker János Réh war. Reizner nach hat Mihály Tóth, der im Reformzeitalter gegen den Stadtrat brav auftretende volkstümliche Rechtsanwalt, der sich zum Kläger aufwarf, ihm seine Stelle als Oberrichter verdankt. Mit seiner Hilfe — obwohl dieses Amt im neuen System, im Sinne des Stadtgesetzes, die zweite Funktion wurde — konnten sie selbst die Funktionierung des Rates beeinflussen. Die Streitigkeiten zwischen Mihály Tóth und den anderen Mitgliedern des Rates 1848/49 können dem Anschein nach hier zurückgeführt werden. Der von Osztróvsky geleitete größere Teil des liberalen Lagers vertrat die Intelligenz, die Gewerbetreibenden und Kaufleute der Innenstadt (*Palánk*) und der Oberstadt (*Felsőváros*) und der kleinere Teil, so Mihály Tóth und der hinter ihm stehende Gruppe von János Réh, war der Tonangeber der ärmeren Bewohner, hauptsächlich des Bauerntums in der Unterstadt (*Alsóváros*).

Der an den Wahlen Mai 1848 erneute Beamten- und die Stadtverordnetenkörperschaft hatte die Arbeit — nach der Aussage der Rats- und Vollversammlungsprotokolle — auf dem neuen gesetzlichen Grund mit zunächst unter den Schwierigkeiten finanziellen Charakters, gigantischem Elan angefangen. Ihre *Ziviltaetigkeit* war aber schon von dem ersten Tag ab von den Aufgaben Verteidigungscharakters überschattet, die auf sie strömten. Obwohl die im Gesetz wurzelnden kollegialen und Einzelorgane ihre Tätigkeit weder in den anfänglichen südländischen Schamützeln noch in dem selbstverteidigenden Freiheitskampf eingestellt hatten, hatte der Ausnahmezustand auch organisatorische Folgen. Den 1. Juni 1848 hat die städtische Vollversammlung ihren ersten, provisorischen *Kriegsausschuss* (ihr Kriegskomitee) zustandegebracht und nicht weniger als zweimal umgestaltet. Schließlich hat sie diesen Ausschuß in eine in jeder Frage kriegerischen Charakters mit entscheidender Kompetenz und auch mit Anweisungsbefugnis versehene selbständige Körperschaft umorganisiert, die ihre Sitzungen *hinter geschlossenen Türen* hielt. Die selbstverständlich vertrauliche Natur dieser Angelegenheiten begründete die Ausschließung der Öffentlichkeit von diesen Sitzungen. Überigens wurde dies für die Rats- und Vollversammlungssitzungen bestimmt. Die Kooperation der Vollversammlung, des Rates und des Kriegsausschusses war übrigens bis zum Ende des Freiheitskampfes musterhaft.

Wichtige, die Zentralgewalt vertretende Beamten des Zeitalters waren die *Regierungskommissare*, deren Aufgabe war, die Landesverteidigung in den verschiedenen Gegenden zu organisieren, mit der Bewältigung eines jeden eventuell auftretenden partikularen Interesses. Auf dem Gebiet des Munizipiums Szeged waren, eine längere oder kürzere Zeit lang, mit verschiedener Kompetenz, nacheinander, manchmal aber gleichzeitig mehrere Regierungskommissare — so Gábor Török, Móricz Szentkirályi, Ferdinand Rengey, Gábor Egressy, Ödön Beöthy, Antal Hunkár, Graf Kázmér Battány und József Osztróvsky — tätig. Die Lage war zwar nicht eben rosig, die Stadt — wachend muter über die materiellen und personellen Interessen ihrer Gemeinschaft und Einwohner — war bestrebt sich ehrlich zu behängen, und die oft erneuernden persönlichen und materiellen Ansprüche zu erfüllen. Es bedeutete besonders schwere Bürden, sich zwischen dem Herbst 1848 und dem Winter 1849, gegen den südländischen serbischen („razischen“) Aufrührer zu verteidigen. Es ist kein Zufall, daß eben im Dezember 1848 zum Bruch zwischen den Leitern der Stadt und dem aus einem namhaften Schauspieler gewordenen Regierungskommissar, Gábor Egressy wegen der Wegrückung der der Gehöftnationalgarde kam; den Letzteren hat das Landesverteidigungskomitee dann schnell abberufen.

4. Die Vollversammlung von Szeged hielt ihre letzte Sitzung am 27. Juli 1849, dessen Protokoll blieb aber schon ohne Begläubigung; Haynaus Truppen marschierten am 1. August ein. Die weitere Leitung der Stadt ging — aufgrund der Ernennungen von kais. u. kgl. Kommissären — auf einen unter dem Vorsitz des Bürgermeisters György Wöber, hauptsächlich aus Räten und anderen Beamten vor 1848 bestehenden, mehrmals umorganisierten Rat über. Es waren unter ihnen mehrere auch von den in den Beamtenwahlen im Mai 1848 Gewählten. So die zwei serbischen Ratsmitglieder: der im Juni 1848 nach Beograd fliehende Magistratsnotär Bazil Veselinovics; der im Februar 1849 ohne Erlaubnis nach dem vom Feinde besetzten Pest abgehende Rat Mihály Lefter, sowie der

gewesene Stadthauptmann János Farkas, der seinen ungarisierten Namen (Farkas) auf deutsch (Wolf) zurückgermanisierte. Diese alte Garde wurde erst 1856 ausgetauscht, als unter der Leitung des ehemaligen Pester Rates, Alajos Gampel als Bürgermeisters ein neuer, gutenteils nicht von Szeged stammender Rat gebildet wurde. Die bis dahin bestehende Verwaltung, kollegialen und bis zu einem gewissen Grade patriarchalen Charakters wurde mit einem fachmäßigeren Rat verwechselt. Es wurde ein, von der Einwohnerschaft fremd *Abteilungssystem* eingeführt.

Stadt Szeged, die selbstverständlich stolz auf seinen "freien königlichen" Titel war, sank zu einer einfachen *Gemeinde* herunter und war der Omnipotenz des Leiters des seiner Selbstverwaltung gleichfalls beraubten Komitats Csongrád, des berühmten István Bonyhádi unterworfen. Selbst das ernannte Beamtentum konnte aber das die vormalige gewählte Gemeinde und die Vollversammlung sowieso ersetzende, auf einer breiteren Grundlage ruhende Organ, den *Gemeindeausschuss*, der aufgrund des Vorschlags des Bürgermeisters vom Komitatschef ernannt wurde (1851, 1856). Seine Zuständigkeit sollte nur konsultativ gewesen sein, dennoch war seine Entscheidung in jeder vor ihn gebrachten wesentlichen Frage von verbindlicher Kraft für den Rat.

Die dem Oktoberdiplom folgende "kleine Revolution" (1860/61) ging prinzipiell bis zu den 1848er Grundlagen zurück. Die Beamten- und Stadtverordnetenwahl im Januar 1861 geschah dem GA XXIII v. J. 1848 gemäß. In dieser Wahl hat die von dem aus der Gefangenschaft schon früher zurückgekehrten József Osztróvsky geleitete liberale Gruppe das Feld behauptet. Die Bach-Husaren konnten nicht einmal zu Worte kommen. Auch die Unruhe verursachenden — János Réh und seine Anhänger — konnten höchstens einige Stadtverordnetenmandate erhalten. Die die Gesamtheit der Stadt vertretende Vollversammlung — einige isolierte Mitglieder nicht miteingerechnet — stand eindeutig neben dem neuen Bürgermeister, József Osztróvsky

Nach der Auflösung des Reichstags und später der Munizipalkörperschaften konnte auch der Rat von Szeged nur provisorisch auf seiner Stelle bleiben. Im Dezember 1861 trat er zurück und übergab seine Stelle dem von dem lokalen Exponent des Schmerlingschen Provisoriums, dem vom ehemaligen Magistratsnotar und Rat, jetzigen Obergespannstatthalter ernannten neuen Rat, in dem außer den Beamten auch ein "verfassungsmäßiger" erster Rat, Antal Kolb eine Stelle unternahm. Er war übrigens zwischen 1848 und 1871 ein alle Systeme ausdienender Stadtbeamter. Es ist charakteristisch, daß auch der vom Bürgermeister József Taschler geleitete provisorischer Rat die Unterstützung des Bürgertums nicht entbehren konnte, besonders in Angelegenheiten so bedeutender materieller Auswirkung, wie die Sache der tiefländischen Eisenbahn oder der Wasserleitung war. Er war deshalb 1862—1863 in einigen Fällen genötigt, die *Versammlung der angesehensten Bürger* zusammenzurufen. In all diesen haben auch der vom öffentlichen Leben übrigens zurückgezogene József Osztróvsky und seine Genossen teilgenommen, was ihnen später von ihren Gegnern ungerecht Übel angerechnet wurde.

5. Von den den Ausgleich vorbereitenden herbstlichen parlamentarischen Abgeordnetenwahlen 1865 bis zur Beamtenneuwahl im Mai 1867 geriet der ehemalige konservative städtische führende Beamte, György Wöber zur Spitze der Stadt als königlicher Kommissär. Unter seinem Protektorat konnte der Rat des Provisoriums ohne Störung tätig sein. Diese Lage auch nahm offensichtlich teil daran, daß die Gruppe von János Réh, die *Partei mit weißem Zettel*, zusammen mit den demokratischen Bauernwählern aus der Unterstadt, sein nicht karg mit demagogischen Slogans (z. B. Abschaffung des Marktgeldes) drängte József Osztróvsky aus dem 1861 besetzten Bürgermeisterstuhl, zur "Bombenverblüffung" der öffentlichen Meinung. Sie haben die *Partei mit grünem Zettel* aus dem Rat hinausgedrängt und haben sie diese Opposition in Minderheit in der Vollversammlung gedrängt. Wir kennen beim gegenwärtigen Stand der Forschung momentan eher nur die Konturen und nicht die Wurzeln der politisch-gesellschaftlichen Grundlagen der lokalen Gegensätze. Es scheint, daß die kapitalistische Entwicklung der 1850—1860-er Jahre setzte die ärmeren Bauern- und Kleinbürgerschichten der Stadt den Gruppen der bemittelten Handwerker, Kaufleute und der mit diesen verbundenen Intellektuellen entgegen. Es folgte auch aus der eigenartigen Stadtstruktur von Szeged, daß dieser Gegensatz zu einem Zwist der Stadtteile dem Wesen nach zwischen der Unterstadt/Rókus einerseits und Palánk/ Oberstadt andererseits entfachte.

Die "Grüne" waren eindeutig die Anhänger der Regierungspartei (Deák-Partei). Das von Zsigmond Burger gedruckte *Szegedi Híradó* (Szegeder Anzeigblatt) vertrat die Richtung der Deák-Partei ebenso, wie der am 16. Februar 1869 gebildete *Liberale Kreis*. Das Lager der "Weißen" war heterogener. Ein bedeutender Teil von diesen neigte sich unter der Führung des demokratische Slogans verkündenden Jenő Polczner, des ehemaligen Rechtsanwaltsanwärters von János Réh und des Abgeordneten der späteren Unabhängigkeitspartei zweifellos zur Extremenlinken. Die unter dem Vorsitz des Bürgermeisters tätige Rat und die Vollversammlung haben zwischen 1867 und 1871 einem scharfen "Zweifrontkampf" mit ihrer eine größere politische Erfahrung und Fachkenntnis zeigenden lokalen Opposition, sowie mit den kittelnden Regierungsorganen, besonders mit dem Innenministerium geführt. Ein gutes Beispiel dafür ist der Preßprozeß, den die Mehrheit der Vollversammlung 1867 gegen das häßliche *Szegedi Híradó* eingeleitet hat und worin die Stadt am Ende-

1868 auch sachfällig wurde. Der Zerfall im mehrheitlichen "weißen" Lager begann eigentlich schon dann und führte schließlich — nachdem Ferenc Dáni, der erste Mann der "Grünen" nach dem Ausfall József Osztróvskys (Mai 1869), aufgrund des neuen Munizipengesetzes, zum Obergespann von Szeged ernannt wurde — zum gezwungenen Rücktritt von János Réh (Juli 1871) und zur Auflösung seiner Partei. Der vorübergehend zum Bürgermeister beförderte Antal Kolb hatte nurmehr eine einzige Aufgabe: die aufgrund des *GA XLII v. J. 1870* einzuführende Munizipalorganisation. Als guter Beamter, hat er diese Beauftragung wirklich ausgeführt. Das Innenministerium hat das vom Magistratsnotär György Mészáros vorbereitete, die aus dem Bach-Zeitalter stammenden Ratsabteilungen wiederherstellenden Organisationstatuté auch den anderen Stadtmunizipien als Muster geschickt. Der neue, zur Hälfte aus *viriler* Mitgliederschaft bestanende Munizipalausschuß trat im Dezember 1871 zusammen. Somit schloßen sich die Anfänge der lokalen Volksvertretung auch in Szeged.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Előzmények és alapok	3
II. A forradalom és a szabadságharc idején. 1848/49	11
III. Az önkényuralom alatt. 1849-1867	27
IV. A kiegyezés korában. 1867-1871	41
Zur Geshichte der volkvertretenden Selbstverwaltung in Szeged (1848—1871) (Auszug)	59